Ален Бомбар

САМ В ОКЕАНІ

Повість

ЦЯ КНИГА ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

трьом чоловікам:

лікареві Фюрнестену

адміралові Солю

капітанові Картеру

і трьом жінкам:

моїй дружині

моїй матері

Касабланці

Переклад: Михайло Гайдай

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

1951 рік. Булонь. Весняний ранок. Я ще сплю у своїй кімнаті при госпіталі. Раптом мене будить телефонний дзвінок.

— Черговий лікар?

— Так, у чому справа?

— Корабельна аварія біля молу Карно.

— Іду негайно!

Ще не усвідомивши трагізму того, що сталося, я, лаючись, нашвидкуруч одягаюсь і поспішаю до приймальної палати. Там нікого немає. Швейцар розповідає мені, що траулер "Нотр-Дам-де-Пейраг" з маленького порту Екіем заблудився в тумані і наскочив на мол Карно.

Надворі холоднеча, але море зовсім спокійне, і я вже не так хвилююсь, як раніше. Мол виступає далеко в море, і у вітряну погоду він дуже небезпечний. Проте, коли немає хвиль, піднятися на нього досить легко, бо через кожні двадцять метрів з молу спускаються до моря сходи.

Чути, як надворі сигналить машина швидкої допомоги. Я навстіж розчиняю двостулкові двері і, дуже гордий своєю роллю, виходжу…

Ніколи не забуду того жахливого видовища, яке я побачив!..

Сорок три чоловіки, купою звалені один на одного, лежали в страшних, неприродних позах, наче пошматовані ляльки, — всі босоніж і в рятувальних поясах. Незважаючи на всі наші зусилля, жодного з них не вдалося повернути до життя.

Незначна помилка — і за одну жахливу хвилину сорок три трупи і сімдесят вісім сиріт.

Мені здається, що тільки в ту мить я повністю усвідомив страшну драму загибелі корабля серед просторів океану і що саме цей випадок спричинився до організації експедиції на "Єретику".

Корабельна аварія! Ці слова почали означати для мене людське страждання, вони стали синонімами відчаю, голоду і спраги. Щороку море збирає з людей страшну данину: самих тільки громадян Булоні гине від ста до ста п'ятдесяти чоловік. А на всій земній кулі, як я згодом довідався, в мирний час щороку гине в морі близько двохсот тисяч чоловік. Якщо навіть четверта частина жертв не йде на дно разом з кораблем і висаджується в рятувальні шлюпки, то невдовзі всі ці люди гинуть у жахливих муках.

Мене давно цікавило питання: скільки часу людський організм може витримати всілякі нестатки? І я дійшов висновку, що в окремих випадках людина виживає навіть тоді, коли порушуються всі норми, встановлені фізіологією.

Тривалий час я вивчав умови життя ув'язнених, засланців, а також людей, що жили впроголодь. Та найчастіше такі теоретичні розвідки кінчалися тим, що я сам себе запитував: "А для чого це мені?" — бо наукові знання завжди лишалися для мене мертвими, доки я не знаходив їм практичного застосування: адже я був медик за освітою.

І ось до ряду таких нерозв'язаних проблем додалася ще одна — проблема потерпілих від аварії на морі. Особливість її полягала в тому, що зовнішні фактори, які викликають людське страждання, тут аж ніяк не залежать, як це буває, наприклад, з ув'язненими, — від лихої волі інших людей, або — як, скажімо, в Індії під час голоду — від посухи, коли становище справді безвихідне. Потерпілий на морі потрапляє в середовище, хоч і небезпечне, проте дуже багате на все необхідне для того, щоб жити або принаймні вижити, дістатися до найближчого берега чи дочекатися допомоги.

Коротше кажучи, я міркував так: хоч море і становить для потерпілого вічну загрозу, воно не безжалісне і не мертве. Треба тільки перемогти в собі страх і добути з нього їжу. В цьому немає нічого нездійсненного.

Такою була моя точка зору щодо середовища, в якому опиняються потерпілі. Що ж до людського організму, змушеного існувати в цьому середовищі, боротися з ним і живитися з нього, то я дійшов висновку, що фізіологи часто недооцінюють ролі розуму і його впливу на організм людини. Тут існує певне непорозуміння. Не можна категорично твердити: "Ось у таких фізичних умовах можна вижити". Більш правильно було б сказати, користуючись улюбленим формулюванням математиків, що за всяких рівних даних (тут мається на увазі і вплив розуму, під яким я розумію мужність і надію на життя) можна врятуватись, коли є ось такі чи такі фізичні умови".

Я звернувся до статистичних даних. Щороку п'ятдесят тисяч чоловік гине уже в рятувальних суднах.

Невже нічого не можна зробити, щоб їх врятувати?

А коли можна, то як саме?

Я перечитав легендарні оповідання та історії про потерпілих корабельну аварію, але вони здалися мені сповненими того відчаю, коли будь-яка боротьба уявляється марною, а будь-яка надія — безглуздою.

2 липня 1816 року фрегат "Медуза" викинуло на піщану мілину за сто вісімдесят кілометрів од узбережжя Африки. На спорудженому нашвидкуруч плоту, який буксирували шлюпки, розмістилися сто сорок дев'ять чоловік — пасажири, солдати і кілька офіцерів. При досить загадкових обставинах буксирний канат розірвався, і пліт понесло в Атлантичний океан. На плоту було шість бочонків вина й дві бочки прісної води. Пліт було знайдено через дванадцять днів, але в живих

лишилося тільки п'ятнадцять чоловік. Десять з них уже помирали і загинули відразу ж, як тільки їх узяли на борт корабля.

14 квітня 1912 року пасажирський трансатлантичний пароплав "Титанік" наскочив на айсберг. Він потопав кілька годин. Перші кораблі прийшли на допомогу через три години після загибелі пароплава, а в рятувальних шлюпках і катерах уже було чимало мерців та божевільних. Цікаво, що серед тих, хто поплатився божевіллям або смертю за свій панічний страх, не було жодної дитини, молодшої десяти років. Діти були ще в досить розумному віці.

Такі приклади зміцнили моє переконання, що моральний фактор мусить відігравати вирішальну роль. Статистичні дані, які свідчать, що дев'яносто процентів жертв гинуть протягом перших днів після корабельної аварії, стали раптом зрозумілими і ясними. Адже щоб померти від голоду чи спраги, потрібно значно більше часу.

Коли корабель поринає в безодню, людині здається, що разом з нею увесь світ іде на дно. Втрачаючи палубу під ногами, вона втрачає одночасно мужність і розум. Якщо навіть людина в цю хвилину знайде рятувального човна, вона й тоді ще не врятована, бо завмирає там, пригнічена нещастям, бо вона вже більше не живе.

У нічному мороці, віддана на волю течії та вітру, тремтячи від страху перед безоднею, боячись і шуму, і спокою, ця людина, зборена жахом, уже за якихось три дні перетворюється на мерця. Не море, не голод, не спрага убили вас, жертви легендарних морських катастроф! Гойдаючись у самотньому човні на хвилях, під жалібне квиління чайок, ви вмерли від страху…

Я остаточно переконався, що більшість потерпілих на морі гинуть задовго до того, як фізичні або фізіологічні умови стануть для них справді смертельними.

Як же боротися з відчаєм, що вбиває швидше і вірніше за будь-які фізичні страждання?

ПРИГОТУВАННЯ

У вересні 1951 року один із моїх супротивників у запливі через Ла-Манш, Жан Ван Хемсберген, подзвонив мені по телефону і запропонував узяти участь в морській прогулянці: треба було випробувати новий тип рятувального човна.

Закінчивши чергування в госпіталі, я йду на берег, де Жан демонструє мені гумового надувного човна, схожого на майбутнього "Єретика", тільки трохи меншого за розмірами. Цей човен має форму підкови, а за корму йому править широка дошка. О 16-й годині ми вирушаємо у випробне плавання з підвісним мотором.

— Може, попливемо у Фолкстон? — пропонує Жан.

Я погоджуюсь, і ми беремо курс норд-норд-вест до маяка Південний Фуланд, що час від часу вказує нам шлях спалахами світла в темряві.

Здіймається вітер, море хвилюється, "Хіч-Хайкер" (так зветься наш човен) блискуче витримує іспит, і о 23-й годині ми входимо в англійський порт.

Погода тим часом зовсім зіпсувалася. Розпочався один із штормів, на які таке щедре Північне море. І хоч ми тепер повністю довіряємо нашому "Хіч-Хайкеру", все ж вирішуємо дочекатися затишшя. Ми хотіли вийти в море у понеділок, але це виявилося справжнім безумством. Хоч-не-хоч, довелося чекати. А тут, як навмисне, не розпогоджується! Мабуть, у госпіталі вже почали серйозно турбуватися про мою долю.

Нарешті, о 9-й годині ранку, у вівторок, ми залишаємо фолкстонський порт, незважаючи на всі умовляння друзів, і виходимо в

розбурхане море… В таку негоду вийти з порту настільки важко, що ми починаємо вагатись: вирушати чи ні. Але дослід занадто вже привабливий. Справді, хіба корабельна аварія трапляється тільки в хорошу погоду і хіба в трьох випадках із чотирьох не доводиться плисти розбурханим морем на благеньких суденцях?

Ніс нашого човника раз по раз занурюється у хвилі, і ми побоюємося, що кожної миті мотор може залити водою. Та ні, поки що все йде чудово. "Хіч-Хайкер" швидко пливе собі морем, яке сьогодні зовсім пустинне. Па-де-Кале — це відоме перехрестя морських шляхів, де звичайно панує пожвавлення, сьогодні нагадує пустелю. Рискуючи щохвилини власним життям, ми нарешті о 18-й годині дістаємося до узбережжя поблизу Віссана. Перемогу здобуто!

Того ж дня ми обидва, запалені першим успіхом, вирішили на ділі довести життєвість моєї теорії, що тоді тільки зароджувалась, про можливість врятування потерпілих. Спочатку я повинен був науково, в лабораторних умовах, довести, що людина може знайти в океані все необхідне для свого існування, а потім уже вдвох збиралися вирушити в море і на власному прикладі довести свою правоту. Це дослідження допомогло б у майбутньому вилікувати жертви корабельної аварії від безнадії та відчаю. Мені треба було розробити маршрут подорожі. Наш меценат, відомий спеціаліст рятувальної служби, взяв на себе практичне здійснення задуму. За дослідницький центр ми обрали Океанографічний музей у Монако. Від'їзд було призначено на кінець року.

Та непередбачений випадок прискорив події, і я змушений був почати свої експерименти як людина, що сама стала жертвою корабельної аварії не з власної волі.

* * *

Перш ніж вирушити в Монако, ми, Ван Хемсберген і я, мали завітати в Англію на весілля до однієї нашої знайомої. У середу, 3 жовтня, ми вийшли з Віссана в море на надувному човні і з новим мотором. За три милі від мису Грі-Не, на норд-норд-вест, мотор зіпсувався, і ми почали дрейфувати. Маючи намір зробити лише невеличку перевірку мотора, ми не взяли з собою ні вітрила, ні бодай маленького весла. Підштовхувані постійним північно-північно-східним вітром, ми пливли отак два дні й три ночі і ніяк не могли наблизитися до землі. Берегів не було видно, але ми знали, що узбережжя від гирла Сомми виступає в море на захід, і тому не дуже хвилювалися. Ми були певні, що дрейфуємо паралельно берегам і приб'ємося згодом між Сен-Валері та Дьєппом. Нарешті в п'ятницю, близько 9-ї години ранку, ми помітили траулер "Нотр-Дам-дю-Клерже" і скерували човен до нього, приладнавши замість вітрила чохол нашого суденця — великі труднощі долають здебільшого за допомогою простих засобів.

Цей урок не минув для нас марно. Протягом двох днів Ван Хемсберген не мав ні краплини води в роті. Що ж до мене, то я, аби вгамувати спрагу, пив невеликими дозами морську воду, знаючи, що це мені нічим не зашкодить. З харчів ми мали лише фунт вершкового масла, яке випадково знайшли в човні, і не можна сказати, щоб воно допомогло нам боротися із спрагою.

Як тільки ми піднялися на траулер, мій товариш одразу випив великий глек води. Я, переконаний, що теж хочу пити, намагаюся зробити те саме, але після двох ковтків зупиняюсь, бо насправді не відчуваю спраги! Значить, це мені тільки здалося. Завдяки режиму, мій організм не відчував потреби у воді. І це ще раз показує, як психіка впливає на людський організм, що інколи прагне того, в чому насправді не має потреби.

Через три дні я прочитав в одній газеті:

"Ален Бомбар помер від голоду. Труп його, знайдено поблизу Сен-Валері". Про мене почали вигадувати романтичні історії... Та насправді ж

два чоловіки, які мерщій кинулися на аеродром до літака, що вилітав рейсом на Туке, щоб устигнути вчасно на весілля в Англію, аж ніяк не були схожі на мерців.

Та ось у справу втрутилася берегова охорона, і почалась перша дія фарсу, якому я дав назву "Комічна інтермедія". Слід додати, що незвичайні епізоди цього фарсу розігрувались і далі, протягом всієї нашої подорожі.

Перша дія "Комічної інтермедії" відбувається в кімнаті установи, де стоїть багато столів, завалених купами паперів. За одним із них — морський офіцер з п'ятьма великими нашивками. Я, наче, неслух-школяр, сиджу перед ним, а він кричить на мене:

— Чи відомо вам, що ви підлягаєте суду Морського трибуналу? Ви самовільно вийшли з територіальних вод!

— Але ж це правило необов'язкове для малих суден...

— Необов'язкове! Але такі судна звуть ще "пляжними", і ніде не написано, що їм дозволено виходити з територіальних вод!

— Та хіба ж їм заборонено плавати у відкритому морі?

— А про це теж ніде не написано!

— В такому разі...

Але офіцер не дає мені закінчити:

— Оці витівки так вам не минуться! Я не дозволю!

— Я був тільки пасажиром. У човні сидів сам власник! Ви це знаєте?

— Я не хочу більше з вами розмовляти! Як вирішиться ця справа, вас повідомлять потім!

Ми прощаємось, не дійшовши згоди. Та доля посміхнулася мені, як потім ще не раз посміхалася. В приймальні я зустрічаю офіцера в такому ж чині, капітана Монсу. Це вже справжній моряк. Він гаряче обіймає мене і каже:

— Любий мій, поздоровляю тебе!

НАУКОВА ПІДГОТОВКА

19 жовтня я прибув у Монако і, зайшовши до Океанографічного музею, попросив дозволу працювати разом з дослідниками, що мали в своєму розпорядженні лабораторне устаткування.

Мене прийняв заступник директора, який згодом з неослабною увагою стежив за моїми експериментами і весь час щиро ставився до мене. Того ж дня, завдяки його дружній допомозі, було зроблено все можливе для того, щоб я міг взятися за досліди, і я відразу ж поринув у роботу.

Та спершу треба, мабуть, хоч коротко розповісти, що я знав про корабельні аварії до того часу, як розпочав свої дослідження.

Існує два основних види корабельних аварій: корабельна аварія поблизу землі (берегова) і корабельна аварія далеко в морі. З 200 тисяч чоловік, які щороку гинуть від цього лиха, трохи більше половини тоне поблизу берега. Цих людей рятують члени Товариства допомоги потопаючим, чия робота не може не викликати захоплення.

У відкритому морі все йде інакше. Коли 50 тисяч чоловік тоне щороку одразу після аварії корабля, то що ж діється з 50 тисячами, які

мають у своєму розпорядженні рятувальні човни? І тут знову ж таки можливі два випадки.

Я розрізняю два типи кораблів. По-перше, ті, що протягом усього плавання підтримують постійний радіозв'язок з землею. До них належать пасажирські й торговельні судна та великі військові кораблі. Якщо один з цих кораблів іде на дно, весь світ уже точно знає, де саме, на якому градусі та за скільки миль від берега скоїлося нещастя, і допомога надходить порівняно швидко. Так було, наприклад, з "Титаніком". Досить лише морально підтримати потерпілих, щоб вони з надією чекали допомоги. Таким потерпілим протягом тривалого часу не треба турбуватися про їжу й воду.

Є ще й другий тип суден — це ті, що підтримують зв'язок з берегом через певні проміжки часу: через 6,12, а інколи навіть і через 24 години. З моменту прийняття останнього сигналу минає багато часу, і судно встигає відпливати на значну відстань. Тоді важко встановити, де сталася катастрофа, і знайти всіх, кому пощастило врятуватись. Такі аварії найчастіше трапляються з кораблями-"бродягами" — великими траулерами, вантажними пароплавами і рибальськими суднами.

Потерпілим саме з цих суден я й хотів подати своїм експериментом дійову, справжню допомогу.

Що робиться зараз для їх врятування? Я був приголомшений, коли довідався, що цих людей заздалегідь вважають за мерців. Найбільше, що роблять у найсприятливіших умовах, — це організовують розшуки нещасних протягом десяти днів. Практично розшуки нічого не дають, бо на морі неможливо знайти сліди потерпілих. Через десять днів, за якимись "нормами" нашої цивілізації, розшуки припиняються. В усіх випадках вважають, що після десяти днів марно сподіватися знайти живими людей, яким пощастило врятуватися із затонулого корабля. Це пояснюють тим, що нібито ні людина, ні спорядження в таких умовах не можуть довго витримати.

Треба було повернути в серця цих нещасних надію на порятунок. Тисячі вдів щороку— ось причина, заради якої варто було ризикнути однією людиною.

* * *

Я заходився збирати повну бібліографію з таких питань:

а) корабельні катастрофи в минулому та їх вивчення;

б) підтримка життя потерпілих після катастрофи;

в) риби та їх будова;

г) способи ловлі риб;

д) сприятливі вітри та течії.

Одночасно я почав проводити на собі лабораторні досліди з живлення, виходячи з анормальних умов. Треба було вивчити все. Протягом шести місяців я вивчав будову риб, досліджував хімічний склад морської води, а також усі види планктону1. Я повинен був покласти в основу дослідження той факт, що рятувальний човен лише теоретично має потрібне спорядження і що в дійсності всі необхідні речі зникають у ту хвилину, коли вони справді стають потрібними.

* * *

Першого ж дня я знайшов наукове підтвердження своєї думки в свіжому номері "Бюлетеня друзів Океанографічного музею". Це було повідомлення, яке зробив в Академії наук 17 листопада 1888 року князь Альберт I, засновник Океанографічного музею.

"З наведених фактів ясно, — було сказано в ньому, — що екіпаж судна, залишений без запасів харчів у північній Атлантиці або десь в інших морях з помірною чи теплою водою, може не загинути від виснаження, якщо матиме хоча б частину такого спорядження:

1) одну або кілька дрібних сіток, розміром від одного до двох метрів, з двадцятиметровим тросом, щоб ловити морську фауну і зціджувати саргассові водорості;

2) кілька міцних шнурів, завдовжки п'ятдесят метрів, з латунними поводками на кінці, розміром 3 браси2 кожен, з великим товстим гачком і штучною принадою для тунців;

3) невеличкий остень, щоб бити морських окунів, і кілька блискучих гачків, на які окуні йдуть навіть тоді, коли на них і не наживлено приманку;

4) гарпун для великих морських тварин, що супроводжують уламки корабля.

Ці речі за сприятливих умов допоможуть потерпілим проіснувати, доки прийде допомога.

Тепер треба було визначити кількість необхідної їжі в таких умовах і показати, що в усіх випадках море забезпечить нею потерпілого.

Які продукти можна завжди дістати з моря? Морську воду, рибу і планктон.

Я потрапив у становище людини, якій дають будівельний матеріал в обмеженій кількості й кажуть: "Спорудіть з цього будинок!" І я спорудив.

Насамперед людині потрібна вода; адже всім відомо, що вона є важливішою за їжу. Якщо людина десять днів не питиме ні краплі води, то вона неминуче загине. Коли ж питиме воду і нічого не їстиме, то може прожити близько тридцяти днів.

Де ж узяти прісну воду? Незабаром я прийшов до висновку, що її постачатиме мені в потрібній кількості риба. Аналіз риб свідчить, що від 50 до 80 % ваги риби припадає на воду; саме цей риб'ячий сік і повинен позбавити мене спраги, адже він прісний.

Вам, мабуть, доводилося куштувати морську рибу, яку господарка забула посолити? Риба ця, здається, зовсім не має смаку. І справді, хімічний аналіз довів, що м'ясо риби має в собі менше солі, ніж м'ясо ссавців. Якщо я зможу добути риб'ячий сік, то мені цілком вистачить трьох кілограмів риби на добу. От тільки як його добути? Ця проблема виходила вже за межі лабораторії.

А що, коли не пощастить зловити рибу? Саме так і буває з усіма потерпілими протягом перших трьох-чотирьох днів після корабельної аварії. Якщо вони не питимуть, то смерть настане вже на десятий день від обезводнювання організму. І навіть коли люди після довгої перерви одержуватимуть потім достатню кількість води, це не вирішить справи; організм ніколи не повернеться до свого попереднього стану. Тому в перші дні, коли не щастить на рибу, а організм усе-таки треба забезпечити потрібною кількістю вологи, можна пити морську воду.

Морська вода криє в собі небезпеку, це знає кожен: надмірне вживання її може викликати смерть від нефриту. Що ж тоді робити? Рішення приходить після ознайомлення з формулою морської води: найважливіший елемент її становить хлористий натрій. Відтепер я вживатиму свій щоденний раціон солі в морській воді, випиваючи 800–900 грамів солоної рідини. Але таке становище може тривати не більше як п'ять днів, бо інакше мені загрожуватиме нефрит.

Ну, з водою, здавалося, все вирішено.

Тепер я міг усю свою увагу зосередити на їжі в повному розумінні цього слова. Насамперед треба було знайти стільки їжі в сирому вигляді і з таким вмістом білків, жирів та вуглеводів, який би забезпечив організм потрібною кількістю калорій.

Таблиці складу поживних речовин у м'ясі риб свідчать, що білків або азотистих речовин вони мають багато, навіть більше, ніж жирів.

Однак для мене виникла складна проблема, по-справжньому велика проблема для лікарів-дієтологів — вуглеводи та цукор. їх можна дістати безпосередньо з їжі, вони утворюються також у самому організмі. На жаль, зовнішнє джерело постачання було бідне. Де в біса у морі знайду я цукор? Правда, його містить у собі рослинний планктон. Але чи зможе людина засвоїти такі вуглеводи?

Відомо, що печінка риб має властивість виробляти глюкозу і глікоген, та коли я їстиму тільки печінку, мені загрожуватиме жахлива хвороба, яку викликає надмірна кількість вітамінів А і Д — двох необхідних, але небезпечних речовин. Що ж, тоді я сам вироблятиму потрібні вуглеводи з інших речовин.

Цей синтез цілком можливий і проходить нормально, коли людина вживає м'ясо чи жири, але для цього потрібна значна кількість води. Я потрапив у якесь чудернацьке зачароване коло: адже щоб дістати воду, мені потрібно чимало м'ясної їжі! І лише експеримент на людині міг вирішити це проблемне питання. В той же час один цікавий приклад підтримав мою надію — життя ескімосів, які протягом шести місяців полярної ночі їдять лише м'ясо та жири. Вони п'ють тільки солонувату воду з розтопленого льоду, а проте не скаржаться на серйозні шлункові захворювання.

Є ще й інші речовини, потрібні організму людини, хоч і в надзвичайно малих кількостях: це відомі всім вітаміни. Навіть у найменших дозах вони позитивно впливають на організм, і, навпаки, їх відсутність призводить до тяжких захворювань, поганого засвоєння їжі і так званого авітамінозу. Надмір їх теж небажаний, бо викликає інші важкі хвороби, так звані гіпервітамінози. Чотири з таких вітамінів абсолютно необхідні людині, без них вона не може обійтися навіть протягом короткого часу. Це вітаміни А, В, С і Д. Що ж до інших вітамінів, то нестача їх менш помітна.

Вітаміни А і Д містяться, як відомо, в риб'ячому жирі, що його витоплюють з риб'ячої печінки. Вітаміни В1 й В2 містяться в м'ясі риб; зате вітаміну В12 ніколи в ньому не знаходили. Але, на мого думку, навіть тривала відсутність його особливо не загрожує здоров'ю.

Після того, як усі ці проблеми були розв'язані, лишалося ще одне питання, яке має для мореплавців виняткове значення. Це скорбут, або цинга. Цинга — хвороба, пов'язана з неправильним обміном речовин внаслідок нестачі вітаміну С, якого дуже багато в свіжих овочах, фруктах і зелені. Відсутність цього вітаміну і викликає тяжке захворювання — цингу, якої дуже боялися в давнину всі моряки.

Як позбутися цього лиха? Я почав міркувати так: усі тварини поділяються на дві групи — ті, що виробляють аскорбінову кислоту3 і ті, що дістають її зовні, з їжі. Кити, наприклад, задовольняють свою потребу в ній, живлячись виключно планктоном і малесенькими рачками. То чи не зможу я знайти вітамін С в планктоні? Згодом хімічний аналіз підтвердив моє припущення.

Тепер я мав цілком урівноважений раціон: вітаміни А, В. С і Д, необхідні для життя, та дуже калорійні білки й жири. Я вирушив у путь з одним лише нез'ясованим питанням: чи вистачить мого раціону води, щоб виробити потрібну кількість вуглеводів?

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ДО ПОДОРОЖІ

Я помітив, що з допомогою цифр легко переконати спеціалістів, але на моряків вони не справляють майже ніякого враження. І справді, коли я починав розмову про свою роботу та досліди, мені відповідали: "Все це прекрасно, тільки ж це — теорія! Все можливо, коли сидиш у лабораторії, а от спробуй на морі! Там зовсім інша річ, уже хто-хто, а ми знаємо це добре".

Треба було подолати найважливішу перешкоду, перемогти отой вбивчий відчай. Таке завдання виходило за межі проблеми харчування. Та коли вода важливіша за їжу, то надія набагато важливіша за воду. Якщо спрага вбиває швидше, ніж голод, то відчай перемагає ще швидше. "Людино, пам'ятай, що ти — розум!" В першу чергу треба було починати з розуму.

Хто здебільшого стає жертвою корабельної аварії? Вчений чи моряк? Лікар чи рибалка? І ось я рішуче покинув утоpовану стежку, лікар і фізіолог заговорили в мені. Необхідно, щоб моя гіпотеза перестала бути гіпотезою і дала якусь практичну допомогу. А для цього треба було перевірити її на людині — вирушити в плавання по морю.

За яким маршрутом слід подорожувати? Необхідно було винайти такий спосіб, який дозволив би залишатися на самоті в морі протягом тривалого часу: не менше місяця і не більше трьох. Слід було обрати шлях, яким сприятливі вітри та течії надійно донесли б човен до берега, шлях, на якому не зустрілося б жодне судно, де можна було б, нарешті, вразивши уяву людей, довести, що протриматися у відкритому морі, далеко від берегів, — цілком можлива річ.

Я взявся вивчати "анормальні" плавання, переважно плавання наодинці. Вивчення це яскраво переконало мене, що вразити уяву людей і довести мою теорію цілком можливо. Для цього досить

перепливти Атлантичний океан. З усіх міркувань він найкраще підходив для цієї справи.

Якщо обрати шлях пасатів і повторити дві подорожі Христофора Колумба, другу й четверту — Іспанія, Канарські острови, острови Зеленого Мису, Антільські острови, — то можна досягти якогось берега місяців через два і не зустріти за цей час жодної спокуси. Таким чином, осторонь залишаться найбільш пожвавлені морські шляхи — один з них вже веде до Північної Америки й Антільських островів і пролягає північніше, другий — до Південної Америки і пролягає південніше. Разом з ними залишаться осторонь і Саргассове море та По-о-Нуар4, де ми загинули б, не принісши ніякої користі.

Протягом усіх цих приготувань у Монако я жив напруженим, активним життям. Цілісінькими днями просиджував у бібліотеці і майже щодня виходив у море на одному з суден Океанографічного музею. Нарешті, я старанно вичавлював сік з найрізноманітніших риб, прагнучи досягти якнайкращих результатів щодо смаку і кількості рідини. Я переконався, що найкраще і найзручніше добувати сік з допомогою звичайного преса для фруктів.

Потроху я ознайомлювався з тими продуктами моря, якими мав харчуватися в недалекому майбутньому. І, треба сказати, результати сповнили мене вірою в успіх справи.

Установлені спершу строки відплиття весь час переносились надалі. Спочатку передбачалося, що екіпаж складатиметься з трьох чоловік: Ван Хемсбергена, нашого мецената і мене. Потім кількість ця збільшилася до п'яти, а згодом і до шести. Якщо спочатку мова йшла про звичайнісінький рятувальний човен, то тепер наш меценат наполягав на випробуванні якоїсь химерної споруди.

Я навмисне зупиняюсь на цій історії, бо вона відіграла неабияку роль у тому, що я став "самотнім мандрівним рицарем". Наш меценат вирішив

використати для подорожі різновид полінезійського плота, так званий катамаран, що складався з двох вузьких човнів, з'єднаних палубою. Ця споруда дуже скидалася на водяний велосипед з тією тільки різницею, що педалі та кермо заміняло вітрило. Меценат хотів, щоб ми випробували цей катамаран в рейсі до Корсіки і назад. Зроблено його було цілком пристойно… для прогулянок уздовж пляжу, але тільки для таких прогулянок і аж ніяк не для подорожей. Чимало днів згаяли ми з Жаном Ван Хемсбергеном, споряджаючи це корито. Мабуть, тільки господь бог знає, як реготали місцеві жителі, дивлячись на нас!

Нарешті, погожим ранком, в один з останніх днів листопада, наш катамаран вибуксирували з порту. Після випробування, коли ми вже поверталися додому, сталося те, що неодмінно повинно було статись: вода раптом затопила один з поплавців, і наш катамаран перевернувся. Ми були в цей час якраз посередині затоки Монте-Карло. Вітер гнав наш пліт до мису Мартен, де й прибив до берега години о восьмій вечора.

Недарма ж я казав, що, перш ніж опинитися в океані з власної волі, мені довелося мимохіть потрапити в кілька корабельних аварій! Нашого мецената цей випадок мав переконати, що подорожувати в такій посудині просто безглуздо. Та ба! Замість того, щоб відмовитись од своєї ідеї, він заходився розробляти проект великого катамарана завдовжки чотирнадцять метрів з каютою і камбузом! Ставало зрозуміло, що нам із ним не по дорозі. У відповідь на мої скромні побажання чи заперечення я чув одне: експедиція повинна мати міжнародний характер; у плавання треба вирушати на кількох суднах одночасно, а взагалі поспішати нікуди; і, нарешті, це буде кругосвітня подорож!

Таким чином, усі наші плани перетворювалися на утопію. А головне, що спільного мали ці проекти з людьми, потерпілими від корабельної аварії? Я все більше переконувався, що треба додержуватися наших перших планів, усе підготувати, а потім уже повідомити про це своїх попутників. Себе я заспокоював: коли нерішучі колеги переконаються, що все зроблено, вони, певно, погодяться на подорож, і експедиція

здійсниться в тих примітивних умовах, які саме й потрібні для цього. Мене повідомили, що все буде готове до травня або червня. Я вирішив до того часу закінчити свої досліди, щоб, коли надійде спорядження, за всяку ціну негайно відпливти.

В кінці березня я закінчив усі досліди й теоретичну підготовку.

Моя короткочасна поїздка до Англії мала дивні наслідки, яких я зовсім не передбачав. На митниці в Кале якийсь службовець спитав мене:

— Ну то як, знову попливете через Ла-Манш?

Я засміявся і відповів:

— Помиляєтесь, друже! Тепер я перепливу Атлантичний океан!

Він не повірив мені тоді й теж засміявся. Але пізніше, мабуть, обміркувавши все як слід, вирішив, що це справа цілком можлива, і повідомив про всі мої наміри редакцію однієї англійської газети.

Треба сказати, що через якусь щасливу випадковість преса не зчиняла ніякого галасу навколо моїх приготувань. Я гадаю, що цьому сприяла тепла іронія і доброзичливий скептицизм більшості тих, хто знав про мій намір. Я мав можливість працювати спокійно. Та одного разу до моєї лабораторії в Монако прибув журналіст, і незабаром після цього в газетах почали з'являтися статті, які дуже часто грубо спотворювали правду. Проте нема лиха без добра! До мене юрбами посунули добровольці, і я вже не боявся, що доведеться подорожувати самому.

Я розраховував відпливти з Ван Хемсбергеном, і нам не вистачало тільки однієї людини, щоб повністю укомплектувати екіпаж трьома "моряками".

Якось до мене в готель прийшов високий рудий англієць, поважний і спокійний, і заявив, що віддає себе в моє розпорядження. Як виявилось, це був Джек Пальмер, чудовий мореплавець, що здійснив подорож з Панами в Каїр через Атлантичний океан, — так принаймні він сказав. Потім, разом з дружиною, він вирушив на своїй маленькій десятиметровій яхті "Гермуана" з Каїра в Монако через Кіпр, Тобрук і Мессінську протоку. Лишившись без грошей, що частенько трапляється з мандрівниками, він прожив у Монако близько року. Я докладно ознайомив його з своїми планами: ми повинні, здійснивши подорож у таких самих умовах, в яких опиняються потерпілі на човні, — без харчів і води, — довести всьому світу, що незважаючи на все, людина може вижити навіть у такому скрутному становищі. Джек Пальмер попросив кілька годин на обмірковування. Невдовзі він повернувся і просто сказав мені:

— Докторе Бомбар, можете звіритись на мене.

З кожним днем він подобався мені більше й більше, і я щиро радів такій "знахідці". Правда, ми поки що були на суші. Мимохіть я питав себе: "А що буде, коли нас почне мучити голод? Чи не накинемось ми один на одного? Хемсбергена я знаю добре, а от Пальмер?.."

Саме з цих міркувань, замість того щоб одразу вийти в океан з Танжера чи Касабланки, ми вирішили зробити перше випробування в Середземному морі. Це море, схоже на озеро, мало стати місцем випробування спорядження й людей. Чим суворіше зустріне воно нас, тим більше користі принесе. Так ми дізнаємось, що нас чекає попереду, і будемо готові сміливо виступити проти Атлантичного океану.

Я згадав свої старі проекти і замовив конструкторові нашого "Хіч-Хайкера" зробити такий самий човен, тільки значно більший. Але переговори затягнулися.

Звідусіль я одержував листи з більш-менш серйозними пропозиціями супроводжувати мене в подорожі. Що ж до журналістів, то вони просто набридли мені.

Серед листів, які надходили до мене, траплялися чудові, але були й дуже дивного змісту. Один молодик, наприклад, пропонував узяти його в експедицію виключно з гастрономічних міркувань: в разі невдачі він заздалегідь дозволяв себе з'їсти. Інший повідомляв, що вже тричі намагався покінчити життя самогубством, і просив узяти його в подорож, переконаний, що я винайшов найкращий спосіб вирушити на той світ.

У четвер, 15 травня, мені подзвонив Жан Люк де-Карбуччіа, який згодом став моїм вірним другом. Він погодився видати мою майбутню книгу й запропонував підписати договір, який покривав усі витрати на експедицію і дозволяв моїй дружині спокійно чекати мого повернення.

17 травня я приїхав у Париж і після рішучої розмови з конструктором одержав човна, якому судилося стати "Єретиком". В Монако я повернувся як переможець, привізши з собою і трансатлантичний човен.

Тепер ми могли вирушити в океан. Відплиття призначили на 24 травня. Конструктор, аеронавт Дебрутель, востаннє перевірив у порту Монако нашого надувного човна. Цей човен-пліт був завдовжки 4 метри 65 сантиметрів і завширшки 1 метр 90 сантиметрів. Човен відповідав усім вимогам нашої експедиції. Це була надута гумова ковбаса, що формою нагадувала подовжену кінську підкову, кінці якої з'єднувала дерев'яна дошка. Завдяки цій кормі наші рибальські жилки та шнури не могли перетерти гуму й призвести до фатальної аварії. На дні човна був покладений тонкий дерев'яний настил.

Наше судно не мало жодної металевої деталі. Кожен борт являв собою чотири камери з водонепроникними перегородками; в ці камери можна було накачувати й спускати повітря незалежно одна від одної.

Згодом, під час плавання, ми переконалися, що така будова човна дуже вдала.

Дно човна практично було плоским. Посередині йшла, наче хребет, станова планка, ділячи човен на дві частини і утворюючи щось схоже на кіль, який збільшував стійкість судна на морі і разом з тим не чинив зайвого опору хвилям. Коли дув вітер, човен рухався за допомогою прямокутного вітрила площею три квадратних метри. На жаль, вітрило це напиналося на щоглі, прилаштованій майже на носі човна, і це заважало рухатись проти вітру. Та все ж судно могло трохи маневрувати, маючи два допоміжних стерна, припасованих до бортів.

Лишалося тільки одержати дозвіл на плавання. Дехто, мабуть, думає, що це звичайна собі формальність. Насправді, все було не так просто, як здавалося на перший погляд, і мушу визнати, іноді я просто побоювався, що експедиція не відбудеться. Ще одна перешкода: в останню хвилину я довідуюся, що Ван Хемсберген не може пливти зі мною. Що ж, доведеться вирушити вдвох з Джеком Пальмером.

За кілька днів до відплиття я з подивом дізнався, що суд департаменту Нор заочно наклав на мене штраф у дві тисячі франків за порушення правил навігації у відкритому морі. Не гаючи часу, я сів у поїзд і поїхав опротестувати це рішення й виправдати себе.

Друга дія "Комічної інтермедії" відбулася в урочистій обстановці кримінального суду. Мене звинувачують у тому, що я без дозволу використав для плавання у відкритому морі судно, яке тут називають "човном для прогулянки".

Я прошу слова.

— Пане суддя, мене дивує той факт, що до відповідальності притягнуто лише мене, хоч я був тільки пасажиром на човні, яким

керував його власник. По-друге, я хочу знати: чи одержав би я дозвіл на плавання у відкритому морі в тому разі, коли б став домагатися його?

— Ніхто не забороняв би вам пливти і не давав би такого дозволу. Це не обов'язково.

— То чому ж тоді...

Але тут схопився з місця пан помічник прокурора. Досі він сидів ані пари з вуст, а тепер вибухнув злою, уїдливою промовою:

— Я вважаю за свій обов'язок звернути увагу суду на те, що звинувачений являє собою справжню загрозу для суспільства. Своїм згубним прикладом він може запалити багатьох молодих людей. На нього заочно було накладено штраф у дві тисячі франків. Але він повторив свій вчинок, і тому я наполягаю на подвоєнні суми штрафу.

— Пане суддя, зараз я готую експедицію, що, можливо, матиме світове значення. Я прошу заради себе і заради вас самих виправдати мене.

Після цього суд іде радитись і засуджує мене умовно до двох штрафів по тисячі франків, висунувши проти мене таке звинувачення: "За порушення правил навігації, яке полягає у використанні "човна для прогулянок" для плавання у відкритому морі". У мене не було часу подавати апеляцію, і я повернувся в Монако.

* * *

В Монако відбулася ще одна зустріч, через яку експедиція мало не зірвалася.

До мене завітав солідний чоловік років тридцяти, який зовні був схожий на типового американського репортера. З властивою деяким

журналістам навальністю і фамільярністю він почав інтерв'ю і раптом спитав:

— А у вас є радіопередавач?

— Ні.

— Ні? Друже мій, дякуйте богові, що ви зустрілися зі мною! Я дістану вам передавач.

І поки я, не вірячи власним вухам, здивовано дивився на свого несподіваного благодійника, він вів далі:

— Ми дуже цікавимось вашим дослідом. Чи знаєте ви, що монтаж приймальної і передавальної апаратури на такій посудині, як ваша, висуває ряд складних технічних проблем? Ми хотіли б їх розв'язати, певна річ, за вашою допомогою. Ви згодні? Вам подобається такий проект?

Я поспішив гаряче потиснути йому руку й висловити свою подяку.

— Добивайтеся від властей князівства дозволу на передачі. Це найскладніше. Як тільки ви матимете офіційні позивні, ми відразу ж приїдемо до вас.

— Але… мені хотілося б якнайскоріше одержати апаратуру. Щоб її встановити, треба, мабуть, добре поморочитися.

— Звіртеся на нас. Промовивши це, він зник.

Мало не стрибаючи від радості, я звернувся з заявкою до властей князівства Монако і попросив прискорити справу. Дозвіл я одержав 23

травня. Але, оскільки мені раніше стало відомо, що власті задовольнили моє прохання, я міг повідомити про це репортерові вже 20 травня.

За чотири дні до цього, 16 травня, я був у Парижі і розповів про все Жану Люку. Правду кажучи, я чекав од нього несамовитої радості, але він поставився до цього стримано.

— А чи знаєш ти, які труднощі пов'язані з цією машинерією? — спитав він мене. — Адже для того, щоб підтримувати з допомогою такого слабенького передавача зв'язок через океан за три тисячі кілометрів, треба бути принаймні досвідченим радіолюбителем або ж справжнім радіотехніком. Ти знаєш це?

— Правду кажучи, я й сам про це думав. Навіть попередив свого репортера, що зовсім не розуміюся на радіо.

— Тим краще!

Викликавши в Парижі тривогу, я поїхав назад. А Жан Люк після тривалих роздумів пішов до Жана Ферре, члена Французького об'єднання радіолюбителів, щоб попросити в нього поради.

А я в цей час відчував цілковиту довіру. Тоді я й гадки не мав, що доведеться пливти без радіо. Та про це не жалкую: принаймні маю тепер двох вірних друзів.

22 травня. Жан Ферре дзвонить мені з Парижа. Він цікавиться:

— Які саме лампи у вашому апараті? Який тип антени, яке джерело енергії? На яких хвилях будете працювати? Що за приймач?

Я ніяковію, адже я невіглас у цій справі, і відповідаю:

— Покладаюся на спеціалістів...

— Але чи знаєте ви, — веде далі Ферре, — що навіть справжнім радіотехнікам потрібно кілька місяців для вирішення цієї проблеми? Чи відомо вам, що навіть нам, любителям, потрібно щонайменше два тижні на монтування й перевірку такої апаратури? Сьогодні 22 травня. Ви хочете відпливти 24. У вас іще нічого немає? Та ви просто божевільні!..

І він кладе трубку.

Негайно я дзвоню своєму радіорепортерові:

— Чи не можна швидше? Я вирушаю двадцять четвертого.

— Любий лікарю, ми знаємо все. Звіртеся на нас.

23 травня я зустрічаю на вокзалі Карбуччіа і Ферре. Замість привітання Ферре вимахує папірцем з надрукованим текстом:

"Президент Французького об'єднання радіолюбителів відряджає пана Жана Ферре в розпорядження лікаря Бомбара, щоб вивчити разом усі технічні питання радіозв'язку під час експедиції. Пан Ферре мусить ознайомити лікаря Бомбара з усіма заходами, вжитими для успішного проведення цього досліду, що становить для радіолюбителів винятковий інтерес з технічних і спортивних міркувань.

Маршвіль"

Такого досліду ще ніхто не робив. Отже, моя апаратура має бути шедевром технічної думки, насамперед з точки зору своєї ідеальної ізоляції від води і вологи. Далі. Вона повинна мати надійне джерело енергії і працювати при будь-якій антені і на всіх хвилях. А для цього треба бути або найдосвідченішим радистом, або мати дуже складний радіопередавач...

Лишалося тільки одне: залучити до цієї справи радіолюбителів. Може, їм пощастить почути мої слабенькі позивні. Адже на земній кулі двісті тисяч радіолюбителів! Французькі радіостанції попередять їх, і вони слухатимуть мене вдень і вночі.

Я не знав, як навіть висловити свою найщирішу подяку цим добровольцям-радіолюбителям!

— Еге, воно добре, любий лікарю, але я мушу оглянути вашу апаратуру і переконатися, що їм буде за чим слідкувати в ефірі!

Знову я кидаюся до телефону. Мені відповідають:

— Не хвилюйтеся, все буде гаразд. Ми приїдемо завтра вранці.

Тоді Жан Ферре сідає до телефону і розмовляє з ними особисто.

— Чи знаєте ви, які труднощі вас чекають?

— Звичайно.

— Яку антену обрали?

— Антену ми прилаштуємо до щогли.

— Але ж "Єретик" має щоглу заввишки два метри! З такою антеною жоден передавач не буде працювати.

— ???

— Може, ви використаєте антену, прив'язану до повітряного шара-зонда або ж розсувну?

— Еге ж, звичайно!

— Цікаво, а що воно за приймач у вас?

— Про це не турбуйтеся.

— А робоча хвиля?

— Десять мегациклів (тридцять метрів).

Мій нещасний апарат на таких хвилях нізащо б не пробився крізь потужні трансляції інших станцій.

Знову дзвонимо і знову чуємо у відповідь:

— Ні про що не турбуйтесь!

П'ятниця, 23 травня. До Монако приїхав представник фірми.

— Мене відряджено, щоб усе підготувати, — повідомляє він. — Апаратура буде завтра.

Ми пояснюємо йому, як склалися справи. Він приголомшено мимрить:

— Ну, знаєте, оце втнули!

П'ятниця. Вже полудень, а нікого й нічого немає.

Жан Ферре бігає, наче лев у клітці.

Аж ось дзвонять:

"Ми зараз приїдемо!"

15 годин, 16 годин, 17 годин. Любителі Монако та Ніцци вкрай здивовані й обурені легковажністю швейцарських радіотехніків, на яких ми цілком поклалися.

24 травня. Відплиття призначено на 15-ту годину. Об 11-й годині кілька радіотехніків нарешті приїздять до Монако.

Представник радіостанції кидається до Жана Ферре.

— З ким я можу домовитись про надання нам виняткового права?

Жан витріщив на нього очі. Виняткового права? Якого виняткового права? Адже йдеться про допомогу двом "потерпілим від корабельної аварії". Вони ризикують власним життям, щоб зберегти життя іншим!

— Я кажу про надання нам виняткового права на трансляцію ваших радіопередач. Зараз ви все зрозумієте. Якщо я матиму виняткове право на ці передачі, то зможу продати їх Бі-Бі-Сі, а можливо, навіть американцям!

Поки вони розмовляють, я розглядаю апаратуру. Передавач — гола схема, зібрана на панелі. Вона нічим не закрита. Такі схеми навіть у радіомайстернях кладуть на стіл дуже обережно. Приймач — звичайнісінький, батарейний, його можна купити де завгодно. Лише генератор справді добрий.

— А де ж антена? — питаю я.

— Бачите, ми ще нічого не встигли зробити. Але ви користуватиметесь антеною, прив'язаною до повітряного змія.

Опівдні Жан кличе нас усіх до вітальні.

— Від імені Французького об'єднання радіолюбителів, яке доручило мені висловити вам свою думку, я впевнено заявляю, що з такою апаратурою ніякий зв'язок між вами та землею неможливий.

По-перше, апаратура не захищена від морської води.

По-друге, треба бути спеціалістом-радіотехніком, щоб уміти користуватися нею. Досить одного різкого пориву вітру, і антена поламається, а апарат вийде з ладу. І ви нічого не зможете зробити. Ми ж тут думатимемо, що ви загинули, і будемо мучитися, нічого не знаючи про вас. Нарешті, по-третє, ні Бомбар, ні Пальмер не знають азбуки Морзе, на яку розраховано передавач. Радіотехніки заспокоюють мене:

— Любий докторе, не турбуйтеся ні про що! Не слухайте цього молодого чоловіка. У нього, звичайно, найкращі наміри, але ж він не має досвіду. Звіртеся на нас! Ми про все подбаємо.

Друзі мої зовсім приголомшені. Дружина просто помирає від хвилювання. Тоді ми з Пальмером збираємось на "військову раду".

Я вже знаю, що радіо не працюватиме. Ну, й нехай! Місяць тому я про нього навіть і не думав. Людина, що потерпіла від корабельної аварії, не має радіо. Треба пливти.

Але оскільки вітер несприятливий, ми зможемо вирушити тільки наступного дня. Отже, радіотехніки матимуть зайві двадцять чотири години.

Я ніколи не забуду останніх слів мого журналіста. Він вів радіорепортаж з катера, що мав відбуксирувати нас 25 травня у відкрите море.

— Ми будемо вас запитувати по радіо! Відповідайте нам: крапка — так, тире — ні. Прощавайте, докторе! Крапка — так, тире — ні, крапка — так, тире...

* * *

Відтоді, як у пресі з'явилося повідомлення про нашу експедицію, від цікавих і журналістів не було відбою. В останні тижні я не міг більше працювати, бо репортери просто переслідували мене.

Через сенсаційний галас, знятий навколо нашої майбутньої експедиції, підготовка до відплиття проходила в несприятливих умовах. Звичайно, преса повинна тримати читачів у курсі всіх подій. Але, на жаль, переважна більшість читачів швидше цікавиться незвичайними анекдотами, ніж фактами. Сталося так, що преса не тільки неправильно висвітлила мету нашої подорожі, але й зовсім її дискредитувала в очах багатьох людей. Основний наголос газети робили на "сенсаційності" експедиції в Середземне море, зовсім забуваючи про справжню її мету: випробувати людей і спорядження. Мимоволі ми стали героями відділу хроніки. Насправді ж Середземне море, як уже я казав, було для нас лише репетицією, та й годі. Але варто було нам виявити страх чи відмовитись од експедиції, як ми стали б посміховиськом.

У занадто великій увазі преси до цієї незвичайної подорожі крилася серйозна небезпека, бо наш експеримент суперечив загальновизнаним нормам і здоровому глузду.

Мене вважали за єретика з багатьох міркувань. Адже ми хотіли на човні, зовсім не пристосованому для морського плавання, досягти заздалегідь наміченого географічного пункту. Ця перша єресь обурювала інженерів і моряків. Багато спеціалістів запевняли нас, що в найкращому разі ми досягнемо Перських островів. Небезпечнішою була друга єресь, що суперечила загальновизнаній думці, ніби людина не може жити виключно продуктами моря й пити солону воду.

Нарешті одна "серйозна" газета рішуче виступила проти нас. "Навіть досвідченим морякам на кораблі, — писала вона, — не завжди вдається подолати розбурхане море, вітри та течії. А що ж казати про новачка! І ця людина, не вагаючись, довіряє своє життя і життя товариша хисткій шкаралупці, не перевіреній навіть морським інспектором".

Після цього я назвав свого човна "Єретиком".

На наше щастя, чимало авторитетних осіб підтримувало нас. Завдяки особистому втручанню заступника міністра військово-морського флоту я одержав дозвіл на плавання. Тепер "Єретик" міг нести французький прапор до самих берегів Америки.

СЕРЕДЗЕМНЕ МОРЕ

ВІДПЛИТТЯ

24 травня, тільки-но почало світати, ми зібралися в маленькому порту Фонв'єй. Всі журналісти одразу ж кинулися до нас із запитаннями. Задовольнивши їх, я почав перевіряти спорядження, складене в надувний човен.

Натовп цікавих дедалі збільшувався, хоч відплиття призначене на третю годину дня — в цей час вітер дужчає.

Десь о другій годині приходить судовий виконавець і накладає печатки на наші банки з харчами, які ми беремо з собою на той випадок, якщо експеримент з харчуванням дарами моря не вдасться. Крізь натовп фотографів і репортерів проштовхується представник Океанографічного музею і повідомляє мене, що ні в суботу, ні в неділю жодне з суден музею не зможе відбуксирувати нас у відкрите море.

Справа в тому, що наш надувний човен не міг пливти проти вітру. Щоб стати справді "потерпілими", треба було відійти у відкрите море

миль за десять, бо при сильному зустрічному вітрі нас усе одно прибило б до берега. Відбуксирувати нас мало тільки якесь інше судно.

Саме того дня в порту стояв американський крейсер, і капітан його погодився надати в наше розпорядження один із своїх швидкохідних катерів.

Натовп усе збільшувався. Тепер вітер подув з південного заходу, і якби ми відпливли, то вже давно опинилися б біля берега. Цілком зрозуміло, що зіваки, яким добре-таки набридло стовбичити, з нетерпінням очікували тієї миті, коли, нарешті, наш човен залишить порт. Але ми знову відклали відплиття, тому що капітан американського крейсера пообіцяв відбуксирувати нас на світанку наступного дня. Довідавшись про це, багато хто з глядачів і навіть деякі журналісти почали лаяти нас, звинувачуючи в містифікації; вони марно згаяли час і були страшенно сердиті.

Я повернувся до готелю, сподіваючись хоч трохи відпочити перед від'їздом.

Рано-вранці, о пів на п'яту, ми знову в порту. Навколо нас тільки вірні, щирі друзі та рідні. Моя дружина Жінетт, Жан Люк та кілька репортерів і швейцарські радіотехніки. Атмосфера хвилююча й напружена, і якось справді відчуваєш, що експедиція вже почалась — і попереду довге і важке плавання. Урочиста частина скінчилась!

Натовп потроху збільшується. Ми з Джеком п'ємо свою останню склянку кави з молоком і замовляємо по одному бутерброду з шинкою. Та коли їх приносять, ми відмовляємось. Адже в думках важку подорож уже почато, і яка кінець кінцем, різниця — перестанемо ми їсти зараз чи через кілька годин?... Тоді ми ще не знали, як часто згодом, під час тривалого посту, будемо згадувати ці бутерброди.

П'ята година! Рівно о п'ятій, з властивою всім військовим морякам світу точністю, американський катер з'являється в маленькому порту. Незважаючи на ранній час, командує ним сам капітан. Він погодився керувати всією операцією. Все готово, і ми з Джеком мовчки сідаємо в "Єретик". З самого ранку ми не вимовили й двох слів — нам важко розмовляти в таку хвилину.

— Готово? — питає капітан.

— Все в порядку!

— Рушаймо!

І катер повільно починає буксирувати човен у відкрите море. Ми сидимо один проти одного на надувних бортах, звісивши ноги у човен.

Несподівано море починає хвилюватися — нас зустрів вранішній прибій. Тепер ми уявляємо собі, що то значить погана погода на морі. Невисокі піняві хвилі набігають навально, злісно і безладно б'ються одна об одну. Катер раз по раз занурюється носом у хвилі і хитається з борту на борт. Але нашому надувному човну не страшні хвилі, він чудово зберігає рівновагу, від якої, на мою думку, в майбутньому залежить наша безпека. Човен спокійно пливе собі, без бортового чи кільового хитання. Зате на американському катері всі міцно тримаються, щоб зберегти рівновагу. Ми ж із Джеком спокійно махаємо руками — прощаємося з друзями. Так уже на початку плавання "Єретик" довів одну із своїх переваг над іншими суднами.

Моя дружина Жінетт стоїть на катері і робить героїчні зусилля, щоб посміхнутися, але навіть чорні захисні окуляри не можуть приховати її сліз.

За кілька сотень метрів од берега до нас приєднується флотилія з двох чи трьох суден. Наш перший від'їзд набирає характеру свята,

правда, ще дуже скромного; та з кожним новим етапом нашого плавання друзів і прихильників стає більше. Поки що ж нас мало хто знав і розумів.

І коли ми відповідаємо нашим друзям прощальними помахами рук і посмішками на посмішки, то почуваємо, що насправді перебуваємо вже далеко-далеко від них і становимо одне ціле з благеньким суденцем, яке незабаром стане для нас центром світу. Ми вже не належимо землі.

Білі баранці вкривають море; багато днів нам доведеться пливти серед них. Нас весь час обдає бризками. Нарешті з буксира долинають звуки сигнального дзвону. Джек подає знак — і буксирний трос відчеплюють.

Останнє прощання. Катери з журналістами ще раз пропливають навколо човна. Ми машинально прощаємося з ними помахами рук. І дивно. Люди раптом стали для нас якимись далекими. Здається, ми відгороджені од них муром. Так! Саме в цю мить ми зрозуміли весь трагізм нашого становища: ми самотні! Наше життя в морі тепер щось реальніше, відчутніше і важливіше, ніж усі взаємини з тими людьми, які перебувають від нас недалеко. "Та пливіть же, пливіть!"

Це єдині слова, які ще мають для нас сенс. Хочеться вигукнути їх на весь голос, але ми не вимовляємо їх навіть пошепки.

Поступово судна віддаляються. Ось тепер ми справді самотні, зовсім ізольовані від усього світу морем, на якому нас підтримує лише трісочка — благенький поплавець. Ця трісочка — наш човен. Коли зникло останнє судно за горизонтом, мене раптом охопив жах — страшний ворог, який намагався збороти мою душу й тіло протягом останніх семи місяців. Та це була лише подряпина в порівнянні з тими глибокими ранами, яких завдав мені страх згодом. Пізніше ми не раз відчували справжній страх, а не таку, як зараз, легку тривогу, зв'язану з відплиттям. Справжній

страх — це одчайдушна паніка, що охоплює знесилені в боротьбі із стихіями душу й тіло, коли весь світ, здається, сіє жах.

Подув різкий вітер. Ранковий туман ховав од нас землю, яка ще спала. Видно було тільки вершечок гори Собача Голова та італійську частину хребта Бордігер.

Тільки білий пінявий слід лишився на морі від катерів, які розтанули за обрієм. Ми шукали таємничого, невідомого — і ось опинилися з ним віч-на-віч. Ми так часто думали про цю самотність, що тепер сприйняли її як дорогоцінний дарунок, про який мріяли протягом довгих років і який нарешті одержали. Тут було все: і вода, і вітер, і плескіт хвиль. Тільки нас досі не було тут. Та ми прибули сюди, коло замкнулося, і тепер, здається, все гаразд, усе на своєму місці.

ПЛАВАННЯ ПОБЛИЗУ БЕРЕГІВ

(25–27 травня 1952 р.)

Спочатку між Джеком і мною западає гнітюча мовчанка. Наше майбутнє видається нам невідомим, таємничим, і ми вже відчуваємо на собі його тягар.

Вітрила ми не піднімаємо. Джек боїться, що воно не витримає рвучкого вітру, і вирішує поступово випробувати його надійність, а заразом і щогли. Щоб нас не знесло вітром до Ніцци, ми вперше скористалися плавучим якорем5. "Єретик" покірно слухається і повертається носом до італійського берега.

Нарешті розвиднілося. Коли ранковий туман розтанув, ми побачили, що берег загрозливо наближається до нас. Треба було негайно відпливти якнайдалі у відкрите море, щоб уникнути зустрічі з численними мисами, які виступали далеко на схід і були небезпечною перешкодою на нашому шляху.

Попереду нас чекало багато пасток: мис Ферра, мис Антібський, Леренські острови. Далі йшли мис Камара і острів Леван, який навіть оптимісти із числа наших прихильників вважали за незбориму перешкоду для чоловіка. Відразу ж за островом Леван берег повертав на захід, і перед нами відкривалися неосяжні морські простори.

Вітер ущух, і ми підняли вітрило. Зробити це виявилось не так легко, бо щогла була укріплена аж на самісінькому носі човна. "Єретик" скидався на ванну, закриту спереду і відкриту ззаду. Вільного місця лишалося мало: доводилось тулитися на площі два метри завдовжки і метр десять сантиметрів завширшки. Ми не наважувалися ходити по тенту носа "Єретика", боячись прорвати неміцний брезент. Щоб добратися до щогли, доводилося робити карколомні, акробатичні вправи, балансуючи на одному з бортових поплавців. Повертатися було ще важче. Найчастіше я добирався до щогли плазом.

"Єретик" пришвидшував хід. З напнутим вітрилом і натягненим шкотом він гордо різав хвилі, лишаючи позаду спінений слід, що зовсім не відповідав скромній швидкості човна. Але ми відчували, що все ж рухаємось уперед. Круті буруни, які лишалися за кормою, допомагали нам визначати на око швидкість "Єретика". Пізніше я навчився робити це інакше: дивився, наскільки сильно напнуто вітрило і натягнуто шкот. Зараз ми ледве робимо півтора вузла за годину, але все-таки пливемо.

Близько 11-ї години вітер затих. У цей час ми перебували якраз напроти мису Ферра. Як бачите, не так легко стати потерпілим від корабельної аварії!

Тиша гнітить нас, але нам не хочеться порушувати мовчанку, кожен думає про найдорожче, що він залишив на березі. Тепер, коли ми, нарешті, можемо об'єктивно і спокійно оцінити те, що сталося, нас огортає сум. Образи друзів і близьких знову зринають у спогадах. Ми вже не безстрашні герої, а звичайні собі смертні, якими й були насправді.

Щоб якось розвіятись, влаштовуємо нараду. Кожен з нас намагається показати, що він незворушний. І от виявляється, що найважче для нас — розмовляти нормально: ми весь час переходимо на шепіт. Проте нам ясно, що так довго не може тривати, інакше страх почує наші молитви і запанує над морем.

Користуючись штилем і тимчасовим перепочинком, ми заходилися приводити в порядок усе наше спорядження, щоб воно було готове для тривалого життя в морі. Насамперед ми закидаємо дві доріжки з блешнями — треба забезпечити себе "харчами", потім складаємо розпорядок на всю добу — зробити це на суходолі не мали змоги, хоч і довго готувалися до подорожі.

Насамперед, як організувати вахти? Протягом дня один з нас сидить за кермом, а другий у цей час відпочиває. А от як бути вночі? Це велика проблема! У такому неспокійному морі, як Середземне, завжди плаває багато кораблів, і тому необхідно, щоб один з нас був на вахті. Ніч ми поділили на частини, чи, вірніше, на дві вахти: один чергував з 20-ї до 1-ї години ночі, а другий — з 1-ї до 8-ї години ранку.

Кожну річ ми поклали так, щоб можна було при потребі схопити її відразу навіть у цілковитій темряві. В передній частині "Єретика" під брезентом, у водонепроникних мішках, розмістили найважливіші речі: фотоприладдя, кінокамеру і фотоплівку, лоції, секстант, медикаменти, засоби сигналізації на випадок нещастя, запечатаний при виході з порту непорушний запас харчів та інструменти для ремонту човна. Компас разом з компасною коробкою було поставлено перед рульовим, який повинен був не зводити з нього очей.

Час було щось попоїсти, а риба й не думала клювати. Тоді замість плавучого якоря ми причепили планктонну сітку — вона теж виконувала роль якоря та до того ж ще й збирала їжу. Приблизно за годину ми виловили зо дві столові ложки планктонної гущі, досить приємної на смак, але гидкої на вигляд. Мушу сказати, що Джек дивився на мене з острахом, коли я наминав свою порцію. Та нарешті й він обережно

покуштував. При цьому на обличчі у нього була така відраза, начебто йому, як тому європейцеві, що заблукав до індійського племені сіу, запропонували варення із слимаків. Але, на превеликий подив Джека, страва здалася йому досить смачною, і в глибині душі я святкував перемогу.

Коли зайшло сонце і той чудовий весняний день скінчився, наше перебування в морі на цьому єретичному човні вже здавалося нам цілком нормальним явищем, і від нашого занепокоєння не лишилося й сліду.

Моя теорія підтверджувалась і перемагала. Варто перебути на човні лише перші години, а далі починаєш призвичаюватись.

Джек, щоправда, боявся вживати морську воду і ждав непевної здобичі або мало можливого дощу, щоб напитися вдосталь. Незважаючи на мої поради, він уперто відмовлявся од морської води. Джек був поганим прикладом для наслідування, пересторогою для тих, хто йде за встановленою традицією. Навіть мій приклад не переконав його!

Правда, на березі мій висновок здавався йому цілком правильним і бездоганним. Він навіть ладен був підтвердити його експериментом. Та тільки-но Джек опинився в умовах справжнього потерпілого, як "табу", накладене людиною на морську воду, позначилось і на його свідомості. Отак і зустрілися в одному рятувальному човні два типи потерпілих: класичний "ортодоксальний" тип і сучасний "єретик".

Мене повертає до дійсності голос приятеля.

— Алене, вже третя година… на березі ждуть нашої передачі. Може, скористаємося з штилю?

— Що ж, спробуймо.

Ми не покладаємо на радіо особливих надій. Про це подбав перед відплиттям Жан Ферре. Ми знали, що наш передавач — лише лабораторний прилад і його може пошкодити навіть найменший поштовх. Ми знали також, що волога обов'язково зіпсує ізоляцію, що передавач не працює і не працюватиме. Але ж була третя година…

Радіолюбителі середземноморського узбережжя, нічого не знаючи про наше вбоге технічне спорядження, довго шукали потрібну хвилю.

— Третя година, — повторив Джек.

Я згадав про свою дружину, що залишилась у Монако, про женевське радіо, про воду, від якої ми відмовилися, щоб узяти апаратуру. Уявив собі, як о 4-й годині дзвонитимуть дружині: "Ось уже цілу годину ми його шукаємо!.."

А що, коли Жан Ферре помилився? Що, коли це устаткування було зроблене спеціально для мене, як запевняли радіотехніки? Може, ми зуміємо встановити зв'язок із землею?

У мене знову зажевріла надія. Це плетиво проводів, з'єднання ламп уже не здавалося мертвим. Воно повинно ожити! Не могли ж, зрештою, жорстоко посміятися з двох людей, які вирушали в таку подорож!

— Джеку, ану піднімімо антену! Підняти антену!..

Ви коли-небудь робили спробу пускати паперового змія, сидячи в кріслі? Тільки наші "радіотехніки" могли подумати, що ми здатні зробити цей фокус — підняти змія з антеною, стоячи на триметровій площадці!

Ну, мабуть, і вигляд тоді ми мали! Спотикаючись і розмахуючи руками при кожному ударі хвилі, ми намагалися зробити чудо.

Справа скінчилася тим, що змій врізався в хвилю і загойдався, ні на що більше не придатний. Нас пойняв жах. А що, коли, незважаючи на запевнення друзів, там, на землі, все ще сподіваються почути нас?

Джек прилаштовує "запасну антену" — звичайне вудлище. Наша щогла разом з вудлищем має заввишки всього лише п'ять метрів над рівнем моря — це висота середніх хвиль. З усією можливою обережністю я ставлю контрольну лампу, вмикаю амперметр і звертаюся до Джека:

— Крути!

З-під ніг Джека чути гарчання генератора. На секунду мені здалося, що крізь моє тіло пробігає якийсь таємничий струм. Лампи зажевріли. З почуттям, яке буває, мабуть, у людини, що випускає останню кулю, я натис на ключ апарата Морзе...

Я повторив це сотні разів, крутив усі ручки, перевірив усі контакти, на палець "спробував" обіцяні нам 250 вольт... Усе марно. Однієї краплі води, одного струсу було досить.

Я не сказав Джекові ні слова, та він і сам зрозумів усе і перестав крутити генератор. Ми пильно глянули один одному в очі.

"Усе, от тепер уже справді все, ми самотні".

Вечір першого нашого дня в Середземному морі згасав у чудовій за своїми тонами і барвами гаммі. Праворуч від нас запалав огонь Антібського маяка, який ми впізнали завдяки "Книзі маяків"6.

І ось нарешті сталося чудо, на яке ми й розраховували: з берега подув вітер і погнав нас у відкрите море. Ті, хто присягався, що через дванадцять годин нас приб'є до берега, зазнали поразки. Це була перша справжня перемога на початку плавання, і вона додала нам хоробрості та мужності.

Настала перша ніч. Мені випало нести вахту до першої години. Надалі ми вирішили мінятися вахтами і дуже швидко переконалися в доцільності цього, бо перша вахта — з 8-ї години вечора до 1-ї години ночі — була хоч і коротша, але набагато важча, ніж друга.

Якщо вдень наші рухи були досить вільні, а інколи навіть ризиковані, то вночі ми не могли дозволити собі такої розкоші. Вночі рульовий сидів біля стерна, спершись спиною на рятувальний жилет, а компас стояв у нього між коліньми. Таку незручну позу ми придумали спеціально для того, щоб часом не заснути вночі. Ноги рульового торкалися краєчка брезента, яким вкривався товариш. Щоб було де спати, ми всі речі розмістили вздовж лівого борту нашої "ванни" і звільнили площу завширшки шістдесят сантиметрів і завдовжки метр вісімдесят. Тент правив нам за ковдру, а надувні мішки за подушки.

Зараз Джек спить. Але я не самотній на вахті. Як тільки на море впала темрява, навколо завирувало життя. Мешканці морських глибин підпливають до човна, неначе хочуть роздивитися, хто ми такі. Ніч сповнена химерними примарними звуками, які спочатку лякають, а потім стають звичними. Виявляється, що це всього-на-всього сопіння дельфінів та сплески риб. Плескіт і шурхіт хвиль зливаються в сонний, одноманітний шум, серед якого інколи можна почути якісь зітхання, наче голос соліста в оркестрі, що грає під сурдинку. "Море, безкрає море, де плюскіт хвиль в собі ховає тишу"7. Так. Справді, хороше сказано! Спокійне дихання моря може здатися таким же мовчазним, як і величний спокій гірських вершин. О, які відносні поняття тиші та шуму! Пригадуєте того мірошника, що прокидався, коли зупинялося жорно? І тиша часом буває такою виразною, як і звук. Бах, видатний майстер оркестровки і гармонії, міг же використати чудовий акорд тиші в "Токкаті ре мінор". Шедевр в органній музиці побудовано на паузі!

* * *

Вітер повівав собі, і наш човен потихеньку плив. Бриз з суходолу дув протягом усієї першої ночі. Щоб потрапити в зону постійних вітрів, ми

розраховували передусім на чергування вітрів з суходолу і з моря. Вранці море "видихає" повітря, і бриз летить на материк; потім воно завмирає, щоб зібратися з силами, а ввечері "вдихає" вітер. Глибоко дихає океан. Повітряні хвилі мчали нас наче на гігантській гойдалці8.

У першу ж ніч ми переконалися, що вартувати просто необхідно. Ми зустріли з десяток кораблів. Наш сигнальний ліхтар висів дуже низько над водою, був мало помітний і не міг гарантувати нам безпеку. Тоді ми вирішили використати інші засоби, які були в нашому розпорядженні. Коли з'являвся корабель і нам здавалося, що він загрозливо насувається на нас, ми освітлювали електричним кишеньковим ліхтариком вітрило "Єретика". У темряві ночі виразно світилася велика пляма, яку повинні були побачити здалеку. Яке дивне видовище являла, мабуть, ця світлова пляма серед моря, час від часу виринаючи з западин на вершечки хвиль! Чи не викликала вона в пам'яті деяких моряків спогадів про морські легенди?

Чи не здавалося їм, що вслід за цим ось-ось з'явиться Та, що біжить по хвилях, або Летючий Голландець? А може, наш "корабель-привид" просто ніхто не помічав, незважаючи на всі маніпуляції з світлом?

Нарешті моя вахта закінчується, і я передаю стерно товаришеві.

Ранком 26 травня я солодко спав, коли мене раптом збудив Джек. Спросоння я довго не міг зрозуміти, де я і що зі мною. Пам'ятаю, щось подібне я вже переживав у дитинстві, коли одного разу прокинувся в кімнаті готелю. І ось тепер мені пригадалося раптом те старе, забуте відчуття. Згодом я відчував те саме, коли досяг Антільських островів і вперше після тривалої мандрівки прокинувся на суходолі.

Як ми й передбачали, вітер змінив напрямок, і нас гнало просто до берега. Тоді вперше ми опустили в хвилі аварійні кілі, намагаючись іти під кутом 90° до бризу. Це найбільше, на що "здатний" наш "Єретик", бо пливти проти вітру він не міг.

Кілі справді допомагали. Хоч наша швидкість зменшилася до одного вузла за годину, ми все ж не наближалися до небезпечного берега, а пливли паралельно йому.

Дедалі відчутнішим ставав голод. Досі нам просто здавалося, що "сніданок запізнюється". Тепер же нас переслідувала настирлива думка про їжу, а в шлунку виник біль. Якщо не брати до уваги цієї неприємності (вона для мене не була несподіваною), я почував себе цілком бадьоро. Джекові було трохи гірше. Він погодився на мою пропозицію і дав себе оглянути. У роті в нього пересохло, язик обклало. Джека мучила спрага, але він уперто відмовлявся пити морську воду. Мій приклад мусив би його переконати, бо я систематично пив морську воду згідно із "заздалегідь складеним планом" і почував себе добре. Та коли спрага для мене зовсім не існувала, а мій супутник стійко переносив її, то голод все дужче й дужче дошкуляв і мучив нас. Згадки про бутерброди, від яких ми відмовилися перед від'їздом, краяли наші серця. Ці бутерброди ввижалися нам як щось реальне і були такі спокусливі, що ніякі делікатеси з найкращих меню не могли йти в порівняння з ними. Від однієї думки, що "ми ж могли їх з'їсти!", муки голоду ставали нестерпнішими. Отоді я зрозумів, що то значить людське бажання і розчарування.

Пополудні, відпочиваючи після вахти, я почав пригадувати сніданки, які ми наминали в госпіталях Булоні та Ам'єна. Інколи навіть пробігала підступна думка: "Тобі так було добре в чудовому затишному місті; якого ж біса ти поліз у це пекло?"

Симпатичні дельфіни, граючись, виплигували з води за якихось десять метрів од "Єретика". Вони не боялися нас, їхня присутність підбадьорювала, наче ми були серед друзів. І потім, якщо вони ловлять рибу, то чому б і нам не зловити її? На жаль, у нас, крім ложки планктону, нічого було їсти. Ми могли б, звичайно, націдити його більше, але планктонна сітка, що правила водночас і за плавучий якір, уповільнювала швидкість руху човна, а не скористатися сприятливим вітром поблизу берега було б нерозсудливо і небезпечно.

Нарешті десь надвечір після довгих умовлянь Джек погодився випити морської води. Він ковтнув кілька разів. Я пояснив, що коли він зараз не почне пити, то згодом обезводнення його організму дійде до такої межі, що вживання морської води нічого не дасть або ж буде небезпечним. Нарешті він погодився, і я полегшено зітхнув. Наступного дня всі ознаки обезводнення мали зникнути. Спрага теж мине. Нас дуже тішило це навернення в єретичну віру. Настрій наш став просто чудовий.

Протягом наступних ночей ми одержували приємний дарунок: щоранку збирали близько півлітра прісної води, яка конденсувалася на дні човна, так само як випадає роса на щільно закритому наметі. Повітря було дуже насичене вологою, і ми збирали за допомогою губки значну кількість води. Вона була зовсім прісною, бо жодна краплина морської води ще не потрапила в човен. Ця вода, звичайно, не могла нас задовольнити, але все ж вона підтримувала наші сили. Адже це була прісна вода! Якою смачною здавалася вона!

Сутеніє. Вітер, казати правду, добре-таки дратує і доводить нас до розпачу. Цілісінький день він міняв напрямки: то дув поривчасто, то зовсім стихав. Кожні десять хвилин — то шквал, то штиль. А тут ще й море починає хвилюватися. Та наш човник геройськи тримається проти цього осоружного, справді "огидного" Середземного моря. Невже я не помилився і наш "Єретик" — ідеальний рятувальний човен?

Весь день ми не бачили берегів. Проте знали, що вони недалеко від нас і ховаються десь там у тумані та вологих випарах нагрітого сонцем моря. Джек не міг визначити за секстантом місце знаходження нашого човна. Де ми все-таки перебуваємо? О шостій годині вечора нарешті побачили берег. Може, це Естерель чи Сен-Рафаель, а може, все ще Антібський мис? Ніхто з нас не міг відповісти на це питання. А сонце вже вдруге з часу нашого відплиття опустилося в море. І одразу ж маяки надіслали нам світлові сигнали, по яких ми визначили, що дрейфуємо все ще поблизу берега, між мисом Сен-Рафаель та мисом Камара.

Другу ніч на морі ми зустрічаємо вже не так життєрадісно, бо голодні, як вовки. А тут ще, хоч це й парадоксально, подув вітер з моря. Невже наша експедиція закінчиться так ганебно? Біля самого, мису Камара, поблизу Монако, як і пророкували нам "спеціалісти"? Та хай йому дідько, замість того, щоб сушити собі цим голову, краще заснути.

О першій годині ночі мене будить Джек: час ставати на вахту. І я з радістю бачу, що мис Камара лишається далеко за правим бортом. Тепер, у всякому разі, нас не прижене до нього вітром і хвилями. Якби ще проминути острів Леван — тоді французьке узбережжя більше не загрожуватиме нам своїми небезпечними несподіванками. Ні, не так воно просто стати потерпілим від корабельної аварії!

День 27 травня назавжди залишиться в моїй пам'яті. Це був чудовий, феєричний день. По-перше, здійснилася нарешті наша заповітна мрія: десь пополудні я ліг відпочити, прив'язавши перед цим до ноги снасть на риб. Згодом, маючи досвід, я вже не робив таких дурниць, бо велика рибина легко могла відірвати мені ступню. Раптом жилку сильно смикнуло, і ми, тремтячи від хвилювання, витягли чудового морського окуня. Мабуть, з таким почуттям витягають в оазисі перше відро води після переходу через безводну пустелю. Оце так пощастило! Здобич почистили, як годилося, від луски і — о примхи цивілізації! — порізали акуратно на шматки. Передню частину залишили на другий день, а хвостову по-братськи поділили. Мене мало не знудило, коли я підніс до рота це рожеве м'ясо. Супутник мій, мабуть, почував те саме. Але я вже їв сиру рибу в лабораторії і тому мусив подати приклад. "Це дуже смачно!" — запевняю я себе і кладу в рот перший шматок. Що ж, не так уже й погано. Отже, традиції подолано, перемога! Нехтуючи правилами хорошого тону, ми шматуємо зубами сиру рибину, що тепер уже здається нам апетитною і поживною. Решту м'яса поклали на брезент в'ялитися на сонці, але перед цим я вичавив з нього сік ручним пресом для фруктів. Згодом ми щодня мали на сніданок свіжу рибу.

У кожного народу свої звичаї, які дозволяють чи не дозволяють вживати ту чи іншу страву. Чи стали б ви, приміром, їсти бабок або білих

хробаків? Ні. А мусульманин, наприклад, не вживає свинини. Що ж до мене, то мені траплялося їсти в Англії китове м'ясо. На нещастя, я знав, що це кит, і м'ясо мені не сподобалось. А скільки є людей, які спокійнісінько їстимуть кінське чи котяче м'ясо, досить тільки запевнити їх, що це яловичина чи кріль! Усе це справа звички. От наші бабуні: хіба ж вони змогли б так легко, як ми тепер, їсти варварський біфштекс із кров'ю?

Того дня повівав дуже теплий і слабкий вітер. Але ми в човні почували себе добре, шлунки були наповнені, і це підтримувало в нас оптимістичний настрій. Так само спокійно і впевнено почували ми себе, коли з Тулона вийшов патрульний катер французького військового флоту і попрямував до нас. Та коли капітан, сміючись, запропонував нам кілька пляшок холодного пива, ми пережили справжні муки Тантала. Зрозуміло, ми стоїчно відмовилися. На це, наскільки я знаю, ніхто не звернув уваги. Але який галас зчинили б усі, коли б ми взяли пиво! Те, що сталося через десять днів, як ми зустріли пароплав "Сіді Феррук", найкращий тому доказ.

Чудовий і спокійний день згасав. Сонце востаннє кинуло своє проміння на море і сіло за обрієм, коли повіяв довгожданий вітер з берега. Поволі берегові вогники розтанули в темряві ночі, і французьке узбережжя залишилося десь далеко в нічній імлі. Всупереч пророцтвам, ми вийшли у відкрите море.

У ВІДКРИТОМУ МОРІ

(28 травня — 7 червня)

Я з подивом змушений визнати, що для нас, невиправних мешканців землі, було дуже приємно весь час бачити берег. Уранці 28 травня ми не без хвилювання виявили, що земля щезла остаточно. Ми йшли тоді на 210° за компасом9, тобто теоретично на зюйд-вест. Але схилення10 становило 10° на захід, отже, ми йшли насправді на зюйд-зюйд-вест,

приблизно посередині між Корсікою та Сардінією на сході і Балеарськими островами на заході, неухильно наближаючись до останніх. Перед відплиттям, вивчаючи напрямки всіх течій Середземного моря, я припускав, що така мало вивчена, але цілком імовірна течія, як "балеарська", може віднести нас на захід.

Ми щойно з'їли останній шматок морського окуня. Тепер знову чекай і голодуй. Та ми не втрачаємо надії. Одного ж піймали, то чом би не піймати ще одного? А зараз доведеться, мабуть, знову їсти планктон і пити морську воду.

Сьогодні, 29 травня, повз нас пройшли два вантажні пароплави — грецький і англійський, які привітали "Єретик". Це надзвичайний факт, адже протягом усього часу жоден з кораблів, здавалося, не помічав нас. Справді вони не помічали нас чи, може, тільки удавали, що не помічають, — важко сказати. В усякому разі, я переконався, що потерпілий від корабельної аварії мусить сам шукати своїх рятівників, бо інакше шансів на порятунок дуже мало. Адже всі знали, що ми зовсім самотні серед просторів Середземного моря, без харчів і води… Це дуже дивно, я уже схильний думати, що тільки хвилі на поверхні моря заважали побачити нас. Отже, така доля чекає в морі всіх потерпілих. Вони повинні розраховувати тільки на себе, на свої сили та вміння.

Надвечір знявся східний вітер і погнав "Єретик" до Балеарських островів. Голод знову почав нам дошкуляти. А риба, як на зло, не йшла на гачок.

Увечері я став на першу вахту. Спочатку все здавалося нормальним.

Всі мої відчуття були збуджені від голоду. Десь об 11-й годині нашорошене вухо вловило серед величного спокою моря якийсь дивний шум поблизу човна. Може, я став жертвою галюцинації? Мене охопив неспокій. Що це за шум? Я почав міркувати: люди були так далеко, що навіть у думках не могли підійти до нас. Отже, звуки ці народжуються

десь у морі. Та в темряві годі було щось розглядіти. Я вирішив, що це дельфіни вистрибують з води, наче танцюють на нашу честь сарабанду довкола човна. Але шум був надто великий і тривало це незрозуміле явище так довго, що здалося мені дивним. Я нетерпляче чекав ранку і навіть очей не стулив, дуже зацікавлений. На світанку я помітив навколо "Єретика" величезні чудиська сірого, з металевим полиском, кольору.

— Кити! — заволав я і щосили смикнув Джека за руку.

Ми налічили їх з десяток. Вони мирно плавали навколо нас. Це були тварини завдовжки 20–30 метрів. Іноді одна з них повертала просто до нас, пірнала за кілька метрів од човна, і ми бачили ще її хвіст, коли голова вже виринала десь попереду. Ці колосальні істоти здалися мені спокійними, лагідними і сповненими найкращих намірів. Але Джека стривожила їх несподівана поява. Він боявся, що необережним рухом одна з цих величезних істот перекине човен. Коли вдень кити зникли, Джек пообіцяв не залишати мене самого на вахті, бо не зовсім вірив у привітність наших нічних відвідувачів. Я був задоволений з цього і згодом вдавався до невинних хитрощів, примушуючи його чергувати разом зі мною у найвідповідальніші хвилини вахти.

30 травня минуло без пригод і нічого не додало до нашого меню. Потроху ми звикали до цього ненормального життя, так би мовити, пристосовувалися до нього. Лишалося тільки з'ясувати, як поводитиметься човен під час шторму. Чи витримає він негоду, як під час подорожі з Булоні у Фолкстон? Я вірив, що витримає. Правда, Джек сумнівався, але все ж погодився піти на ризик. Та це й зрозуміло, — краще ризикувати тут, де часто зустрічаються кораблі, ніж в океані, на відстані півтори тисячі миль од берега.

Вечір приніс нам несподівану радість. Майже через сімдесят дві години після того, як французьке узбережжя зникло за обрієм, ми помітили у вечірній імлі обриси Мон-Торо, найвищої точки острова Менорки. Джек передбачив це ще опівдні, коли з величезними

труднощами йому вдалося визначити за сонцем наше місцезнаходження. Я навіть за нормальних умов вважав цю операцію чудернацькою, а в наших умовах вона здавалася мені чисто спортивною. Джеку треба було сумістити з допомогою секстанта відображення нижнього краю сонця з горизонтом. Це вимірювання досить складне навіть в умовах високої корабельної палуби. А спробуйте зробити його в надувному човні, коли тебе підкидає весь час на хвилях! — Земля! Менорка!

Яка величезна, до болю гостра радість охоплює потерпілого, коли на обрії з'являється давно очікувана земля! Нарешті! Давно вже час, бо голод дошкуляв нам немилосердно. Ось уже два дні ми не їли нічого, крім кількох ложок планктону.

Та на цьому страждання наші не скінчилися. Нам здавалося, що до берега буквально рукою подати. Насправді ж нам довелося пливти до нього дванадцять днів, тобто вдвоє більше за той час, який ми провели серед моря. Коли б ми це знали, то, мабуть, впали б у відчай! Але ми, звичайно, не знали цього і складали плани нашого життя на березі і тексти телеграм близьким та знайомим. Перед нашими очима поставали вже спокусливі картини першого сніданку в маленькому сільському заїзді, коли раптом вітер ущух і вітрило обвисло, наче ганчірка. Ми пильно глянули на небо: воно хмурнішало, а на південному сході заклубочилися хмари. Насувався шторм. Швиденько ми кинули якір у море, бо не наважувалися далі пливти з вітрилом. Спустили його, закрили човен брезентом і вирішили так провести ніч, чекаючи, поки вщухне буря. Вона налетіла на нас раптово. Ми сиділи зіщулившись, в страшенній тісноті, підібгавши ноги. Було дуже незручно, зате безпечно. Хвилі розбивалися об передню частину "Єретика", ми чули, як вони з гуркотом перекочувалися над нашими головами. "Єретик", наче спрут, чіплявся за хвилі. Тепер я переконався, що ніяка хвиля не перекине наш човен — він мав чудову стійкість. Я навіть міг вести записи в судновому журналі, а всередині човна жодна річ не була зрушена з свого місця. Буря лютувала все дужче.

Весь цей час ми сиділи мовчки, тільки зрідка перемовляючись між собою. Сидячи навпочіпки під брезентом, ми з тривогою дивилися один на одного. Жовте світло лилося крізь тент у нашу схованку. Жовтим був Джек, жовтим був і я, навіть повітря — і те здавалося жовтим. Одверто кажучи, не дуже приємно було відчувати своє безсилля перед розбурханими стихіями. Під час цього бездіяльного очікування нам лишалося тільки робити різні припущення. Ми намагалися з'ясувати, куди ж закине нас шторм. Джек почав робити на аркуші паперу якісь складні обчислення, щоб визначити наше відхилення од курсу, і потім сказав, що нас може закинути на середину Валенсійської затоки. Я одразу ж скористався "Навігаційним довідником" і прочитав, що це дуже небезпечне місце, бо там дмуть із страшної затоки Лева шквальні вітри. Нам треба було за всяку ціну обминути його. Та чого варта воля людей, які опинилися на такому поплавці? Ми поклалися на провидіння і вирішили використати тимчасовий перепочинок, щоб відновити свої пригаслі сили.

Але наша уява гарячково працює і в темряві під тентом. Що відбувається там, нагорі, у цій скаженій боротьбі моря й неба, де ми — жалюгідна тріска серед розбурханих хвиль? Ми лічили години, чекаючи, коли ж нарешті скінчиться ніч і ми знову станемо людьми, а не речами, відданими на милість стихіям.

Після останнього дня травня, що минув без особливих пригод, але віддалив нас од мети подорожі, 1 червня зустріло нас неспокійним морем і туманом, який, здавалося, можна було різати ножем. Ми не бачили навіть протилежного кінця "Єретика".

Пізніше крізь туман ми розгляділи великий трансатлантичний пароплав, що швидко пройшов метрів за сто від нас, тримаючи курс на Барселону. Знову знявся вітер з вест-норд-весту, який міг викинути нас на іспанський берег. Ми були такі слабі, що довелося тричі змінняти один одного, поки витягли у човен двадцять п'ять метрів снасті, що все одно даремно теліпалася за кормою. Джек опівдні спробував визначити наше місцеперебування за сонцем, бліде проміння якого ледве пробивалося

крізь хмари, що низько пливли над морем. На жаль, йому не пощастило цього зробити. Тоді він спробував обчислити величину відхилення од курсу. Джек схилявся до думки, що нас несло у Валенсійську затоку, до групи острівців Колумбретес, розташованих обабіч виходу з порту Валенсія. Отже, попереду нас чекали дві пастки. Важким і стомливим був для нас цей довгий день, бо ми провели його в цілковитій бездіяльності. Та ось дивний і далекий шум привернув нашу увагу. В морі коїлося щось незвичайне. Ми піднялися з нашої схованки, готові зустріти будь-яку несподіванку, і аж остовпіли від здивування. Метрів за сто від лівого борту "Єретика" виникла якась сніжно-біла маса, схожа на величезну фантастичну істоту, що наче з'явилася з глибини століть. Небачене страховисько не поспішаючи наближалось до нас, і я, про всяк випадок, зарядив свою рушницю для підводного полювання. Лише тепер я з подивом упізнав у цій величезній, завдовжки близько 30 метрів, тварині кита-альбіноса, рідкісного (особливо для Середземного моря) представника білих китів. Насамперед треба було довести самому собі, а згодом і всім іншим, що я в цю хвилину був при здоровому глузді. Тоді я поклав непотрібну рушницю і схопив кіноапарат, щоб спокійно зняти чудисько, яке загрозливо наближалося до "Єретика".

Важко дихаючи від хвилювання, ми чекали, що ж буде далі. Червоні очиці істоти гіпнотизували мене, а Джек з жахом стежив за кожним рухом величезного хвоста, що міг жартома, одним ударом знищити і нас, і хистке суденце. Я пригадав нашу останню мирну зустріч із стадом китів, і все-таки наближення цієї самотньої величезної тварини непокоїло мене. Кит підплив до нас і раптом пірнув під човен; потім він доброзичливо почав кружляти навколо, наче хотів, щоб ми помилувалися його сніжно-білою шкурою. Через деякий час кит повернувся і не поспішаючи зник у густому тумані.

Ми ще не отямилися від цієї тривоги і сперечалися з приводу появи фантастичної тварини, як знову довелося насторожитись. Може, білий кит знаменує появу ще якихось казкових, фантастичних істот, здатних затьмарити наш розум? Не минуло й години після зникнення гігантського кита, як серед туману почулося виття сирени. Цей

лиховісний сигнал небезпеки примусив нас з Джеком схопитися на ноги. Правду кажучи, мені давно вже здавалося, ніби з моря час від часу долинає якийсь шум, але він був такий невиразний і далекий, що, не покладаючись на слух, я вирішив нічого не говорити про це товаришеві. Мені спало на думку, що десь близько земля… Але навіщо було гріти надію у мого супутника, адже вона могла виявитися марною. Тепер сумнівів не могло бути. Шум дедалі дужчав, він уже заглушав наші голоси. Тільки люди могли подавати цей сигнал.

Та хоч як ми прислухались — визначити, звідки йшов цей незрозумілий шум, не змогли.

Навкруги — густа завіса. Мені здавалося, що звуки йдуть з південного заходу, а Джекові — з північного. Ми зовсім втратили орієнтацію і не знали, в якій точці Середземного моря знаходиться "Єретик". Розгорнули карту і, намагаючись зберігати спокій, заходилися шукати найближчу до нас землю. Наші пальці зупинилися на одній і тій же точці — на невеличкому відлюдному острівці з групи Колумбретес. Але він лежав за добрих десять миль на південь од того місця, де, як вважав Джек, ми перебували в цю хвилину.

Зненацька нас охопило передчуття небезпеки, яка навально насувалась. Оглушливе ревіння мотора, що заглушало пронизливе виття сирени, почулося зовсім близько, і ми вирішили, що якийсь корабель суне прямо на наш човен. Це була неминуча катастрофа! Я мерщій схопив каструлю і почав щосили гамселити по ній гвинтом від преса, а Джек у цей час, як навіжений, вибивав кришкою по мисці. Відчай подесятерив наші сили. Навколо нас оглушливо, несамовито гуркотіли мотори, вили сирени. Наближаючись, ці звуки все дужчали і, нарешті, злилися в нестерпне ревіння. І раптом усе затихло. Запала мертва тиша. Ми з Джеком скам'яніли на мить, а потім з подвійною енергією заходилися видзвонювати і вистукувати. Тоді знову загуркотів мотор і знову долинув лиховісний сигнал біди. Я відчув, що коли так триватиме й далі, то я збожеволію. Нам здавалось, що ці кляті дисонуючі звуки линуть з усіх боків. Я почав лічити хвилини. Минуло десять хвилин,

десять нестерпних хвилин, які здалися нам вічністю. Потім знов усе затихло, зникло і наше хвилювання, хоча довго ще всередині у нас усе тремтіло.

Враз, наче за помахом чарівної палички, подих вітру розірвав завісу туману, і неосяжні пустинні простори моря відкрилися перед нами. Навкруги, кілометрів на тридцять, — нічогісінько! Сама тобі водяна пустеля. Ми остовпіли, бо були певні, що це не галюцинація. Але розум наш був у цю мить настільки пригнічений, що ми не змогли логічно пояснити фантастичну подію, яку й досі називаємо "таємницею островів Колумбретес". За мовчазною згодою вирішили забути цей кошмар, щоб він не мучив нас ночами. Необхідно було негайно поновити свої сили. Вже потім, згадуючи той моторошний день, ми прийшли до думки, що причиною нашого страху був підводний човен, який сплив на поверхню, щоб набрати свіжого повітря. Але ж підводні човни не мають сигнальних сирен. Отже, таємниця лишається нерозгаданою... Всі потерпілі на морі однакові, всі вони відчувають на собі вплив таємничих чар моря.

Навколо човна знову почали гратися кити. Мабуть, нас чекала найнеспокійніша за всю нашу подорож ніч. Весь час налітав рвучкий вітер. Як завжди, хвилі з гуркотом падали на ніс "Єретика", але крізь ці монотонні оглушливі звуки ясно було чути сопіння й зітхання гігантських тварин, що оточили нас з усіх боків. Кити, заспокоєні нічною темрявою і нашою нерухомістю, підпливали зовсім близько до човна, і, мушу сказати, я не відчував до них великої довіри. Інколи я боявся, що цікаві тварини, забувши про свої розміри, швидко виринуть, і тоді прощавайте, наш надувний човен і ті, що сидять у ньому...

Багато різних риб і дельфінів припливли на світло нашого ліхтаря і бавилися в його промінні. Раптом позаду човна виринули з глибини два зелені вогники, схожі на котячі очі, освітлені вночі автомобільними фарами. Це був невеличкий скат, якого привабило незвичайне світло. Хоч як я хитрував, усе ж не зміг влучити в нього гарпуном. Може, це навіть і краще, бо м'ясо його містить стільки солі, скільки й морська

вода. їсти ж його без прісної води — значить ризикувати власними нирками.

Цієї ж ночі я зробив необережний рух, і одне з весел упало в море. Це справжнє лихо: у нас було тільки двоє весел, а гребти одним неможливо. Довго ми шукали його серед хвиль, присвічуючи кишеньковим ліхтариком, але, зрозуміла річ, даремно. Тепер ми могли пристати до берега тільки в тому разі, коли дутиме сприятливий вітер.

Наступного дня, 2 червня, випогодилось, але дув — тепер уже з південного заходу — сильний вітер. Коли б тільки ми мали змогу уповільнити наш дрейф до небезпечної затоки Лева! Джек вирахував, що ми за день відхиляємось од курсу приблизно на 50 миль.

Ось уже п'ять днів, як ми нічого не їли, і голод усе дужче дошкуляв нам. Тепер він уже проявлявся по-новому. Шлунок нас більше не мучив, але натомість нас обох охопила непереборна сонливість; нам хотілося, наче бабакам, тільки спати й спати.

Як завжди, я куняв, коли десь близько дев'ятої години ранку Джек, що керував човном, раптом закричав:

— Алене! Алене! Риба!

Я одразу ж схопився і встиг побачити у виру за кормою морського окуня, що спокійнісінько пірнав між кінцями бортових поплавців. Це була велика рибина кілограмів на три чи чотири. Вона пливла біля самісінького стерна, мало не торкаючись його носом, а інколи ще й мала нахабство чухати об нього свою спину, мов осел об стіну. Ну, зараз головне — не промахнутися! Моя рушниця для підводного полювання заряджена. Я стаю в зручне положення і старанно прицілююся. Вістря гарпуна торкається води, і зацікавлена рибина підпливає ближче, мабуть, хоче роздивитися, що воно за штука. Фатальна цікавість! Я натискаю на гашетку, і гарпун на п'ятнадцять сантиметрів

встромлюється в голову окуня. Хижака вбито наповал, вода навколо нього одразу червоніє. Насамперед ми втягуємо свою здобич у човен і деякий час остовпіло стоїмо перед нею, пожираючи її очима.

Спочатку треба напитися. Я вирішую зробити на цій крупній рибині надрізи, досить схожі на ті, які роблять на сосні для збирання живиці. Яка насолода пити, нарешті, не солону, а прісну рідину! Правда, наші шлунки важко переносять такий незвичайний режим: сира риба й піст, піст і сира риба! Та це не біда — адже ми маємо що їсти протягом двох днів. На душі стає веселіше. Хоч буря і кидає нас одчайдушно на хвилях, але в човні тепло, і до того ж у нас є харчі.

Минуло три жахливі дні! Ми провели їх у повній бездіяльності: ніде було рук прикласти, і ми хоч-не-хоч вели споглядальне життя. А потім запаси наші скінчилися.

Тим часом "Єретик" не тільки не наблизився до островів Колумбретес, а, навпаки, з кожним днем віддалявся од них. На ранок четвертого дня нас знову чекав голодний піст. Вже на що ми були бадьорі, проте перспектива ця тяжко пригнічувала нас. Ми розуміли: такого режиму довго не витримаєш. Середземне море погано забезпечувало нас їжею. Повз нас часто пропливало багато різних суден. їх двигуни загрозливо гуркотіли. Проте жодне з суден не бачило нас. А може, бачило, та не цікавилося. Правда, ми їм не сигналізували. Але що було б, якби ми й справді звернулися по допомогу? Доведеться для перевірки зробити експеримент.

Нарешті ранком 5 червня, на одинадцятий день експедиції, море заспокоїлося. Незважаючи на втому і голод, ми були сповнені віри й рішучості все перебороти і продовжувати плавання. Де ми зараз перебуваємо? Це питання дуже непокоїло нас. Опівдні Джек нарешті вперше за шість днів плавання визначив наші координати. Ми перебуваємо за 150 миль на норд-норд-вест від Менорки — під час бурі "Єретик" зробив чималий гак. Мабуть, доведеться пливти знову курсом,

за яким ішли кілька днів тому. Але Середземне море — море контрастів: нещодавно дув шалений вітер, а тепер раптом настав мертвий штиль.

Поверхня моря — наче дзеркало; інколи з води то тут, то там вистрибують чорні тіла і падають, залишаючи на поверхні концентричні кола. Це тунці й дельфіни. Величезний склад продовольства був перед нами. Треба за всяку ціну добути щось їстівне. Коли я тепер пригадую, що зробив того пам'ятного ранку, то не можу стримати посмішки. Я вирішив загарпунити тунця. Треба, мабуть, помирати з голоду, щоб піти на таку витівку. Загарпунити тунця справа нескладна, а от витягти його з води в човен — це вже трюкацька штука, яка могла б розвеселити першого-ліпшого підводного мисливця. Я надіваю окуляри, прилаштовую дихальну трубку і спускаюсь у воду, а Джек подає мені рушницю для підводного полювання. Швидко підпливаю до зграї тунців. Бац! Мій гарпун вилітає і, здригаючись, впинається в масивну тушу.

Та я сам ледве не потрапив рибі на гачок, бо тунець узяв мене на буксир і потяг за собою! На щастя, шнур, хоч він і нейлоновий, не витримує. Слава богу! За допомогою Джека я насилу вліз у човен, втративши і гарпун, і всі свої ілюзії. Мені лишалося тільки подякувати долі за те, що зі мною був Джек: якби не він, я б нізащо не піднявся на "Єретик".

4, 5, 6 червня... Ми постимося... Минають одноманітні дні, які дедалі більше виснажують нас. Ми п'ємо тільки морську воду і їмо планктон, який уже добре-таки остогид нам. Кожен рух тіла викликає нестерпний біль і вимагає нелюдських зусиль. Піст перетворився на справжній хронічний голод. Наш організм почав витрачати власні білки, а це вже саморуйнування. Ми ні про що більше не думали, три чверті доби перебували в сонному заціпенінні або спали.

Вітер дув рідко, але, на щастя, він потроху наближав нас до берега. В п'ятницю, 6 червня, ввечері, ми вирішили, що настав слушний момент випробувати свою сигналізацію. Спробуємо зупинити пароплав і побачимо, які шанси бути поміченими при справжній катастрофі. Якщо

нам пощастить, ми зможемо послати звістку своїм близьким. Вони, мабуть, уже вмирають од хвилювання. До того ж ми боялися, що кожного дня могли початися небажані для нас розшуки, які перервали б нашу дослідну подорож. Тепер, коли ми вже випробували і себе, і своє спорядження, нам хотілося швидше дістатися до Танжера або Гібралтара і вже звідти вийти в Атлантичний океан. Джек хотів, щоб ми зробили це до початку вересня. На його думку, тайфуни поблизу Антільських островів починаються саме тепер. Насправді ж у вересні вони закінчуються, і з листопада аж до березня ніхто їх не бачив. Чому він припустився цієї помилки, я й досі не розумію.

Отже, ми вирішили цього ж вечора спробувати зупинити пароплав і — хай нам буде гірше! — попросити трохи харчів. Досі ми переборювали в собі спокусу і не відкривали запечатаного запасу концентратів. Такі продукти важко дістати, і ми берегли їх на той випадок, коли б вирушили у плавання в Атлантичний океан. Зрештою, подорож, під час якої ми харчувалися б своїми запасами, нічого нам не давала: ми повинні були використати їх лише тоді, коли не мали б більше сил чинити опір голоду і нестаткам. А зараз ми почували себе не так уже й погано, тому навіть і думки не мали відкрити непорушний запас. Я підкреслюю: наш експеримент втратив би тоді весь смисл.

18-та година. Праворуч від борту "Єретика" пливе корабель. Ми починаємо сигналити, приготувавши все заздалегідь. Джек випускає дві ракети, і вони вибухають угорі. Ніякого ефекту, корабель спокійно собі пливе. Я хапаю геліограф — прилад, що спрямовує сонячний промінь в око спостерігача за принципом дзеркалець, якими діти бавляться, пускаючи "зайчиків" на перехожих. Намагаюсь привернути увагу корабля, посилаючи проміння з паузами, наче за азбукою Морзе. SOS! SOS! Корабель не міняє курсу. Невже нас не помічають? В ту мить це здавалося мені просто неможливим. Тепер я переконаний, що тоді на палубі справді ніхто з пасажирів не помітив нас, інакше про це негайно повідомили б капітана.

Тільки-но корабель зник за обрієм, тиша знову запанувала на морі. Та якщо людям було байдуже до нас, то морські мешканці не переставали цікавитись "Єретиком". Увечері того дня ми побачили дивне і неповторне видовище. В той час, коли заходило сонце, на поверхні моря засвітилися тисячі маленьких сонечок. Придивившись уважніше до цього сяючого дзеркала, я згодом виявив, що це спливли на поверхню сотні й сотні морських черепах, які тісно притулялися одна до одної своїми панцирами і нагадували величезний пліт. Час від часу з цієї маси тіл підводилась голова, і маленькі злі очиці насторожено дивилися на нас. Тільки-но я приготувався кинути гарпун і трохи наблизився до черепах, як уся маса швидко рушила від човна, виблискуючи, наче металевий щит. Незабаром настала темна ніч, байдужа і до спокою, і до бурі.

* * *

Субота, 7 червня. Світає. Вдень, певно, буде спека. Тільки барометр лишається песимістом: він весь час падає. Джек спить. Я тихенько кличу його:

— Джек, за дві милі корабель!

Знову подаємо сигнали потерпілих від корабельної аварії. Джек стріляє ракетами: раз, удруге, втретє… Незважаючи на яскраві спалахи в ранішній імлі, корабель спокійно пливе далі. Геліографа використати не можна: ще дуже рано. Що ж робити? Невже і цей корабель не помітить нас? Невже потерпілий-мусить позбутися всякої надії на те, що його помітять? Останній шанс: ми пускаємо в море димову шашку, яка горить з оранжевим димом, добре помітним і в сутінках; одразу ж нас закриває хмара диму. Настає хвилююче очікування. Як поволі минає час, коли просто помираєш від чекання!

Хмара диму тане, і ми пересвідчуємося, що величезна маса пливе просто на "Єретик". На превеликий наш подив, корабель не збавляє швидкості. Це "Сіді Феррук".

Капітан гукає нам з свого містка:

— Вам щось потрібно?

Оце вже справді дивно! Ніби ми могли спеціально зупинити корабель, щоб відповісти: "Нічого нам не треба".

— Скажіть наші координати і пришліть що-небудь з продуктів! — просимо ми.

Корабель робить велике коло і зупиняється за півкілометра від нас…

Зібравши всі свої сили, я гребу одним веслом і підпливаю до корабля. Пасажири заводять з нами дружню розмову, а помічник капітана наказує дати нам трохи харчів і води. Та в цей момент з'являється капітан, більше схожий на фельдфебеля.

— Годі вам розбазікувати, рушаймо! У нас немає часу на різні там експерименти! — кричить він.

Ну й джентльмен! Насупившись, Джек мовчки дивився на корабель. Ось уже п'ять днів він не курив і сподівався одержати хоч одну сигарету, але зараз не хоче просити. Помічник поспішає дати команду. Наша розмова скінчилась. Ніхто навіть не запропонував нам піднятися на борт. "Сіді Феррук" зникає вдалині разом з своїм "люб'язним" капітаном.

Ми не сподівалися, що ця зустріч коштуватиме нам дорого, що нам потім довго дорікатимуть за оту сміховинну "допомогу". Але ті, хто ганьбив нас, забули, що десять днів із чотирнадцяти ми пропливли без

їжі та води, а останні чотири дні їли тільки морського окуня й пили риб'ячий сік. Хіба ми знали, що нас вважатимуть за дурисвітів через те, що ми звернулися по допомогу тоді, коли наше становище було таке ж, як становище нещасних з фрегата "Медуза"?

Вони забули, що ми протрималися чотирнадцять днів. А більшість потерпілих з "Медузи", хоч вони й мали воду та вино, загинули вже на дванадцятий день.

З 7 ДО 21 ЧЕРВНЯ

"Сіді Феррук" швидко віддаляється. Бажаю вам, капітане, щоб ви ніколи не брали участі в таких експериментах, як наш.

Ми не знали, що ваш корабель повіз із собою вантаж насмішок, пліток і образ, яких ми мали зазнати найближчим часом.

… Джек усе ще лає французького капітана за неввічливе поводження. Я цілком поділяю його обурення. Та все ж добре, що наші близькі одержать про нас звістку і що ми перемогли спокусу піднятися на борт корабля… Експеримент триває.

Ми радіємо, що можемо тепер удосталь напитися прісної води, і відкриваємо мішок з продуктами. В ньому морські сухарі, чотири бляшанки м'ясних консервів і одна бляшанка згущеного молока.

Барометр нам не збрехав: хоч і світить яскраво сонце, але вітер знову дужчає. Тільки цього разу він дме вже в потрібному нам напрямі: на зюйд-зюйд-вест.

Наближаємося до Менорки. Ось уже бачимо нашу давню знайому: о дванадцятій годині дня, в неділю, 8 червня, на горизонті з'являється вершина Торо. Тепер її видно краще, ніж вісім днів тому. Чи ж зможемо ми цього разу подолати прибій і пристати до берега?

Балеарський архіпелаг складається з шести островів. Найбільші з них — Менорка, Мальорка та Івіса. Менорка, до якої ми наближаємося, лежить трохи на схід від інших. На південному березі її розташована столиця Маон, уславлена завдяки бою, яким біля цього міста керував герцог Рішельє. Ми можемо пристати лише в двох місцях: на сході, біля Маона, і на заході, в маленькому порту Сьюдадела. Скелі, що оточують узбережжя з півночі, не дають змоги пристати до острова. Вони були свідками багатьох корабельних аварій, і зокрема загибелі "Генерала Шанзі" в 1910 році. Отже, нам треба їх обминути.

Спочатку ми прямуємо до північно-східних берегів острова, сподіваючись дістатися до Маона вночі. Але вітер звів нанівець наші плани і відкинув нас на захід. Наступного ранку виявилося, що ми перебуваємо на відстані кількох кабельтових од північної частини острова. Де ж оті квітучі затоки, що одразу уявляються при самій згадці про Балеарські острови? Пляжі розташовані тільки на південному узбережжі. Протягом трьох днів, що тягнуться для нас нескінченно довго, ми пливемо вздовж берегів, не маючи змоги пристати до них, хоч це зовсім близько. Я старанно знімаю берег на кіноплівку: вона буде нашим свідком, якщо раптовий вітер знов однесе нас у море.

У понеділок ми починаємо потроху наближатися до північно-західної точки острова. Берег так близько, що я бачу навіть дикого кроля, який біжить пагорком.

Муки голоду минули: я щодня займався підводним полюванням. Боже мій, які це чудові місця для мисливців і рибалок! Протягом усього нашого плавання вздовж узбережжя і під час перебування на острові я майже щодня полював по годині з рушницею і щоразу добував не менше як шість кілограмів риби.

А проте ми поспішаємо дістатися до порту. Хочеться якнайшвидше закінчити перший етап подорожі і переправитися в Малагу або в Танжер, словом, кудись ближче до Гібралтара. Тоді ми зможемо вирушити в плавання через Атлантичний океан.

У вівторок, 10 червня, під час заходу сонця, ми пливли за кілька десятків метрів од північно-західних берегів Менорки. Легенький вітрець поволі наближав нас до берега, але потім він залишив нас, і саме тоді, коли нам треба було огинати мис Менорку. І, як на зло, жодної бухти чи затоки, де можна було б кинути якір! А вітер з берега, як на біду, знову гнав нас у відкрите море. Менорко, земле обітована, невже ми втратимо й тебе? Невже нам доведеться знову кружляти у Валенсійській затоці, наче в Дантовому пеклі?

Ми докладали всіх зусиль, щоб затримати, уповільнити дрейф на північ за допомогою нашого підводного парашута. На жаль, течія несла наш човен на північ. Прокинувшись у середу, 11 червня, на вісімнадцятий день подорожі, ми з відчаєм побачили, що принаймні 15 миль пролягло між нами і давно очікуваним берегом.

Та надія знову повернулася до нас. Здійнявся легкий бриз з моря, і ми знову поволі почали наближатися до західного узбережжя — мису Менорки. Ми знали: досить обігнути цей мис і пройти з милю на південь, щоб потрапити в маленький порт Сьюдадела, який здається нам рятівним пристановищем. О 10-й годині ранку ми — о радість! — помічаємо нарешті з десяток рибальських човнів.

Метрів за двадцять од берега до нас наблизився один з човнів, узяв на буксир, і через десять хвилин, усе ще не вірячи собі, ми вже входили в чудовий маленький порт, який одразу ж нас зачарував. Однак принади і спокуси землі були небезпечні для мого товариша, незважаючи на всю його мужність, стійкість і витримку, проявлені під час плавання.

Наше прибуття зацікавило багатьох мешканців міста. В порту зібрався цілий натовп. Попереду стояв уже літній іспанський офіцер з розумними очима. Кинувши погляд на наш прапор, він звернувся до мене. Я ледве стояв на ногах, і мене підтримували два люб'язні чоловіки. Зав'язалася коротка розмова:

— Ви француз?

— Так.

— Звідки ви прибули?

— З Франції.

— На оцьому? — спитав іспанець, вказуючи очима на "Єретик".

— Так.

— З якого порту?

— Монте-Карло.

— Шановний добродію, щоб повірити цьому…

Я простяг йому вирізане з газети повідомлення, де йшла мова про наше майбутнє відплиття.

Пробігши його очима, старий іспанський офіцер відступив на крок перед прапором, виструнчився і голосно сказав:

— Тоді, панове, — хай живе Франція!

Схвильований, я попросив його засвідчити цілість наших аварійних запасів.

Який контраст з попередніми двома добами! Спочатку якнайшвидше надіслали телеграми рідним. Потім — велика склянка холодного пива, що здається нам нектаром.

Ми були під впливом чар цієї казкової країни. Провідники скоро подружилися з нами, показали нам багатства і визначні місця цього затишного маленького міста.

Спасибі тобі, Гільєрмо, за те, що ти повів мене в житла, де зберігалися старовинні речі, які нагадували про давнє минуле — завойовницькі війни, що їх вели маври, французи, англійці, іспанці; де я побачив меблі часів королеви Анни, іспанську зброю і фламандські рукописи. Спасибі тобі, бо ти сказав мені якось: "Цей дім — твій!" Адже ці слова багато важать для людини твоєї нації.

Спасибі тобі, Августіне. Ти частував мене національними стравами Менорки, і зокрема славнозвісною "собразадою", про яку я й досі зберіг "пекучі" спогади.

Спасибі вам, Фернандо і Гарсіа! Ви показали мені затишні бухти, де шастали морські окуні й безліч інших риб, що породили надію навіть в мене, невдахи-рибалки. Я задовольнив на цьому острові ще одну свою пристрасть — любов до музики. Наступної неділі Гільєрмо познайомив мене з місцевим композитором. Удома в нього я зустрівся з прекрасним піаністом Мальорки доном Мас Пор-селем, учнем Альфреда Корто. І знову Бах, Фалла, Шуман та Дебюссі заполонили мою душу. Як важко буде залишати гостинне місто!

А проте в понеділок під аплодисменти багатьох присутніх ми з допомогою моряків виходимо з прекрасного порту. Рибальський човен відбуксирував нас до Алькудії, за п'ять миль од берега Менорки.

Те, до чого ми повинні були звикнути, сталося вдруге. Через десять хвилин буксирний кінець відчепили, і ми знову залишилися самі. Цього разу маршрут був короткий. Ми хотіли доплисти до Мальорки, а до неї було сорок миль. Ми могли бути там на світанку наступного дня. Але це при тій умові, якщо вітер і течія не відкинуть нас до північного берега. А уникнути цього — складна проблема, бо наші кілі були погано закріплені

і майже не діяли. До того ж вітер дув з південного заходу. Проте все нібито йшло добре, і ранком 7 червня ми пливли посередині фарватеру. Назустріч ішло чимало рибальських човнів, рибалки дружньо вітали нас.

На суходолі ми були недовго і тому одразу ввійшли в ритм нашого звичайного життя на "Єретику". Правда, ми взяли з собою трохи харчів, вважаючи, що продовжувати дослід між двома острівцями недоцільно. Непорушний запас усе бережемо для плавання в Атлантичному океані.

Нарешті, десь близько 16-ї години, дорогий нам острів Менорка, що ледве підносився над обрієм, розтанув на сході, і в промінні надвечірнього сонця урочисто випливла гордовита Мальорка.

Раптом Джек, що саме в цей час сидів за стерном, з властивим йому спокоєм повідомив:

— Ален, нас дуже відносить на північ, вітер зараз дме прямо з півдня. Це мені не подобається, бо південний і північний вітри викликають жахливі бурі. Але спробуємо добратися до порту.

Проте стрімкі скелі Мальорки вже промайнули перед нами. Вітер підхопив нас і знову поніс у Валенсійську затоку! Єдине, що ми можемо зробити, — кинути плавучий якір. Справді, це море хоч кого до розпачу доведе. І коли ми вже потрапимо в зону постійних вітрів? Я твердо вирішую ніколи не плавати у Середземному морі, не взявши з собою про всяк випадок підвісного мотора. Виходить, попереду ще одна ніч пасивного чекання. А що принесе завтрашній день? Нам уже починає набридати знавісніле Середземне море.

18 червня, на світанку, вітер ущух. Ми боязко оглядаємося довкола і з розпачем переконуємося, що дрейфуємо приблизно на тому самому місці, де опинилися у вівторок, 10 червня, на цю ж годину. Може, нас тільки віднесло трохи далі в море, миль за двадцять на північний схід

від Менорки. Знову доведеться повторювати те ж саме: обійти мис і ще раз перепливти протоку…

Як на лихо, північний вітер дужчає. У відкритому морі, далеко від берегів, ми нічого не боялись, але тут, серед скель і рифів, нам загрожувала смертельна небезпека. Тепер лишалося тільки одне — спробувати повернутися до Сьюдадели і почекати, доки випогодиться. Треба поспішати, бо вітер з кожною хвилиною дужчає. Дуже швидко, приблизно за чотири години, роблячи в середньому п'ять вузлів за годину, ми наблизилися до землі. Та в цей час на морі знялися такі хвилі, що годі було й думати обійти згубний мис.

Ми вже вирішили повернути на схід, щоб увійти в якусь більш-менш спокійну бухту, але в цей час підійшов рибальський баркас і взяв нас на буксир. Та цього разу пливти набагато важче: з кожним ударом хвилі буксирний канат то провисає, то рвучко натягується і аж дзвенить, наче струна.

Все йде добре, поки "Єретик" ріже хвилі носом. "А що буде, коли ми повернемось боком до хвиль?" — не приховує свого занепокоєння Джек.

І ніби у відповідь на його слова човен злітає на гребінь, буксирний канат натягується, потім хвиля спадає, і "Єретик" перевертається. Ми опиняємось в воді. На щастя, буксирний човен швидко підпливає до нас, і ми видираємося на борт. І одразу ж, ще до пояса у воді, я кричу:

— Джек! То як, експеримент наш триває?

Він відповідає з властивим йому британським спокоєм:

— А хто ж сумнівається в цьому?

Молодчага Джек! Я ж казав, що на морі він чудовий! І чого було нам заходити в порт!

"Єретик" зараз, мов черепаха, перевернута на спину. Потроху починають спливати різні предмети, які були під тентом. Прибій і гострі скелі щомиті загрожують рибальському човну, але іспанські рибалки, нехтуючи небезпекою, кружляють навколо місця "корабельної аварії". Побачивши. щось у воді, я пірнаю, намагаючись врятувати якнайбільше речей. Насамперед вітрило, потім водонепроникні мішки (слава богу, найцікавіші кіноплівки врятовано), кілька касет з фотоплівкою, весла, спальні мішки... На жаль, фотоапарати, кінокамера, компас і біноклі загинули. Щогла виявилася поламаною, а тент порваним.

Похнюплені входимо в порт Сьюдадела, тягнучи за собою "Єретик". Як же це трапилося? Нас занадто швидко буксирували, причому при піднятому вітрилі, чого не можна було робити в наших умовах. Раптовий порив вітру, удар — і ми перевернулися. Звідси мораль: ніколи, навіть при сприятливому вітрі, не дрейфувати без плавучого якоря, щоб мати можливість ставати до хвиль тільки носовою частиною.

А все-таки ми врятувалися, човен не пошкоджено, наша воля непохитна. А це головне!

БИТВА ЗА СПОРЯДЖЕННЯ. ТАНЖЕР

Тільки-но ми прибули в порт, я одразу ж телеграфував Жану Ферре, щоб він вислав необхідне спорядження замість того, яке потонуло в морі. Незабаром надійшла відповідь: "Жан Ферре виїздить у Пальму". Нам лишалося одне — спокійно чекати представника "мешканців суходолу".

Рано-вранці в четвер я пішов до моря, щоб досхочу пополювати під водою. Разом з Фернандо, чемпіоном Менорки з підводного полювання, ми спокійно ловили рибу, коли прибіг, засапавшись, хлопчик і повідомив, що нас чекають якісь два французи.

"Це Жан", подумав я. Сів на велосипед і, незважаючи на палюче сонце, щодуху мчав, щоб швидше дістатися до порту. Прибувши на місце, я побачив… двох невідомих, які, заволодівши судновим журналом Джека, безсоромно переписували його. Здивований цим, я все ж прийняв своїх співвітчизників і пояснив мету нашої подорожі. Вони вже знали все, бо встигли розпитати коменданта порту й ознайомитися з нашими дорожніми нотатками. Весь ранок вони набридали мені розпитуванням. Нас запросили до друзів на сніданок. Ці двоє теж ув'язалися за нами і нахабно фотографували нас там. Після цього задоволені репортери вилетіли в Пальму. З мене було досить. Ми вирішили, що більше й пальцем не поворухнемо для таких нахаб.

Наступного ранку, в п'ятницю, комедія повторюється. Приїжджають ще два французи. Чекають нас. Ми одразу ж зникаємо, щоб не зустрічатися з ними. А через годину в Сьюдаделі з'явилися засапані й розлючені Жан Ферре і Санчес, французький консул у Маоні, переконані, що середземноморське сонце висушило наш мозок і в нас є всі підстави потрапити в дім для божевільних.

Новини були неприємні: наш благодійник відмовляв нам у допомозі. В чому справа? Чому раптом така немилість? Виявилося, що майже всі газети, які вважали наш експеримент несерйозним, оголосили після зустрічі з "Сіді Феррук", що експедиція Бомбара провалилася. Треба було поговорити одверто і все з'ясувати.

Я вирішив залишити Джека на Менорці і виїхати через Мальорку в Париж. На Мальорці нам у всьому допоміг французький консул, і в понеділок 23 червня ми вирушили до Парижа.

Про цю поїздку автомобілем я докладно не розповідатиму. Це був чи не найнебезпеч-ніший етап експедиції. Скажу тільки, що о 8-й годині ранку ми приїхали у Валенсію, о 12-й годині 30 хвилин — у Мадрід, о 19-й годині — у Сан-Себастьян, а о 6-й годині ранку були вже в Пуатьє. Теж непоганий рекорд!

У Парижі нас чекала боротьба. Щоб знову вирушити в плавання, треба було дістати все необхідне для ремонту і оснащення "Єретика". Але наші наміри, мабуть, уже ніхто не вважав серйозними. Як на гріх, скрізь готувалися до найрізноманітніших "експедицій", серед яких було немало зовсім фантастичних, наприклад, перехід на каное за маршрутом Кентукі — Сан-Себастьян — Дублін або перехід через Па-де-Кале на моторолері. Нас висміювали так само, як і цих "божевільних". А конструктори, хоч і не зовсім ще втратили віру в нас, все ж вагалися, чи слід нам допомагати. Наш меценат, переконаний "спеціалістами", які святкували перемогу, відмовився фінансувати нас, мотивуючи це тим, що він, мовляв, не хоче "сприяти нашому самогубству". Він не розумів, що таким чином сам катастрофічно зменшує наші шанси на успіх експедиції, яка стає від цього значно небезпечнішою. Але що ж трапилося? Чому тепер усі старалися перешкодити нашій подорожі?

Поступово я почав догадуватись, чому так різко змінилося ставлення до нашої експедиції. Дехто сподівався, що вже в перші дні подорожі нас викине на італійське узбережжя. Коли ж у нас з'явилися певні шанси на успіх, то це викликало у декого роздратування, особливо у власників підприємств, на яких виготовляють рятувальне спорядження. Але ж я й не старався довести, що рятувальне спорядження нікому не потрібне. Я тільки хотів дати надію на порятунок тим, хто під час корабельної аварії не матиме цього спорядження або матиме його в недостатній кількості. В гру вступили інтереси, які були мені зовсім чужі. Згодом у Танжері мої підозри підтвердилися: всі ці махінації стали помітні ще більше. Експедиція наша висіла на волосинці.

Після одчайдушної боротьби мені пощастило дістати матеріали для ремонту човна. Знесилений, я повернувся 29 червня в Пальму: Джек і "Єретик" мали туди прибути на пароплаві "Сьюдадела". Звідти ми вирішили пропливти якнайдалі в напрямку протоки. В разі якоїсь непередбаченої зупинки ми могли б дістатися до Танжера на пароплаві. Хай думають, що хочуть, але зірвати нашу атлантичну експедицію не вдасться! Я тільки боявся, щоб у мене всілякими неправдами не

одібрали навігаційного посвідчення. Бо тоді — прощай, наша подорож! І ніхто ж не скаже:

— Йому не дали закінчити експеримент!

А казатимуть:

— От бачите, він не зміг успішно довести до кінця свій дослід, бо вся його теорія необгрунтована і нежиттєва!

Може, саме через це я вирішив іти вперед до кінця, незважаючи ні на що.

Після восьми днів наполегливої боротьби проти косності і всіляких підступів необхідне спорядження: щогла, два кілі, компас і кілька книжок — прибуло літаком. Один Всевишній знає, скільки лиха ми натерпілися на митниці з цим нещасним спорядженням. Без допомоги французького консула справа, напевно, й досі не була б зрушена з місця. Та ось, нарешті, все доставили в яхт-клуб, який гостинно розчинив перед нами свої двері. Вранці в неділю все було готове. Але Джек вирішив відпливати пізно вночі, щоб вітер, який подме з суші, допоміг нам вийти із затоки. Ми хотіли вийти з порту без будь-чиєї допомоги. Спробуємо досягти берегів Африки або Іспанії.

Тепер ми відпливали далеко не так урочисто, ніж першого разу. Нас супроводив лише маленький човен яхт-клубу. Джек і я не поспішаючи гребли. Подув східний вітер. Прощай, Менорко! Ми знову йдемо в море.

Цього разу наша подорож здавалася прогулянкою. В понеділок ранком, ще поблизу берега, я піймав кілька чудових риб — отже, харчами ми були забезпечені. Який прекрасний день стояв тоді! Вітер був сприятливий. Джек твердив, що так ми зможемо досягти Аліканте на південно-східному узбережжі Іспанії. Звідти спробуємо пропливти вздовж берега якнайдалі до Малаги. На той випадок, коли б вітер ущух,

ми заздалегідь вирішили при першій же нагоді прибути в Танжер першим-ліпшим вантажним пароплавом. Найважливіше для нашої експедиції було вийти в Атлантичний океан через "Геркулесові стовпи". Це чудо світу нестримно притягало нас до себе. Досі наш дослід був обмежений тісним закритим Середземним морем. По-справжньому задовольнити всі наші прагнення міг тільки океан.

Надвечір у понеділок Менорку оповив легкий серпанок туману. Ми намагалися відпливти якнайдалі на південь од Івіси. Вранці у вівторок з правого борту попереду побачили цей берег. Вітер весь час був сприятливий. Що ж до харчів, то підводне полювання давало нам здобич. Час від часу до нас припливали дельфіни.

Надвечір у вівторок, десь о 16-й годині, ми занепокоєно помітили, що, незважаючи на вітер, "Єретик" не посувається вперед. Течія заважала йому пливти на захід. Якщо вітер зміниться, нас відкине до Мальорки. Ми вирішили підійти впритул до берега і посадити "Єретик" на одну з піщаних кіс, яких було багато вздовж узбережжя. За весла, дружно! Раз-два! Раз-два! До берега, здавалося, зовсім близько, але поки ми досягли його, вже надходила ніч. Сотні рифів оточували човен, і ми спочатку добре-таки налякались. Нарешті, коли вже зовсім стемніло, ми знайшли для "Єретика" маленьку чарівну бухту з надзвичайно прозорою водою. Ніч стояла тепла й зоряна. Яке це невимовне щастя — спати на землі!

Ми були приблизно за 15 миль од центрального міста острова. Тим гірше для нас. Вирішили при можливості дістатися до нього, потім на пароплаві вирушити в Танжер. Кружляти й далі по Середземному морю не було рації.

Удень ми вже ввійшли в порт острова Івіси. Із справжньою іспанською гостинністю зустріли нас у яхт-клубі міста. Вирішивши остаточно розпрощатися з цим морем, ми сіли в п'ятницю на пароплав "Сьюдад-де-Івіса", який і довіз нас в Аліканте.

Вивернувши кишені, ми назбирали на квиток від Аліканте до Сеути і сіли на "Монте Біскаргі" як палубні пасажири без харчування. Спочатку на нас поглядали не дуже приязно, але згодом весь екіпаж ставився до нас по-дружньому.

Разом із старшим механіком ми в кожному порту виходили на берег. Радист симпатизував нам, хоч одного дня, хильнувши, признався, що ми "un poco locos" — трохи божевільні.

Капітан подарував мені сорочку, бо мою подер вітер. Радист дав Джеку свої черевики, а стюард пароплава годував нас протягом усього рейсу.

ПЕРШІ ПІДСУМКИ. МИ В ТАНЖЕРІ

Які ж висновки можна зробити з першої частини нашої подорожі?

Пиття. З 25 по 28 травня ми пили морську воду, я — три дні, Джек — два. Протягом цього часу ми не відчували спраги. Отже, пити морську воду можна, але це треба робити, не допускаючи обезводнення організму. Іноді ми намагалися зменшити спрагу., накриваючи обличчя ганчіркою, змоченою в морській воді, і підставляючи його сонцю. Два дні живилися тільки морським окунем, який давав нам і їжу, і питво. Слід зауважити, що швидке повернення до попередніх норм харчування криє в собі загрозу. Потім ми пили морську воду ще шість днів, більше, мабуть, не можна — небезпечно. Після цього два дні — знову риб'ячий сік. Ніякого поганого впливу на нирки це не справило. Іншими словами, з чотирнадцяти днів ми чотири дні пили риб'ячий сік і десять днів — морську воду. Ми робили перерву між вживанням морської води і риб'ячого соку, тому нам пощастило без особливих труднощів продовжити вдвоє строк плавання без води і харчів.

Їжа. Голод дає про себе знати різким болем і спазмами протягом неповних двох днів. На третій день біль ущухає, а натомість з'являються

відчуття постійної втоми і сонливість. Щоб організм мав меншу потребу в їжі, слід призвичаїти його до вегетаріанського харчування.

Кров'яний тиск був майже нормальний, але наш експеримент тривав не так довго, щоб можна було з упевненістю зробити якісь висновки.

Блискуча поверхня моря і сонячна рефракція викликають кон'юнктивіт і запалення очей. Під час подорожі треба остерігатися цієї небезпеки.

Нарешті, я констатував, що морська вода не викликала ні в мене, ні в мого товариша ніяких захворювань чи ускладнень.

Не буду зупинятися на подробицях. Хочу тільки сказати кілька слів про спорядження, а також про мого супутника. Оснащення "Єретика" виправдало мої сподівання: воно блискуче витримало іспит навіть у найсильніший шторм. Треба буде тільки міцніше укріпити щоглу і спрямовуючі кілі.

Що ж до Джека, то він виявився єдиним моряком з усього екіпажу, завдяки йому ми успішно пройшли від Монако до берегів Іспанії, а цю подорож багато досвідчених моряків вважали за нездійсненну. Найавторитетніші спеціалісти пророкували, що ми в найкращому разі дістанемося до Корсіки або ж Сіцілії. Крім того, Джек показав себе як активний* хоробрий і безкорисливий товариш. У човні він займав найменш зручні місця, а в скрутні хвилини завжди готовий був допомогти. Я ніколи не чув від нього скарг — він був песимістом не більше, ніж цього вимагали обставини. Джек довів, що навіть на такому немудрому суденці, як наш "Єретик", можна визначити координати. І головне, він ніколи не втрачав надії. В такому експерименті це був ідеальний товариш.

Джек Пальмер супроводив би мене до кінця плавання, коли б тільки я зміг передбачити, що надто тривала зупинка в порту позбавить його

мужності. Він провів "Єретик" у Танжер, звідки мала початися велика атлантична експедиція. Без нього я ніколи б туди не потрапив.

* * *

Ось, нарешті, вона, Сеута! День був святковий. Ніхто не працював, і капітан відмовився пливти далі, щоб висадити нас у гавані Танжера. Він і слухати не хотів ніяких доказів. Коли радист виступив на наш захист, каштан погодився відправити нас до Танжера при умові, що ми дістанемо дозвіл од поліції, управління порту й митниці. Було пів на 11-ту, пароплав мав стояти біля причалу до 15-ї години. Вже сходячи на берег, ми почули, як капітан сказав: "Що ж до адміністрації порту і дозволу та ще й у свято — то я цілком спокійний..." Але, незважаючи на його песимістичні прогнози, о 12-й годині 30 хвилин усе було зроблено. Іспанські чиновники дуже швидко виконали всі формальності. Поліція та митні інспектори теж пішли нам назустріч. Комендант порту записав у судновий журнал "Монте-Біскаргі" наказ висадити нас на рейді Танжера.

"Монте-Біскаргі" вийшла з Сеути. О 21-й годині 30 хвилин, накачавши на палубі "Єретик" повітрям, ми спустили його на хвилі. Капітан скептично ставився до нашої подорожі і вважав, що таке суденце нізащо не зможе протриматися на воді, бо коли здійметься вітер, вода в протоці почне вирувати, наче закипить. "Монте-Біскаргі" востаннє привітала нас своїм гудком. У темряві, самотні, ми попливли на вогні міжнародного міста, де я мав зустріти не тільки щирих і енергійних друзів, але й грізних ворогів, які згодом розлучили мене з Джеком.

Опівночі ми прибули в Танжер. В цілковитій темряві пришвартувалися до яхт-клубу. Середземне море лишилося позаду.

У понеділок, 28 липня, я вилетів літаком у Париж, а Джека, на нещастя, залишив до свого прибуття в Танжері. Це була величезна

помилка. Та я мусив летіти. Щоб завершити експедицію і вирушити в Атлантичний океан, треба було обов'язково замінити наш надувний човен, який уже проплив понад 1000 миль у Середземному морі, та й до цього три роки плавав. Вирушаючи в таку серйозну подорож, ми повинні були зробити все для її успіху.

Завдяки люб'язності керівників авіакомпанії "Ер Франс" я того ж дня приземлився в Парижі.

З часу моїх останніх відвідин обставини в Парижі склалися не на мою користь. Грошей я не мав, і чекати їх було нізвідки. Тоді я пішов до нашого мецената і розповів про перші результати дослідів, пояснив, чому вважаю за потрібне продовжити експеримент. Я знав, що меценат підготував новий човен, і хотів його одержати. Наприкінці розмови меценат обняв мене і сказав: "Я згоден допомагати вам, незважаючи на те, провадитимете ви дослід зі мною чи без мене".

Він наказав передати нам човен. Отже, експедиція здійсниться. Проте радів я завчасно. Коли ми знову зустрілися під час обіду, меценат уже змінив свою думку про нашу подорож і відмовився дати човна. Більше того, він навіть намагався за всяку ціну перешкодити нам. Не знаю, що сталося, але факт залишається фактом: він більше не хотів нам допомагати.

Я умовив мецената поїхати в Танжер, сподіваючись, що Джек переконає його. Розмови з деякими інженерами теж могли б довести йому доцільність продовження досліду. Та його, мабуть, більше цікавило, чи зможуть потерпілі користуватися пульверизатором або пристроєм для опріснення морської води (на батареях) і чи можна привести в дію мотор за допомогою шнура, намотаного навколо човна.

Я ж відпливав у океан, щоб довести зовсім протилежне — що людина може прожити в морі без харчів і спорядження, аж поки не

прийде допомога... На початку експедиції нас надихали й запалювали одні й ті ж ідеї, але тепер нам, очевидно, було не по дорозі!

Незважаючи на перешкоди, я все ж одержав на фабриці новенького човна, про якого так мріяв, і повернувся з ним до Танжера.

АТЛАНТИЧНИЙ ОКЕАН

ВІДПЛИТТЯ З ТАНЖЕРА

Останніми днями Джека просто не впізнати. Його запал поступово згасає. Щоразу він знаходить різні причини, щоб відкласти відплиття: то вітер заважає, то приплив, то пора року несприятлива. Він мореплавець, і я погоджуюся з усім. Та одного разу шофер таксі повідомив мене, що Джек вирішив зробити все, аби перешкодити мені відплисти. Про це вже знали всі в Танжері, крім мене. Він думає, що сам я ніколи не вирушу. Якийсь час я був знічений і вирішив кинути все до біса. Але що скажуть тоді? "От бачите, це нездійсненна річ, а вся теорія хибна і нежиттєва". Ні! Я певен, що не помиляюся і доведу свою правоту, а для цього продовжу подорож.

Нарешті, після умовлянь, Джек знехотя почав збиратися. Спочатку він запропонував пливти знов у Середземне море. Я вперто стояв на своєму. Американський військовий аташе з картами в руках доводив нам, що допливти в цей час до Касабланки, а тим більше до Канарських островів — просто неможливо. А я знаю, що можливо. Недарма ж я протягом року вивчав течії в Океанографічному музеї Монако. Пора року сприятлива, вирушати не пізно. Навпаки, я певен, що через місяць наші шанси на успішне завершення експедиції збільшаться.

Посилаючись то на припливи, то на вітри, то на відсутність морехідних карт, Джек зволікає. В понеділок, 11 серпня, він нарешті неохоче зважується. Та я бачу: він не відмовився од свого наміру. Сумнів охоплює мене: досить йому крутнути стерно, коли я спатиму, і я

прокинуся в Середземному морі. А стежити весь час за ним — не дуже приваблива перспектива.

Нарешті подув східний вітер. Тепер він, мабуть, не вщухатиме днів три. Це чудова нагода вийти з Гібралтарської протоки, цієї ріки, що впадає в Середземне море. Іспанський мотобот буксирує нас якнайдалі від берега. В мене не було ніякого сумніву в тому, що ми пливемо до Атлантичного океану, і тому я страшенно здивувався, коли Джек, замість того щоб віддати наказ держати курс на захід, наказує:

— На Малабатський мис!

Це ж на схід, до Середземного моря. Він пояснює це тим, що треба перечекати в затишку, поки не вщухне штормовий вітер. Море й справді сильно хвилюється, але коли ми не скористаємося сприятливим вітром, то не зможемо вийти в "пащу чудовиська". Назва ця добре передає мої почуття. Ми повинні залишити Середземне море і ввійти в щось незрівнянно більше та неосяжніше. Атлантика! Цей океан поглинув континент, який дав йому ім'я11, що для нього наш благенький човник!..

Іспанський мотобот усе ще буксирує нас на схід, і згодом ми пристаємо до невеличкого пляжу. Весь вівторок б'ємо байдики. У середу вранці вітер дме, як і раніше: рівно і в одному напрямку. Години о дев'ятій ранку Джек їде в Танжер трохи погуляти й обіцяє незабаром повернутися. Це ж останній день віє сприятливий вітер, і треба обов'язково відпливти не пізніше ніж о 18-й годині. 18-та година — Джека немає. Я у відчаї. Розумію, що вагатися — значить, поставити під загрозу всю справу.

Тоді я залишаю митному наглядачеві записку для Джека.

"Беру всю відповідальність на себе і вирушаю сам. Щоб перемогти — треба вірити в перемогу. Коли мені не пощастить, то це тому, що я не фахівець і я сам буду винен. До побачення, брате.

Ален".

Митний наглядач допомагає мені, і я відчалюю, сповнений гніву, честолюбства та віри в перемогу.

САМ В ОКЕАНІ

Насамперед треба було вийти з Гібралтарської протоки в океан, щоб потрапити на Канарську течію. Всього кілька миль відділяло мене од океану, але яка різка межа між цими двома світами! Там зовсім нові поняття про час і простір. Там усе незвичне: день стає тижнем, миля — сотнею миль... Та залишити Середземне море не так легко. Для того щоб опинитися в Атлантичному океані, доводиться, наче тим героям східних казок, пройти через неймовірні випробування.

Лише той, хто бачив під час повені потоки води, що мчать з скаженою швидкістю, знищуючи все на своєму шляху, може уявити собі силу течії, з якою я змушений був боротися. Тільки величезне бажання йти вперед до незнаних і чудесних пригод, нестримний потяг до широких просторів, до Океану, який вперто кликав до себе і разом з тим кидав проти мене всі свої стихії, допомогли мені вислизнути з полону Гібралтарської протоки. На щастя, в цій боротьбі я був не самотній, я мав спільника, хоч і тимчасового, — східний вітер. Повітряна течія проти течії морської — ось сили, які тут виступали.

В першу ніч я не міг заснути. Незначна помилка з мого боку могла дорого обійтися: човен понесло б у Середземне море. Всю ніч дув вітер, і "Єретик" з напнутим вітрилом летів проти течії.

Вдень течія стала ще швидшою, а вітер трохи стих. Я намагаюсь пливти впоперек потоку. Тепер я просуваюсь на південь, але бачу, що земля дедалі ближче. Немає сил. А все ж я "або пройду, або помру". Адже я знаю, що пройти можна.

Мис Еспартель збільшується на очах з кожною хвилиною. Який жах! Кинувши погляд на компас, я помічаю, що цей мис лежить на південному заході від мене. Так і є, мене віднесло назад у протоку! Гібралтарська течія продовжує гратися моїм човником, який бореться з виром і хвилями.

Колись у дитинстві я захоплювався греблею на каное і пригадав, що проти течії найлегше пливти біля самого берега. Спробую, гірше не буде. Еспартель усе наближається. Але дивно! Мені здається, що велика біла вілла, проти якої я тільки-но був, залишилася позаду. Минає кілька хвилин напруженого чекання. Ну, звичайно! Онде він, мис Еспартель! Я вже минув його. Це був пам'ятний для мене час. Ще сяяло надвечірнє сонце, коли я вийшов в Атлантичний океан. Зворотна течія підхопила мій човник, наче дружні хвилі у ворожій річці, і понесла його назустріч великому й небезпечному випробуванню.

Після такого напруження, опинившись в океані, я вперше відчув самотність, і мене огорнув сум. Самотність — мій давній ворог! — оволоділа мною не відразу. Вона очікувала, поки я плив поблизу берегів і, зайнятий всілякими питаннями, не міг зосередитись. Та варто було мені опинитися серед неосяжних просторів води і неба, як самотність переможно піднялася до мене на борт. Самотність! Це була нерозв'язна проблема.

Але насамперед, куди пливти — до Касабланки чи до Канарських островів? Зрозуміла річ, я скоріше б зупинився в Касабланці. Та я ще не знаю, як поставилися до мого від'їзду.

Чи не вважають мене за небезпечного божевільного і чи не відберуть у мене спорядження на першій же зупинці? Може, краще взагалі ніде не зупинятися? Ні, все-таки зупинитися треба, адже рідні страшенно хвилюються, знаючи, що я зараз зовсім самотній. І тоді в голові у мене промайнула підступна думка: кінець кінцем, якщо мене й зупинять, то це буде не моя провина. Може, це й краще? Я не

насмілився ствердно відповісти собі, але відчував, що страх поступово заповзає в мою душу.

Треба докласти всіх зусиль, щоб човен не викинуло десь на відлюдний пляж чи на банку, чого з нетерпінням чекають усі "спеціалісти" з самого початку мого самотнього плавання. Я держу курс на вест-зюйд-вест, використовуючи сприятливий вітер. Якщо я не зіб'юся з нього, то цей шлях, мов тятива, з'єднає кінці лука Танжер — Касабланка.

* * *

Спочатку мені треба навчитися мореплавства. Я знаю, як користуватися компасом і вітрилом. Лишається опанувати вимірювач Краса, щоб уміти визначити свій курс і прокладати його на карті. Після кількох спроб відчуваю, що зрозумів цю "премудрість". А взагалі це надзвичайно просто! Треба помістити центр вимірювача південніше від меридіана або паралелі і прочитати число прямо на шкалі. Так визначають курс теоретично. Лишається додати або відняти поправку на відхилення, щоб визначити справжній курс.

Усю п'ятницю 15 серпня я займався цією справою. За день мені зустрілося мало кораблів. На щастя, риболовні снасті, подаровані в Танжері, виявилися чудовими. Я піймав кілька великих кастаньйолів (їх ще звуть "брама раї"), і у мене є тепер що їсти й пити. Жаль, що немає зі мною Джека! В нього не вистачило мужності саме на ту частину подорожі, коли його присутність просто необхідна. Тепер я таки справжній потерпілий!

У суботу, 16 серпня, до мене підплив великий траулер з Альхесіраса. Рибалки страшенно здивувалися, коли побачили, скільки я піймав риби. Риболовля допомагала коротати час, бо вітер доводив мене до розпачу: він регулярно починав дути опівдні в потрібно йому для мене напрямку, а о восьмій годині вечора вщухав, і тоді починався мертвий штиль.

Поступово я навчився користуватися секстантом. Визначити опівдні висоту сонця не становило ніяких труднощів: треба було у візирній трубці сполучити нижній краєчок сонця з лінією горизонту. Шкала визначатиме потрібний кут: сонце — спостерігач — горизонт. Та цього було замало: як за допомогою такого нескладного вимірювання визначити широту?

Після кількох спроб я вже впевнено робив обчислення. Мені не треба було точно знати час: досить було визначити кут між сонцем у найвищій його точці і горизонтом. В усіх випадках я виходив з цього обчислення, бо практично весь час плив по меридіану (Танжер лежить приблизно на 6° західної довготи, Касабаланка — на 7°37', а різниця становила щось 1°); отже, довготу можна було не визначати.

Цієї ж суботи, 16 серпня, я бачив багато літаків, що пролітають через Касабланку. Напрямок їх польотів стає мені в пригоді, він дозволяє уточнити курс. Але все одно я почуваю себе надзвичайно самотнім. Я вже думаю, пливти мені далі чи, може, пристати в Касабланці? Чого там приховувати, страх і нудьга добре дошкулили мені. Поки що я пливу вздовж берега. А що потім? Коли я дивлюсь на неосяжні простори океану, мені стає моторошно. І справді, він нічим не нагадує Середземне море, яке залишилося позаду.

Неділя, 17 серпня, минає, як звичайно, одноманітно: кілька пароплавів, кілька літаків. Удень я не бачив берега, але знаю, що він недалеко, і ця впевненість підтримує мою віру.

Вночі я спокійно відпочиваю, міцно закріпивши заздалегідь стерно і вітрило. Правда, два чи три рази на ніч мені доводиться прокидатися, щоб глянути на компас, вітрило, подивитися в бік берега, перевірити, чи все в порядку. Потім я знов лягаю спати. А навколо — гнітючий спокій, його не порушує жоден звук. Навіть вітер і той, здається, не наважується перервати мій мирний сон.

На світанку 18 серпня, прокинувшись, я побачив, що мене з усіх боків оточує густий туман. От біда! Зараз я особливо добре зрозумів, яка корисна річ — компас.

Роблю спробу визначити курс за астрономічною навігацією, — не можу ж я весь час залежати від полуденного сонця! На жаль, мої підручники і довідники, видані англійською мовою, більше пояснюють "через що" і "чому" замість того, щоб дати практичні поради. Звичайно, наслідки цих обчислень виявилися сумними. Та це не зіпсувало мого настрою. А от завивання корабельних сирен у тумані тримає мене в напруженні… Це вже не одна сирена, як біля островів Колумбретес. Луна посилює і повторює їх весь час. Виникає таке відчуття, ніби перекликаються величезні потвори. Цього дня я, мабуть, уперше по-справжньому зрозумів, що таке самотність, і пригадав поради Джека, який умів виходити з найскрутнішого становища. От якби він приєднався до мене в Касабланці або на Канарських островах! А поки що я самотній, зовсім самотній, і все на світі здається мені підступним і ворожим! І нема жодної людини, яка могла б підтримати мене або розвіяти мій сумний настрій. Інколи мені здається, що я відразу став би жертвою галюцинації, коли б не міг відрізнити дійсність од міражу. Хоч би вже швидше допливти до Касабланки, а там по всьому! Я просто знудьгувався за людським товариством. Крім того, сьогодні я навіть не бачив землі, може, пощастить помітити хоч сигнальні вогні на узбережжі. Так, я самотній, зовсім самотній… Землі не видно, вогні зникли. Я вже впав у відчай, коли мене наздогнав танкер із Станвангера.

— Де Касабланка?

— Прямуй цим самим курсом. Щасливого плавання! — кричать мені з корабля.

Вівторок. Я відчуваю, як гнів душить мене. Ще б пак! Тільки вісім годин я йду під вітрилом, а шістнадцять доводиться чекати вітру, бо навколо мертвий штиль. І коли ж, нарешті, я зустріну отой знаменитий

пасат? На щастя, наді мною час від часу пролітають літаки — отже, мій напрямок правильний. Без сумніву, я наближаюся до мети. Коли вітер не зрадить мене, я доберуся до Касабланки цього ж вечора або завтра вранці. Я вже починаю підраховувати, скільки в середньому потрібно часу, щоб пропливти від Канарських до Антільських островів. Виходить щось п'ятдесят чи шістдесят днів. Настрій поліпшується...

Риби й далі супроводять "Єретик". Велика "брама раї", рятуючись од виру за човном, вистрибує з води і падає, на своє лихо, прямо в човен. Але я починаю вже міят про смачну печеню.

О 14-й годині 30 хвилин, коли в промінні сонця заблищали нафтосховища Федали, я занотовую в своєму щоденнику: "Цього вечора або завтра вранці я питиму прісну воду".

О 20-й годині 30 хвилин я вже перебував за сто метрів од молу Касабланки. Мені не вдалося ввійти в порт, бо неспокійна зиб не дала змоги побачити сигнальні буї. Нічого не вдієш, доведеться ще й цю ніч провести в океані. Гуркіт хвиль, що розбиваються об мол, я сприймаю недовірливо, але все-таки вкладаюся спати. Нарешті якось засинаю. І справді, краще вже спати серед океану, ніж біля берегів! Для мореплавців берег інколи небезпечніший, ніж море!

В середу, 20 серпня, я прокидаюсь і бачу, що океан гладесенький, мов виметений. Скрізь панує спокій. Я відчайдушно гребу, входжу в порт і причалюю біля яхт-клубу, де моя поява викликає справжню сенсацію. Мені показують ранкову газету, де жирним шрифтом набрано: "Загибель "Єретика" в Кадіській затоці". Отакої! Що ж це я теж повинен оплакувати власну нещасливу долю, чи що? Комісар Ораду виконав усі потрібні формальності в поліції і митниці (адже для воскреслого з мертвих, судіть самі, це було б нелегко зробити!), а директор риболовецької служби Марокко доктор Фюрнестен подарував мені планктонну сітку. Незалежно від обставин я вирішую вирушити далі в неділю, 24 серпня, о 10-й годині ранку.

КАСАБЛАНКА — ЛАС-ПАЛЬМАС

Навколо моєї експедиції знову виникають ті ж суперечки, що й на початку плавання. Лише два чоловіки, доктор Фюрнестен і гірничний інженер П'єр Еліссаг, після довгих розпитувань, які вкрай змучили мене, переконавшись, що я непохитний у своїх намірах, підбадьорливо сказали:

— Ну що ж, пливи! Ти готовий до цього.

Мене оточують тепер нові друзі, стривожені й заклопотані. Ніхто з них не намагається відрадити мене. Тільки три чоловіки — президент яхт-клубу, капітан рятувального корабля і власник катера, який повинен вивести "Єретик" в океан, — докладають усіх зусиль, щоб затримати мене, і для цього, звичайно, змовляються.

У вітальні яхт-клубу я мимохіть почув розмову двох журналістів.

— Ми даремно гаємо час. Він нікуди не попливе!

— Як це — не попливу? — дивуюся я. — Навпаки, я тільки чекаю, щоб розсіявся туман і підійшло буксирне судно.

— Вам його не дадуть.

Як виявилося, президент яхт-клубу попередив усіх, що коли якесь судно зважиться вивести мене в океан, то у нього відберуть вимпел клубу. Дізнавшись про це, я йду до президента.

— Вибачайте, — кажу йому, — але мені доведеться пошукати якогось іншого буксира, бо я твердо вирішив пливти саме сьогодні. Тепер вам нема чого хвилюватися — якщо я навіть загину, то ви завжди доведете свою непричетність до цієї справи. Адже всі знають, що ви проти моєї експедиції.

Незважаючи на перешкоди, які чинить адміністрація яхт-клубу, я йду шукати суд-відбуксирувало б "Єретика" з Касабланки. Нарешті знаходжу. Це невеличка яхта "Маева".

Повільно виходимо з порту Касабланки. Багато катерів супроводжують "Єретика". Я прощаюся з друзями, і ми входимо в туман.

Відтепер починаю вести щоденник свого самотнього плавання.

Неділя, 24 серпня. Буксир залишає мій човен на рейді Ель-Ханка. Океан спокійний. Туман. Я ситий, і мене не спокушають безліч тунців, що вистрибують з води і граються навколо. До смерку вітер вщухає, туман розсіюється. Через рівні проміжки часу з темряви мені підморгує маяк Ель-Ханка.

Понеділок, 25 серпня. Ранок. Я на тому самому місці. Незабаром здіймається сприятливий вітер. Він дме у напрямку норд-норд-вест. Але ж який туман! Неможливо визначити відстань до берега...

14-та година. На півдні видно якусь землю. Що це за земля?

18-та година. Я все ж думаю, що це Аземмур. От коли б це справді було так! Ловлю рибу. її вже стільки, що не знаю, куди й дівати. Через якихось п'ятнадцять миль я повинен побачити вогні маяка Сіді-Бу-Афі. Вони мають спалахувати на південному заході.

21-ша година. Чудово! Онде й вогні маяка!

Вівторок, 26 серпня. Ранок. Я наближаюсь до Мазагана. Ясна, тиха днина. Можна оминути мис Ханк з півночі. Якби мене не зносило, то довелося б іти до мису на 240° протягом семи днів. Чи вистачило б моєї хоробрості? Все більше призвичаюсь до секстанта. Прокладаю свій курс на карті. Цього вечора я маю помітити вогні маяка на мисі Кантен. Тепер я не бачитиму землі аж до Канарських островів...

Вечір. Здається, берег наближається до мене, а насправді я пливу паралельно йому. Ніч, а мису Кантен ще не видно. Маяк його світить на тридцять миль, отже, я ще далеко від нього. В темряві страшенно клює риба: зловив боніту і "брама раї".

Перша година ночі. Вогонь маяка мису Кантен на зюйд-зюйд-вест від мене. Чудово!

Середа, 27 серпня. Добре видно берег. Повітря надзвичайно чисте й прозоре. Я впізнаю кожну звивину берегів за "Морехідним довідником"12. Видно мис Сафі. Значить, я роблю близько шістдесяти миль щоденно, коли не рахувати неділі.

Риба клює дуже добре, здобичі багато. Незабаром земля зникне. Я пливтиму курсом вест-зюйд-вест протягом шести днів. Поки що ознак виснаження організму немає.

Біля Могадора добре видно берег. Схоже на те, що мене жене на захід. І хоч вночі вітер вщухає, це аж ніяк не міняє справи. Нелегко допливти до визначеного місця.

Я й досі без хвилювання не можу перечитувати записи з свого щоденника подорожі.

Четвер, 28 серпня. Кидаю останній погляд на Могадор, який ледве мріє вдалині. Повіває легенький вітерець. Мені здається, що човна жене на захід. Сподіватимусь, що це так.

3-тя година. Прокидається норд-норд-вест. Аби тільки не понесло на південь! Який же я самотній! Навкруги — безмежність. У морській справі я новачок і навіть не можу точно визначити, де я, мені тільки здається, що я знаю своє місцеперебування. Якщо я пропливу повз Канарські острови, човна віджене в південну частину Атлантичного океану, на

трагічний шлях дрейфу плота з фрегата "Медуза". Вітер прекрасний, аби тільки він не вщух.

П'ятниця, 29 серпня. Вітер усе ще дме. Довелося навіть зарифити вітрило, іншими словами, зменшити його площу.

9-та година. Великий вантажний пароплав проходить мимо "Єретика". Він прямує паралельно моєму курсу і йде, очевидно, з Канарських островів. Отже, я на правильному шляху…

Субота, 30 серпня. Боже мій, що за ніч мені довелося пережити! Все тіло болить, я навіть очей не стулив. Учора, десь о 16-й годині, раптом налетіла буря, і я змушений був використати плавучий якір. І досі не можу збагнути, як моя благенька шкаралупка витримала такий шалений натиск океану і, головне, як витримало моє бідне серце? Настрій у мене пригнічений. Думаю, що залишуся на

Канарських островах. Хоч би цієї ночі поспати! Якби не той жахливий страх, що вночі ненароком пройдеш між двома островами, не помітивши їх!

Неділя, 31 серпня. Протягом ночі я відхилився на південь більше, ніж розраховував. О 15-й годині зупинив португальський корабель і уточнив мої координати. Мені запропонували продукти й воду. Я відмовився, бо не мав у них потреби. Щодня я витягав чудових макрелей і, слово честі, починав уже звикати до сирої риби! Вода Атлантичного океану здається мені смачнішою, ніж Середземного моря. Вона не така солона і добре вгамовує спрагу. Поки що почуваю себе непогано. Чи ж і надалі буде так, коли доведеться провести в океані кілька тижнів?

Я йду точно за курсом і перебуваю за сімдесят миль на норд-норд-вест від острова Алегранса. Протриматися б отак ще тридцять шість годин, і я буду всередині Канарського архіпелагу. Аби тільки не проскочити мимо островів!

Рівно о четвертій годині до мене в гості прилітають красиві чорні та білі пташки.

Понеділок, 1 вересня. Минула одна з найважчих ночей за всю мою подорож, починаючи з Монако. Океан наче сказився. Та незабаром я був за все винагороджений. Учора ввечері я закріпив, як завжди, стерно і, лягаючи спати, сказав собі, покладаючись на милість божу: "Коли "Єретик" ішов точно за курсом, то вранці, прокинувшись, я побачу ліворуч за бортом перший острів". І от вранці я помічаю за двадцять миль на південь од гаданого місця два острови з чарівними, прегарними назвами — Алегранса і Грасьйоза. Хороша прикмета! Найважче тепер — вдало пристати до берега. Але я сподіваюсь, що доля не зрадить мене.

Вівторок, 2 вересня. Аж страшно стає, коли я бачу, яка велика відстань між цими островами. А яка безмежна пустеля океану, куди мене закине, якщо я не висаджуся на берег!

Назад я вже нізащо не зможу повернутися. Це мені треба пам'ятати. Якщо я одійду від Канарських островів або помину їх — уся надія на повернення рішуче відпаде. Тоді мій шлях лежатиме тільки через океан. Це щонайменше шість тисяч кілометрів! Звичайно, я сподіваюся, що витримаю і це випробування, але як хвилюватимуться мої близькі і як радітимуть ті, хто передрікав, що я ніколи не досягну Лас-Пальмаса! Щоб переконати їх, треба довести свою правоту. Я сказав, що досягну Гран-Канарії, і тому повинен висадитися на берег саме тут, і край. Я легко міг би пристати до першого-ліпшого острівця. Та мені хотілося довести, що я можу пливти туди, куди захочу. Для потерпілих на морі це має першорядне значення. Вони повинні вірити, що зможуть, як і я, досягти заздалегідь наміченого пункту.

Перша година дня. Мій рятувальний човен, морехідні якості якого всі заперечували, дивує мене дедалі більше. Ранками, об 11-й годині, я випускаю з поплавців трохи повітря, щоб удень балони не розірвало на сонці. А ввечері знову накачую. Жодної краплини води не просочується в човен, і я сплю спокійно. Тільки в перші ночі було дуже важко звикнути.

Я часто прокидався і схоплювався на ноги: мені здавалось, що сталася аварія. Але згодом призвичаївся. І потім, якщо човен не перевертається вдень, то чого йому перевертатися вночі?

Сидіти за стерном день і ніч неможливо. Одного разу я помітив, що при сприятливому вітрі човен навіть з незакріпленим стерном не збивається з курсу. Після цього я став цілком покладатися на пасати і віддалік од берегів міг спати спокійно. Але що буде, коли доведеться приставати до берега? Адже мій човен не міг рухатися проти вітру!

Середа, 3 вересня. Сили небесні, що воно за напасть? Цілу ніч я вдивлявся в темряву, намагаючись помітити вогні маяка Лас-Пальмаса, та за туманом нічого не видно, я вже давно повинен бути в порту. Що ж робити? Може, зупинитись і почекати, поки туман розсіється? Чи, навпаки, продовжувати свій шлях на південь?

12-та година дня. Нарешті праворуч від мене пролітає літак. Він ще не встиг набрати висоту, отже, земля там, недалеко, і я допливу до неї!

3-тя година пополудні. Ну, тепер кінець, мені вже ніколи не допливти до цієї землі. А я думав, що літак злетів з північної частини острова. Тільки тепер, коли завіса туману розірвалась і стало видно узбережжя, я пересвідчився, що проплив уздовж острова сорок кілометрів і що до берега, куди б я міг пристати, лишилося ще кілометрів десять. Дме північний вітер. Сильна течія навально несе "Єретик" на південь. Навіть коли б я був за три милі від берега — все одно нізащо не зміг би підпливти до нього.

6-та година. А може?... Може, мені пощастить. Зустрічна течія почала уповільнювати мій дрейф. Південне узбережжя острова, що виходить просто в безкраї простори Атлантики, залишається все ще ліворуч од мене. Може, й пощастить!..

Я мав усі підстави сподіватися на краще, коли писав ці рядки. На 20-ту годину "Єретик" був метрів за сто від берега. Але раптом мені стало так страшно, що я хотів уже кинути "Єретик" і вплав дістатися до землі. Поблизу берега треба було стерегтися підводних скель, щоб не порвати дно човна. Рибалки помітили мене. Цілий натовп зібрався на березі. Люди жестами показували, де я міг би причалити до піщаного берега, пройшовши між двома гострими скелями, що виступали з води. І ось я на березі. Вперше гумовий надувний човен показав, що він може протягом 9 годин пливти майже проти вітру. Але мені було так страшно, що минуло чимало часу, перш ніж я зміг підвестися й рушити до найближчого населеного пункту. Та все ж я досяг острова, до якого хотів пристати.

Я довів, що на "Єретику" можна пливти по океану і притому швидко. Відстань від Касабланки до Канарських островів човен пройшов за 11 днів — я був у дорозі з 24 серпня до 3 вересня — і цей час вважаю рекордним. Справді, щоб подолати таку відстань, Жербо потрібно було 14 днів, Ле Тумелену — 12, а Енн Девідсону13 — 29 днів!

"Як плив "Єретик"?" спитаєте ви. Зрозуміла річ, я прокладав свій курс з допомогою навігаційних приладів, хоча, визнаю, робив це вперше в житті.

"Але якщо ви вирішили перепливти Атлантичний океан, то яке значення мала для вас зупинка на островах? — можуть спитати мене. — Адже можна було одразу минути їх і вирушити у велике плавання".

Звичайно, це правильно, однак з трьох міркувань я не наважився одразу вирушити в таку далеку подорож. Насамперед я турбувався за своїх близьких, які думали, що моя експедиція триватиме лише п'ятнадцять днів. По-друге, я морально не був підготовлений до цього: якби на першому етапі подорожі мені не вдалося допливти до заздалегідь наміченого берега, я вважав би, що це лиха ознака. Нарешті, якби через п'ятнадцять днів ніхто не одержав од мене звістки, зчинився б шум серед громадськості, організували б розшуки, а це

означало б кінець експерименту, незалежно від того, чи знайшли б мене, чи не знайшли. Адже навіть коли б я щасливо доплив до Антільських островів за сімдесят чи вісімдесят днів після виходу з Касабланки, ніхто б не повірив, що я зробив це з власного бажання.

Після одинадцяти днів, проведених в океані, я знову стояв на землі. Маленьке село Кастільйо-дель-Ромераль, розташоване на десять миль південніше Лас-Пальмаса, зустріло мене з королівськими почестями. Побачивши "Єретика", місцеві жителі збіглися звідусіль, переконані, що я справді зазнав корабельної аварії, і коли я наблизився до пляжу, мене зустріла справжня генеральна асамблея з гостинних жителів у барвистому одязі.

Береги острова Гран-Канарія скелясті. Мені вдалося пристати до невеличкого піщаного пляжу. Праворуч і ліворуч стирчали з води скелі вулканічного походження, дуже небезпечні для мого гумового поплавця. Але тут "Єретику" і маленькому триколірному прапорцю Франції, який я підняв, були виявлені всілякі почесті. Двадцять кремезних канарців одразу підіймають човен з усім вантажем на плечі і виносять з води.

Я ледве стою, підтримуваний двома люб'язними жителями. До мене підходить Мануель, староста села і, за звичаєм, запитує, звідки я приплив. Я відповідаю:

— З Франції, з Ніцци через Балеарські острови, Танжер, Касабланку, з якої відплив одинадцять днів тому…

З усього видно, що така відповідь ошелешила його, він не може навіть зрозуміти її як слід і оглядається, щоб пересвідчитися, чи всі чули ці дивні слова. Але "не кожний, хто має вуха, чує". Я добре бачу, що, незважаючи на всю чемність і гостинність тубільців, обличчя їхні виражають недовір'я. Тільки згодом, через багато днів, вони все-таки повірили. Мене пригощають у хаті Мануеля яєчнею. Сюди вже зібралися

"конфрере", тобто місцевий священик, "практиканте", тобто фельдшер з дипломом, і вчитель. Хоч я страшенно хочу спати, буквально падаю від утоми, все ж доводиться весь вечір розповідати про свої пригоди каліченою іспанською мовою, що складається з французьких слів з іспанськими закінченнями. Проте слухачі розуміють мене.

ЗЕМЛЯ. СПОКУСА. ВАГАННЯ

Я розпитую, як і коли можна дістатися до Лас-Пальмаса, щоб телеграфувати про своє щасливе прибуття й повідомити про все французькі та іспанські власті. Мене заспокоїли: завтра все буде зроблено. Я поїду в головне місто острова на машині, що має чудове ім'я — "Шратка". Мануель і сам не менш, ніж я, хоче зв'язатися з властями. Йому, мабуть, дуже хочеться позбутися мороки з невідомим суб'єктом і сповістити про нього поліцію та митних інспекторів.

Але це все — завтра, а поки що я хочу спати. Де мені перепочити? В школі? На чому? Ліжка тут немає, доводиться спати на твердій кушетці. Хоч і не на пружинах, але, присягаюсь, на м'якших матрацах я не спав так добре й солодко.

Вранці 4 вересня до мене під'їхала "Шратка". Я запропонував другові Мануелю гроші, але він зчинив такий галас, що годі й казати. Востаннє прощаємось, і машина швидко рушає з місця.

Який же чарівний цей острів! Ось він розкинувся передо мною у всій своїй дикій величі. Грізно височать стрімкі голі скелі над застиглими потоками лави, а між ними ховаються чудові маленькі села з білими церквами і хатами з плоскими дахами. Рум'янощокі дівчата йдуть по воду. На жаль, тільки води не вистачає на цих щасливих, багатих островах. Стрункі, горді красуні легко і граціозно несуть на голові посудини з водою, починаючи від класичних глиняних глеків до сучасних бачків з гофрованого заліза.

В цій місцевості дерев мало: не вистачає води; лише подекуди ростуть розкішні фінікові пальми. Мені вони здаються феєричними, адже я звик до неосяжних горизонтів водної пустелі.

Вдалині вимальовуються дві башти собору. Це — Лас-Пальмас. Собор добре видно з моря. "Морський довідник" описує його дуже точно, — мої гіди певні, що я бачив цей собор раніше.

Лас-Пальмас, столиця Канарських островів, має чудовий порт Пуерто-де-ла-Лус. Це один з найбільших портів Атлантичного океану. Тут я познайомився з комендантом порту. Перш ніж вирушити в далеке плавання, я вирішив вивірити свій секстант, щоб уникнути помилок при обчисленнях. Прошу коменданта допомогти мені.

— Con mucho gusto!14 — відповідає він.

Проте деякі газети трохи інакше висвітлили цей епізод. Вони писали: "Він попросив дати йому кілька уроків з кораблеводіння. Комендант порту відмовив, не бажаючи допомагати самогубцю".

Один інженер, прочитавши ці рядки, звернувся до мене з листом, де пропонував свої послуги й обіцяв навчити основам кораблеводіння. Він вважав, мабуть, що цим врятує мене від самогубства. На жаль, я загубив його листа і не міг відповісти за адресою. Якщо він прочитає ці рядки, нехай прийме їх як знак моєї щирої вдячності.

Я вирішив не повертатися до Франції. Доцільніше було почекати тут днів вісім, перевірити човен і вирушити прямо звідси в плавання, ніж їхати у Францію й знову починати боротьбу за краще спорядження експедиції. Французький консул у Лас-Пальмасі підтримав моє рішення. Мої друзі, і насамперед старший штурман Анхеліто, намагалися відмовити мене, благали ще раз зважити все:

— Я добре знаю океан, — переконував мене Анхеліто. — Те, що ти зробив, — чудово, твій дослід гідний подиву. Але повір мені, друже, посеред Атлантичного океану не піймаєш жодної рибини.

Бідний Анхеліто, він не знав, що цього мені не слід казати. Якщо тепер я відмовлюсь од подорожі, то вслід за ним усі моряки почали б твердити:

— Все це дуже добре, але віддалік од берегів ти не піймаєш жодної риби!

Експеримент має бути закінчений. Я вже довів, що людина може харчуватися сирою рибою і виживе. Тепер лишалося довести, що рибу можна піймати там, де, за твердженням спеціалістів-ортодоксів, вона зовсім не ловиться.

Я чекав лише телеграми від своєї дружини, щоб сказати їй "до побачення" і вирушити в Атлантику. Телеграма запізнювалась, і я встиг зробити на яхті невелику подорож до острова Фуертевентура. Нарешті одного ранку мене покликали в консульство — прибула телеграма:

"Вітаємо єретика з благополучним народженням доньки Наталі".

Моя донечка вирішила народитися напередодні великої подорожі! Мене знову охопило вагання, земля знову спокушала мене. Тепер уже я мусив повертатись у Францію. Не міг же я вирушити в плавання, не побачивши своєї дочки!

Коли я повідомив про свій намір поїхати у Францію, всі, хто досі з дружніх почуттів утримували мене від "великої подорожі", вже думали, що таки вони перемогли. В консульство з села Кастільйо-дель-Ромераль прибіг навіть Мануель. Він був страшенно збуджений.

— Це правда, що Бомбар далі не попливе?

Консул ухилився від прямої відповіді. В душі кожен з моїх друзів думав однаково: "Він щиро переконаний, що попливе, але нам можна заспокоїтись — дружина стримає його від цього безумного кроку".

З допомогою консула мені дістали квиток на літак прямого сполучення Лас-Пальмас— Париж, і 12 вересня я вилетів у Францію.

На аеродромі в Орлі — сюрприз: мене чекають двоє журналістів. Деякі газети почали твердити, що в зв'язку з народженням дочки я вже закінчив свою подорож. Але тут моя дружина показала свою велику мужність і самовідданість. Вона заявила, що бачила мене за приготуванням до експедиції, знає мою мету — врятувати життя багатьох людей — і певна, що цього можна добитися. Звичайно, моє відплиття її аж ніяк не радує, але ж вона розуміє необхідність цього — адже моя теорія потребує практичного підтвердження — і тому не збирається затримувати чоловіка.

Та ось розігрується ще один акт "Комічної інтермедії".

На другий день після мого приїзду хтось стукає до мене в двері. Я зупинився тоді в ам'єнському госпіталі. До передпокою заходять двоє поліцейських. Я спускаюсь до них і чую:

— Нам хотілося б поговорити з вами наодинці.

— Справа, бачите, ось у чому. Ви мали сплатити вісім тисяч франків штрафу і не сплатили. Вам доведеться піти з нами до податкового інспектора або в тюрму.

— Якщо в тюрму, то на скільки днів?

— На два тижні.

Поліцейські показують мені ордер на арешт.

Що вдієш, на відпочинок у тюрмі в мене не було часу! Довелося сплатити вісім тисяч франків, а вони могли б неабияк пригодитися для моєї експедиції.

* * *

Я вільний і десять днів проводжу в приємному, солодкому безділлі. Газети тим часом галасують: "Він нікуди не попливе!" — а Джек Пальмер робить таку заяву в Танжері:

"Продовжувати шлях за Канарські острови в цю пору року — справжнє божевілля, самогубство!" Експедицію оточує атмосфера загального песимізму. Народження моєї дочки цікавить усіх куди більше.

Відвідавши хворого друга, що живе на околиці Пуатьє, я сідаю в літак і лечу на Канарські острови, маючи намір зупинитися в Касабланці. Доведеться затриматися на кілька днів у Марокко, щоб з'ясувати в науково-дослідному бюро рибальства деякі питання про планктон. Крім того, я матиму можливість вивчити умови риболовлі в тих місцях океану, які згодом доведеться пропливати. До того ж я хотів придбати радіоприймач.

Від передавача, навіть якби мені його запропонували даром, я вирішив відмовитися. Міркував я так. По-перше, я пливтиму сам, тому що Джек тепер не приєднається до мене, шукати когось іншого замість нього я не хочу. Мені буде дуже важко самому одночасно приводити в дію генератор і працювати ключем. Не кажу вже про те, що я не зможу полагодити передавача, коли трапиться бодай найменше пошкодження. Порушиться якийсь контакт — і весь світ вважатиме, що я загинув. Можете собі уявити, яке враження це справить на мою родину! Отже, передавача вирішив не брати. Зате приймач стане у великій пригоді. Він допомагатиме мені визначати довготу, що вираховується за різницею між сонячним часом певного місця І відповідним часом умовного

нульового меридіана. Таким умовним нульовим меридіаном є зараз Грінвічський. При відлічуванні від Грінвічського меридіана кожен градус довготи дає різницю на чотири хвилини. На схід од нульового меридіана треба додавати чотири хвилини на кожний градус, на захід — віднімати. Різниця в часі на кожні п'ятнадцять градусів складатиме одну годину.

Якщо я матиму радіоприймач, то зможу обійтися без хронометра: я щодня знатиму точний час і перевірятиму годинник. Коли б тільки дістати хороший приймач! На жаль, грошей у мене дуже мало. "Якось буде!" — міркую, сподіваючись, що в Касабланці таки пощастить дістати грошей.

Я навіть не міг подумати, що мене зустрічатимуть. На аеродромі зібралося понад сто душ! Гарненька жінка подарувала мені букет квітів, підібраний під кольори прапора Парижа. Представник ветеранів "синіх комірів", знавець морської рятувальної справи, енергійно став на мій захист, коли хтось сказав, що "Бомбару треба взяти не підручники з навігації, а молитовник".

Мене запрошують усі, а особливо — "сині коміри". Бюро риболовлі приймає мене не гірше, ніж батько блудного сина. Тепер я можу пошукати і радіоприймач.

До речі, я не худну. Друзі, які запросили мене на вечерю, дивуються, що я так мало їм. Вони й не догадуються, що я вже пообідав в іншому місці о сьомій і тепер зовсім не хочу їсти.

Розв'язується справа з радіо. Один з моїх друзів дарує мені чудовий батарейний приймач у нейлоновому водонепроникному чохлі, що прикриває всю телескопічну антену.

Нарешті мені випадає найвища честь. Одного чудового ранку мене запрошують до Адміралтейства. Там я познайомився з маленьким жвавим чоловіком у білому парадному костюмі — адміралом Солем. Він

почав зі мною дружню розмову і, кінець кінцем, влаштував мені справжній допит. Адмірал розпитував про мету моєї експедиції, на які кошти її споряджено, ставив питання з навігації, коротше кажучи, намагався дізнатися про все.

Коли б ви знали, адмірале Соль, яким радісним був для мене цей день! Я вже давно бажав поговорити з людиною, яка б щиро хотіла узнати всю правду. Наприкінці нашої дружньої, серйозної розмови адмірал сказав мені:

— От тепер ми зрозуміли все і допоможемо вам.

Щоразу, адмірале, коли я зустрічав потім в океані кораблі під іспанським, англійським чи голландським прапорами, я був вам вдячний і почував себе невід'ємною частиною військово-морського флоту Франції. Ви подарували мені свою власну карту Атлантичного океану і були єдиним моряком, хто повірив у мою перемогу, написавши на карті: "Ви досягнете мети".

Scripta manent15, адмірале, ви це знали наперед.

Незабаром я повинен був вирушати. З кожним днем Касабланка ставала милішою й дорожчою. Мені буде дуже боляче залишати її. П'ятого жовтня я вилетів у Лас-Пальмас. До зустрічі, Касабланка!

Літаком я дістався до Тенеріфа, а звідти приплив у Лас-Пальмас. Там мені довелося провести п'ятнадцять довгих днів, протягом яких музика, дружба, природа і спорт докладали всіх зусиль, щоб затримати мене.

Музика — це концерти в театрі. Друзі — це давні знайомі з яхт-клубу і з яхти "Маева". Природа — це незабутні подорожі в Крус-де-Техеда, в Агаете в товаристві чудових провідників Кальмано і Кольяччо. Спорт — це дружні зустрічі в басейні, де чарівна чемпіонка Іспанії демонструвала

свою майстерність і де я змагався у запливах стилем кроль на двісті метрів з швидким Буато-старшим.

"Бережись, Алене! Досить тобі затриматися тут іще на кілька днів, і ти вже ніколи не зможеш вирушити в плавання!" скільки разів ця неспокійна думка не давала мені спати довгими ночами. Та що я мав робити — однаково вітер дув з півдня. Поки він не зміниться, про відплиття нічого й думати. Побачимо, що принесе молодий місяць!

Нарешті, 18 жовтня вітер змінився, і наступного дня я вирішив відпливати.

"ЛЮДИНА СОЛОНОЇ ВОДИ"16

У неділю, 19 жовтня, подув сприятливий вітер, справжній норд-норд-ост. Я вже давно нетерпляче чекав цього пасату.

Французький консул у Лас-Пальмасі провів мене до яхт-клубу. Спочатку він хотів супроводити мене на буксирній яхті аж до самого рейду і там попрощатися. Але ми обоє так схвильовані, що він боїться своїх почуттів і тому раптом удавано сердито каже мені:

— Ну, добре, я далі не піду! Поцілуймося, мій любий! Не ображайтесь на мене, я не проводжатиму вас.

Ніби я міг на нього ображатися! Я теж цілую його, і ми прощаємося. З Буато-старшим прямуємо до "Єретика". Спорядження і непорушний запас харчів, оглянутий і запечатаний представниками консульства, радіоприймач, нещодавно подарований, — усе це вкладено в човен. Старший штурман Анхеліто востаннє перевіряє все. Під час цих приготувань до відплиття навколо збирається натовп моїх прихильників і друзів. Мені дарують прапорець яхт-клубу, я розписуюся в книзі почесних відвідувачів. Усі мої друзі вже тут, на пристані; прийшло

багато й незнайомих городян, які приязно і щиро вітають мене. Ця дружня атмосфера проводів надзвичайно хвилює мене.

Сідаю в човен, і французька яхта виводить мене з порту. Як же я був здивований, коли побачив, що за мною в кільватері вирушила з Лас-Пальмаса ціла ескадра суден! Раптом загули гудки, завили сирени — це кораблі, що стояли біля набережної, прощалися з "Єретиком". Парусні яхти спінювали воду навколо мого човна, їхні білі вітрила нагадували чайок. Коли парусники пропливали біля "Єретика", моряки вітали мене, бажаючи щасливого плавання і сприятливого вітру. Всі розуміли, що сьогодні починається велике випробування.

Коли я вже збирався відчепити буксир, поблизу мого човна опинилася велика трищоглова шхуна, учбове судно іспанського військового флоту. Здавалося, сама доля послала мені цього, можливо, останнього представника старого флоту кораблів-привидів, сучасницю потерпілих, вмираючих від цинги пасажирів "Медузи", які не вміли знайти їжі в морі і тому загинули. Тільки-но я встиг відчепити буксирний канат, як побачив, що на шхуні повільно опустили прапор на знак вітання. Коли я пропливав мимо борту парусника, мічмани, вишикувані на палубі, зняли кашкети. Я мимоволі подумав, що всі моряки світу віддають так останню шану покійникам. Але я підняв своє вітрило заради перемоги життя! Воно несе мене вздовж цих легких, швидких суден, які маневрують навколо човна і вітають його прапорами. Незабаром усі вони зникли.

Тільки іспанська шхуна віддає мені останню і найбільшу шану: на шхуні зарифлюють усі три грот-марселі, а потім знову розпускають їх. Рвучкий вітер одразу залопотів у вітрилах і з шумом надув їх. Цей звук вітру підбадьорив мене — "Єретика" ніби заздалегідь вітали з перемогою!

* * *

Вечір був на диво спокійний. Усе ще дув норд-норд-ост, і "Єретика" неухильно відносило на південь від острова Гран-Канарія з середньою швидкістю три з половиною вузли за годину17. За маршрутом я повинен був спочатку спуститися на зюйд-зюйд-ост від Канарських островів і лише потім узяти курс прямо на захід. На той час я буду на 28° північної широти і 15° західної довготи. Я мав досягти приблизно 60° західної довготи, десь між 12° і 18° північної широти. Я не наважувався відразу пливти на захід, щоб часом не потрапити в Саргассове море. Воно, як і "зона бур", було найпідступнішою, найнебезпечнішою пасткою на моєму шляху.

На північ од того курсу, який я обрав, північна екваторіальна течія і Гольфстрім утворювали ніби гігантський вир окружністю п'ятнадцять тисяч кілометрів, усередині якого збирається величезна кількість водоростей, і досі невідомих за походженням. Це і є Саргассове море; все живе обминає його. Здається, ще нікому не пощастило піймати там жодної їстівної рибини. Крім того, цей район дуже небезпечний для судноплавства. Коли кораблі потраплять у цю пастку, водорості обплутують їх, наче сітка. Отже, північна частина була для мене небезпечна. Не менша загроза крилася і на півдні океану. Там панують вітри "зони бур": два пасати, майже однакової сили, що йдуть один із сходу, з Португалії, а другий — із південного заходу, від берегів Конго. Вони зустрічаються в цій зоні і починають одчайдушну боротьбу. Жахливі зливи, раптові шквали і не менш небезпечні штилі утворюють у цьому районі справжню "буферну державу" між повітряними просторами півночі й півдня. Отакий шалений герць стихій "зони бур" мало не став фатальним для Мермоца18. Я знав, що коли потраплю туди, то назад уже не вийду нізащо. Отже, праворуч від мене — вир течій, ліворуч — вир вітрів.

От тобі й маєш! Сприятливий вітер, що гнав мене вперед, продержався лише до вечора, потім стих, кинувши мій човен напризволяще. Дивлячись на обвисле вітрило, я питав себе, скільки часу доведеться отак чекати? Ніщо не провіщало вітру. Повільно, але неухильно течія несла "Єретика" на південь. Щоб не зіткнутися з

численними кораблями, які курсують між Гран-Канарією та Фуерте-вентурою, я повісив на щоглі ліхтар. О пів на дев'яту я закріпив стерно, укрився по шию брезентом замість ковдри, поклав під голову рятувальний пояс і заснув. Тим часом "Єретик" повільно колисала течія; панував повний штиль. Ніч була прохолодна й дуже світла.

На другий і на третій день я марно чекав вітру. В цей час "Єретик" знаходився точнісінько на тому ж місці, що й у день прибуття на Канарські острови, коли туман затулив од мене берег. Я був ізольований від усього світу, нічого не бачив у тумані і тільки знав, що один острів десь праворуч, а другий — ліворуч. Я нетерпляче чекав тієї хвилини, коли знову опинюсь у відкритому океані. Там принаймні не треба буде засвічувати вночі ліхтар, бо жоден корабель не зустрінеться мені.

У понеділок навколо човна з'явилися перші ознаки життя. Та, на жаль, це були малесенькі рибки, що пливли попереду "Єретика", ніби вказуючи дорогу. Піймати їх було важко, до того ж вони все одно не втамували б мого голоду. Мене вже починало турбувати, що затишшя встановиться надовго, коли в другій половині дня здійнявся вітер і я зміг нарешті взяти курс на 21°. Цього курсу я держатимуся днів десять, щоб вийти на захід миль за сто від островів Зеленого Мису, а звідти повернути до Антільських островів.

У цей день я нотую в своєму щоденнику: "Настрій чудовий, але дошкуляє спека. Дуже мучить спрага — довелося випити трохи морської води. Риба не ловиться. За весь час я зміг піймати близько кілограма. Рідини, яку я вичавив з риби, мені не вистачає. Але це не страшно, обійдеться. Тут морська вода здається мені менш солоною, ніж у Середземному морі". Пасат дужчає. Незабаром розігралася справжня буря. Хвилі то підіймають човен на самісінький гребінь, підставляючи мене поривам вітру, то кидають униз, в провалля між ними, де на мить ховають у затишку. Навколо, мов у пеклі, шаленіють хвилі. Що буде, коли одна з водяних гір упаде на "Єретик"?

Я неспроможний щось зробити, але, покладаючись на стійкість човна, лягаю спати і сподіваюся, що ніч мине без снів. Даремні надії — це була ніч кошмарів. Мені снилося, ніби вода піднімається навколо мене, ніби вона вже затопила все. Не відчуваючи під собою ніякої опори, починаю бити руками по воді. Де я — в човні чи вже за бортом? Я пливу. Пливу щосили.

Нарешті прокидаюся від жаху і бачу, що "Єретик" весь під водою. Величезна хвиля впала вночі прямо на човен. Треба за всяку ціну вичерпати воду. Серед хвиль океану видніються лише величезні надувні поплавці. "Єретик" пливе далі. Тепер він схожий на уламок корабля. Але я не маю ні права, ні часу на відчай. Починаю інстинктивно вичерпувати воду спершу руками, а потім своїм капелюхом — річчю найменш підхожою для такої неймовірної роботи. Виливати воду треба було дуже швидко і в перерві між найбільшими хвилями, щоб облегшений "Єретик" встиг виплисти. Навіть коли б мав я справжній черпак, то й тоді довелося б працювати дуже швидко, бо кожна велика хвиля наздоганяла човен, з силою била в корму, і океан знову затопляв "Єретик", зводячи нанівець мою відчайдушну працю протягом десяти-п'ятнадцяти хвилин. І досі не розумію, як мені вдалося тоді протриматися аж дві години, протягом яких я, ціпеніючи від жаху, вичерпував воду, аж доки "Єретик" сплив на поверхню. Жертво корабельної аварії, будь впертішою, ніж море, — і ти переможеш!

Я врятувався, але всі речі в човні просякнуті солоною водою. Вдень, коли сонце висушить усе, на човні залишиться тонкий шар солі, що ввечері й уночі знову вбиратиме вологу. "Єретик" перетвориться на справжній "морський" солончак. Добре, що все моє спорядження надійно заховане у водонепроникні мішки. Радіоприймач, наприклад, зовсім не постраждав. Зате сірники всі намокли, я розклав їх навколо, щоб вони висохли на сонці. Не знаю, що з цього вийде, але в таких обставинах треба спробувати все. На щастя, в мене сто коробок сірників. Це дуже добре, бо тепер доведеться витрачати цілу коробку, щоб запалити один сірник.

Удалині я ще розрізняю землю, але думаю, що це востаннє. Зате тепер я остаточно впевнився, що "Єретик" ніколи не перевернеться. Він тримається на хвилях, як я й сподівався, наче аквапланабо платформа, ковзаючи по поверхні без будь-якого опору. Був би це човен іншої конструкції, він уже давно плив би догори дном: для цього траплялося чимало нагод.

У четвер, 23 жовтня, я нічого не записав у свій щоденник за браком часу, бо цілісінький день шив. Подув сприятливий вітер, хороший північно-східний пасат, який повинен донести мене аж до Антільських островів. Але ж треба було, щоб доля так зло насміялася з мене. Тільки-но вітер подужчав, як моє вітрило розірвалось у найширшому місці. Це було старе, випробуване вітрило, під яким я плив від Монако до Канарських островів. Вирушаючи у велике плавання через океан, я вирішив використати його до кінця і лише в тому разі, коли воно зовсім не зможе мені служити, підняти нове, запасне вітрило. Та чи ж знав я, що це станеться так скоро! Я кинув плавучий якір, спустив розірване вітрило і прилаштував до реї нове. Минуло півгодини, і лютий шквал зірвав нове вітрило, наче паперового змія. Я встиг лише помітити, як воно злетіло вгору і зникло десь серед хвиль разом із снастю.

Що ж, доведеться використати знову розірване, старе вітрило. Вирішую зашити його. Весь мій кравецький інструмент складається із звичайнісінької котушки чорних ниток і голки. Я не можу зручно розкласти перед собою все полотнище, бо бракує місця. Тому доводиться зшивати кінці його поступово, сантиметр за сантиметром, так само, як долав хвилю за хвилею і як долаю час — година за годиною. Лише надвечір скінчив свою роботу. Добре стомившись і не бажаючи одразу ж втратити останнє вітрило, я кинув плавучий якір і ліг спати. Що ж поробиш, інколи вигідніше втратити кілька годин.

До кінця плавання я не міг без остраху дивитися на своє залатане вітрило. Його шов нагадував свіжу рану, яка ось-ось відкриється. Та найбільше я боявся самого страху, бо добре знав, що океан, знесиливши людину, робить її марновірною, а марновірство перетворює її на

безвільного боягуза. З цього часу мені доводилося вести боротьбу з самим собою, і ця боротьба була не менш важливою, ніж боротьба з океаном.

Я помітив, що коли справи йдуть погано, я забуваю про вітрило. Але варто тільки їм поліпшитись, як я знову починаю боятися, причому не тільки за вітрило, а й за все спорядження. Чи витримає воно до кінця?

Тієї ночі мені було особливо тривожно, може, через те, що я страшенно змерз. Змоклий до рубця, просолений водою океану, я до ранку клацав зубами. Ніколи ще я так не ждав появи сонця! Чекав його нетерпляче, благав його скоріше зійти й щиро вірив у порятунок. Але знав я сонце погано, забув, що нема нічого гіршого за друга-зрадника. В цьому я пересвідчився згодом.

Я не набагато просунувся вперед і, що найгірше, не знав, скільки миль залишив позаду. Тому в своїх навігаційних обчисленнях я допустився помилки, яка мало не стала фатальною, — неправильно визначив довготу, що могло призвести до сумних наслідків. Пізніше я розповім про це.

"Єретик" перебував у зоні сильних пасатів, у справжній відьомській кухні, де вони народжуються. Тут пасат ще молодий, могутній, енергійний, сповнений неприборканого первісного шаленства. Згодом, серед безкраїх просторів океану, він заспокоїться, і сила його чимдалі зменшуватиметься.

А поки що навколо здіймаються білопінні хвилі. Це сміється, блискаючи зубами, океан, наче примхлива й жорстока дитина. Що ж, перед дітьми приховують свій страх, і тому я роблю виклик стихіям і піднімаю своє залатане вітрило.

Тільки-но "Єретик" збільшив швидкість, як почалося клювання. В мене, завзятого, та до того ж ще й голодного рибалки, аж руки

затремтіли. Навколо човна у воді з'являються великі рухливі плями, зелені й блакитні. Це риби, які не зважуються наблизитися до "Єретика" і поводяться дуже обережно. Варто мені поворухнутись, як вони блискавично кидаються в усі боки і зникають у глибині. Дідько б їх узяв, я мушу таки щось зловити!

Весь день 24 жовтня я майстрував примітивний гарпун з ножа. Поклавши ніж на плоске весло, наче на ковадло, я обережно почав загинати кінчик леза. Потім прив'язав міцно мотузком ручку ножа до кінця весла, щоб спробувати загарпунити першу-ліпшу рибу, яка наблизиться до човна. Замість шпагату я міг би використати мотузок, краватку, тасьму, пояс і будь-яку іншу річ, що знайшлася б на борту. Потерпілий завжди зможе знайти щось із таких речей в своєму човні. Я вирішив поки що не користуватися "риболовним набором особливого призначення"19, бо в таких умовах, в яких опинився я, потерпілі не мають спеціального спорядження. Отже, і мені треба було ловити рибу власними засобами.

Поки я морочився з гарпуном, наді мною пролетіло кілька пташок. Це мене здивувало. Я був певен, що далеко у відкритому морі птахи не зустрічатимуться. Отже, ще один забобон землі! Відтепер не було жодного дня, щоб я не бачив пташок. Одна з них, мабуть, відчувала до мене навіть якусь симпатію, бо протягом усього плавання, до останнього дня, прилітала о четвертій годині і кружляла над "Єретиком".

Та риби мене цікавили більше. В суботу, 25 жовтня, безрезультатно й невдало поранивши гарпуном багатьох риб, я нарешті витяг з води першу дораду. Це був порятунок: я мав одразу їжу, питво, наживку і навіть гачок, бо позаду зябрової кістки в доради росте природний чудовий гачок. Такі гачки давно вже знаходили в похованнях первісних людей, а зараз я знову скористався з нього.

Перша моя вудка була готова. Тепер у мене щодня було досить і їжі, і води. З цього часу я вже не знав, що таке голод і спрага. В моєму становищі потерпілого від корабельної аварії це була найбільша єресь.

* * *

В перші дні подорожі по океану я не відчував самотності. Мені зустрічалися великі кораблі, які пливли, мабуть, до Канарських островів. Але жоден з них чомусь не зацікавився "Єретиком". Я не знаю точно, бачили мене з них чи ні, але припускаю, що потерпілому буде важко привернути до себе увагу. Я пересвідчився в цьому ще раз.

Риби сміливо підпливають до "Єретика" і зграйками сунуть за ним. Коли я залишав Лас-Пальмас, рибалки та "спеціалісти" урочисто провіщали: "Досить відпливти од Канарських островів — і ви не піймаєте жодної риби". Та ось зелені й голубі плями наблизились і перетворились на великих риб, що безбоязно виграють довкола човна. За час подорожі я звик до них, немов до приятелів, і щоранку шукаю очима їхні різноколірні спини. Час від часу сильний сплеск примушує мене підвести голову, і я встигаю помітити рибину, що сріблястою блискавкою пірнає у хвилі.

Тепер уже вітри дмуть постійно. Вдень і вночі я піднімаю вітрило. Острови давно зосталися десь позаду. Зараз я більше ніж будь-коли покладаюся на пасат, який жене мене вперед. "Єретик" ковзає на хвилях, що повільно котяться за ним. Швидкість, яка надає стійкості велосипеду, для мене була запорукою безпеки. Коли б я зупинився, хвиля, з силою вдаривши в корму "Єретика", затопила б його. В той час мене охопило почуття, яке можна було б назвати "тривогою за спорядження". Я турбувався за човен, боявся, що спорядження, особливо розірване вітрило, не витримає наступу океану. У щоденнику з'являється запис: "Перед відплиттям я думав, що найважче — це голод і спрага, але я помилявся. Тепер я знаю: найстрашніше — це постійна тривога за спорядження і не менш дошкульна сирість. Мій одяг наскрізь промок, але я не можу зняти його, бо холод уб'є мене". І того ж дня

занотовую як висновок: "Потерпілий не повинен знімати одяг, навіть коли він змокне до рубця".

Вже на другий день подорожі, коли я весь змок, я переконався, що вологий одяг теж зберігає тепло тіла. Одягнений я був, певно, як і всі потерпілі на морі: штани, сорочка, светр, куртка.

Навчений гірким досвідом, я вже не сміявся, коли згадував одяг булонських збиральниць їстівних черепашок і креветок — жінки заходили у воду в теплому платті, товстих вовняних панчохах і водонепроникному взутті.

* * *

У неділю, 26 жовтня, я записую в щоденнику:

"Не можу визначити свою довготу. А для цього ж треба тільки запам'ятати час, коли сонце стоятиме в зеніті".

Мені конче необхідно знати, де я перебуваю. Принцип визначення координат нескладний: висота сонця над горизонтом опівдні дає мені широту, а різниця між сонячним часом і моїм годинником опівдні — довготу. Я відплив з 15° західної довготи. Тепер, за моїми розрахунками, сонце повинно досягти зеніту (за моїм годинником) о першій годині пополудні. Насправді ж сонце досягало найвищої точки щодо горизонту, коли годинник показував 12 годин 15 хвилин. Зрозуміло, що потрібно було внести в обчислення поправку близько 45'. Згодом побачимо, до чого призвела ця помилка.

Я почував себе, мабуть, надто оптимістично, коли писав у щоденнику:

"У середу, якщо я правильно визначив свої координати, я досягну 21° північної широти. Змінивши в четвер курс на західніший, я за десять

днів пропливу сімсот миль. Таким чином, лишатиметься ще тисяча вісімсот миль, на які піде днів двадцять п'ять, за умови, що я пливтиму з такою ж швидкістю, як зараз".

Що ж, надіятися нікому не заборонено, і надія не згасла в мені до кінця плавання.

Мені здавалося, ніби я відплив з Канарських островів тільки вчора. Насправді ж уже вісім днів, як доля закинула мене в океан. Мені потім часто доводилося чути запитання, чи не нудьгував я. В океані ніколи не буває нудно. Адже ця подорож не мала ніяких зв'язків з моїм колишнім життям на землі. Дні тяглися нескінченно довго, але я не відчував бігу часу: тепер нікуди поспішати. Не було більше ні призначених на певний чає зустрічей, ні невідкладних справ, і дні минали непомітно для мене.

* * *

Другий тиждень плавання почався святковим днем, який мало не нагнав на мене нудьгу. Це був день мого народження. Вже після прибуття на острів Барбадос на питання, скільки мені років, я незмінно відповідав:

— В океані мені минуло двадцять вісім років.

Але доля прихильно поставилася до мене і в цей день надіслала святковий дарунок. За кормою "Єретика" тягнувся по хвилях шнур з гачком, на якому було наживлено летючу рибу. Раптом великий птах, якого англійці звуть "морським серпокрильцем", — французької назви я й досі не знаю, — стрімголов кинувся вниз і схопив наживку. Я підтяг птаха до борту, трохи побоюючись, щоб він не вдарив дзьобом по резиновому поплавцю, і одразу ж скрутив йому шию.

Уперше в житті я мав покуштувати сирого пташиного м'яса. Але ж їдять посічене сире м'ясо, то чого ж гидувати птахом? Я раджу тільки

всім, хто піймає морського птаха, не обпатрувати його, а одразу ж зняти шкуру, бо вона дуже жирна. Свою здобич я розділив на дві частини: одну лишив на сьогодні, а другу поклав пров'ялитися трохи на сонці, щоб зберегти на завтра. Мені так набридла риба, що я заздалегідь радів: нарешті вже поласую м'ясом, яке не відгонитиме рибою. Дарма! Мене чекало гірке розчарування. М'ясо було чудове, але мало характерний присмак усіх "дарів моря".

Вночі я пережив кілька неприємних хвилин. В темряві над брезентовим тентом "Єретика" раптом розлилося якесь таємниче світло. Я був подумав, що горить човен. Насправді ж виявилося, що світиться половина мого птаха, яку я поклав на тент. Фосфоричне сяйво було таким яскравим, що освітлювало навіть нижню частину вітрила. Видовище було моторошне і примарне.

28 жовтня сталася подія, яка могла призвести до надзвичайно серйозних наслідків. Спочатку я цього просто не зрозумів. У мене зламався браслет годинника, який автоматично заводився від рухів руки. Я приколов браслет булавкою до светра на грудях, впевнений, що годинник буде заводитися і так. Але я дуже мало рухався в човні, і годинник незабаром зупинився. Коли ж я почав заводити його, було вже пізно. Тепер я не знав, де перебуває "Єретик", де захід, і, що найголовніше для мене, якого курсу треба точно держатися, щоб допливти до Антільських островів.

Цей випадок переконав мене, що жити тільки сьогоднішнім днем, роблячи лише те, що до вподоби, в моєму становищі не можна. Таке життя почало мені набридати. Я вирішив негайно скласти собі розпорядок дня.

Людина повинна сама розпоряджатися своїми вчинками, а не підкорятися обставинам.

Передусім, щоб позбавитися гнітючого почуття самотності в океані, я вирішив жити "по-селянському", тобто лягати спати й прокидатися разом із сонцем.

Ледве займається ранок, я встаю і збираю летючих риб. Вночі вони наштовхуються на вітрило і падають на тент. Уже на третій день подорожі і кожного дня аж до кінця плавання я збирав щоранку від п'яти до п'ятнадцяти летючих риб. З них дві найкращі я відкладаю на перший сніданок. Після цього близько години ловлю рибу, використовуючи летючих рибок як наживку. Здобич ділю на дві частини: одна піде на другий сніданок, друга — на обід. Можуть спитати, чому я дотримувався загальноприйнятих годин для прийому їжі. Навіщо було чекати полудня для сніданку і вечора для обіду, ніби все це відбувалося на землі? Просто я не вважав за потрібне вносити нові зміни в свій розклад і порушувати роботу шлунка, яка ускладнювалася зміною в харчуванні. Адже шлунок звик виділяти сік у певні години, щоб одразу перетравлювати їжу. Було б шкідливо давати йому додаткову роботу.

Після "промислового" вилову риби я систематично оглядаю свій човен. Найменше пошкодження може стати для мене фатальним. Досить обкладинці книги, дошці чи якомусь іншому твердому предмету кілька днів полежати на одному місці, щоб резина там почала протиратися. Ті, кому доведеться побачити "Єретик" у морському музеї Парижа, помітять, що, незважаючи на всі мої застережні заходи, правий поплавець, на який я спирався спиною, потерся. Після перших сорока восьми годин плавання я жахнувся, коли помітив, що на тому місці, де я спираюся спиною, облізла вся фарба. Треба було негайно щось прокласти між моєю спиною і гумою, щоб зменшити тертя, бо вслід за фарбою почне протиратися прошарок прогумованої матерії, і тоді прощавай, водо— і повітронепроникність "Єретика". З цього часу я почав вислухувати човен, прикладаючи вухо до різних місць поплавців, щоб визначити, чи немає десь тертя. Точнісінько так лікарі вислухують серце хворого, намагаючись почути підозрілі "шуми". Я теж, оглядаючи свій човен, шукав "шумів", які могли б стати для мене смертельними.

Туго накачані поплавці, наче легені, виразно передавали найменше шарудіння чи тертя. Ледве чутне шипіння одразу б попередило мене, що в якомусь місці виходить повітря. Крім цього, я вдавався ще й до таких заходів. Хоч би що трапилось, "Єретик" не міг випустити повітря відразу з усіх камер. Тому, лягаючи спати, я закривав клапани між ними, а вранці знову відкривав. Якби в одній з камер тиск зменшився, я почув би свист повітря в ту мить, коли воно почало б рівномірно розподілятися по всьому човну. Але, на щастя, все обійшлося добре.

Саме завдяки щоденному огляду, вислухуванню та обмацуванню човна я багато разів уникав катастрофи. Така пильність необхідна для всіх потерпілих на морі.

Після огляду я півгодини роблю гімнастичні вправи, щоб зберегти силу м'язів і гнучкість рухів. Нарешті опускаю сітку й збираю дві чайні ложки планктону, який є надійним протицинготним засобом. На це я витрачаю десять-двадцять хвилин. Оскільки будь-яка сітка, кинута за борт, — це своєрідне гальмо, я опинився перед дилемою: або збирати планктону трохи і пливти швидко, або виловлювати його в потрібній кількості і майже не просуватися вперед. Тоді я вирішив вживати планктон тільки як ліки (вітамін С), бо риби було скільки завгодно.

Незабаром полудень — час визначення координатів. Щоб досягти точних обчислень, я за півгодини до дванадцятої роблю пробні виміри, бо "Єретика" кидає на хвилях і працювати з секстантом дуже важко. Дарма що існувало багато труднощів, бо я майже не бачив горизонту через хвилі — незабаром я так наловчився, що досить вільно міг визначити своє місцезнаходження. Треба було тільки стерегтися, щоб не сплутати гребінь хвилі з лінією горизонту. Великі хвилі котилися рівномірно, бо поблизу не було берегів. Я вже помітив цю особливість і знав, що шоста чи сьома хвиля піднесе мене на таку висоту, звідки можна побачити горизонт. Дивлячись в окуляр секстанта, я рахував хвилі і, коли мене підхоплював сьомий вал, кидав погляд на горизонт.

Після полудня настає найважча пора: години тягнуться нестерпно довго, сонце немилосердно пече, і ніде сховатися від нього. Ці години я присвячую медицині і розумовій праці. О 2-й годині роблю собі справжній медичний огляд: перевіряю тиск крові, температуру, стан шкіри, нігтів, волосся, слизистих оболонок. Потім ідуть метеорологічні спостереження: відмічаю температуру води, температуру повітря, стан атмосфери. Нарешті приступаю до "суб'єктивних досліджень" своєї психіки й розумових здібностей. Роблю вправи для тренування пам'яті тощо. І лише після цього настають години відпочинку та розваг: музики, читання, перекладу.

Коли вечірнє сонце ховається за вітрило, я використовую короткочасний перепочинок для підсумовування денних спостережень: як ловилася риба, скільки якої риби я піймав, як використав її, скільки зібрав планктону, який його склад і смак, яких птахів бачив протягом дня.

Надходить ніч і приносить нарешті відпочинок. Після вечері можна годину чи дві послухати радіо.

Удень весь час доводиться думати про те, як би його зручніше влаштуватися в човні, бо сидяче положення стає вже нестерпним. Власне, можна сісти на бортовий поплавець і звісити ноги всередину, але тоді вони швидко терпнуть, а кісточки спухають. Тоді я сідаю на дно човна, спираюся спиною на один поплавець, а ноги кладу на другий, протилежний. Але незабаром високо підняті ноги починають боліти, до того ж вони ще й б'ються об весла, і це примушує мене знову змінювати позу. Нарешті лягаю на дно. Але я страшенно схуд і кожною кісточкою відчуваю дерев'яний настил. Така поза швидко завдає нових мук. Стояти ж у човні практично неможливо. Отже, лишається єдина поза, найближча до вертикального положення: я стаю на коліна, грудьми спираюся на поплавець і так, напівлежачи, нічого не бачу, крім нескінченних хвиль. Щоб бути спокійним, я про всяк випадок прив'язую до пояса довгу двадцятип'ятиметрову вірьовку, прикріплену другим кінцем до основи щогли. Звичайно, човен мій дуже стійкий, але досить

мені поворухнутися, як він починає хитатися, і тоді, щоб зберегти рівновагу, я хапаюся за першу-ліпшу річ. На щастя, мені не довелося пережити ні бортової, ні кільової качки. І стає моторошно, коли подумаю, що досить однієї великої хвилі — і все буде скінчено. Навколо мене з страшним гуркотом падають водяні вали, що втрачають рівновагу під тягарем власної ваги. Коли одна з таких хвиль обрушиться на човен, то напевно покладе кінець і моїй експедиції, і моєму життю.

28 жовтня я записую в щоденник:

"Добра ознака: мені вже не ввижаються смачні страви та напої. Це найкращий доказ того, що я не голодний, бо голод — це передусім нестримне бажання попоїсти. А мені, слово честі, нічого не хочеться".

29 жовтня я вперше за всю подорож по-справжньому відчув своє трагічне становище.

Моє плавання в Атлантичному океані відрізняється од попередніх етапів подорожі не стільки тривалістю, скільки неминучістю: я вже не можу ні зупинитися, ні повернути назад чи звернутися по допомогу. Тут я — порошинка, загублена серед безкраїх просторів океану, де втрачають смисл усі звичні для людини поняття про час і віддаль. У мене мороз іде поза шкірою, коли я думаю про це. Минуло вже багато днів, але я ще й досі не зустрів жодного корабля. Зате вчора я побачив першу після відплиття з Канарських островів акулу. Вона швидко пропливла повз човен. Що ж до дорад, то до них я вже звик. Прокидаючись уночі, я милуюся красою цих риб, що пливуть поряд з "Єретиком" і залишають за собою фосфоруючі, сяючі сліди в нічному океані.

Одного разу мені спало на думку подивитися, як реагуватимуть риби на електричне світло. Засвічую ліхтар і спрямовую промінь в глибину океану. Риби одразу ж збираються зграйками навколо яскравого світла. Я милуюся їхніми граціозними рухами і переміщаю промінь. Риби

слухняно пливуть за ним. Раптом сильний поштовх мало не викидає мене за борт "Єретика": переді мною з'являється паща величезної акули. Це справжнє страховисько. Верхня частина хвостового плавця її набагато більша за нижню. Акула перевертається на спину й готується до атаки, її зуби-пилки хижо виблискують в світлі електричного ліхтарика. Кілька разів підряд акула штовхає мордою в дно човна. Може, вона хотіла вкусити його? Не знаю. Чув тільки, що, коли акула нападає на свою жертву, вона завжди перевертається на спину. Єдине, в чому не було сумніву — я неймовірно злякався: до таких гостей я ще не звик. Досі мені довелося бачити на шляху з Касабланки до Канарських островів лише одну акулу, яка пливла за "Єретиком" на значній відстані. Та ця, мабуть, народилася далеко від берегів і тому поводилася так нахабно.

Я відразу погасив ліхтарик, сподіваючись, що акула залишить мене. Проте навколо човна ще довго чути, як вона б'є хвостом по воді, обдаючи мене бризками з голови до ніг. Інколи я помічаю серед фосфоруючих хвиль її біле черево. Нарешті акулі набридає моя нерухомість, і вона пливе геть. Певно, акула все-таки хотіла вчепитися в човна. Та спробуй-но вкуси футбольний м'яч! Я знаю, що це неможливо, і потроху заспокоююсь. Незважаючи на це, я щиро бажаю, щоб такі гості більш ніколи не відвідували мене, і даю собі слово не освітлювати океанські хвилі.

Пароплави мені більше не зустрічалися, і я вирішив не засвічувати вночі сигнального ліхтаря на щоглі, щоб зберегти гас.

Настрій у мене все ще бадьорий, хоч я і страждаю від нічного холоду, нерухомості і жахливої вогкості. Все це починає хворобливо впливати на моє здоров'я. В той час я записав у щоденнику:

"У мене зліз ніготь на мізинці правої ноги, а на кистях рук виникло якесь дивне подразнення, очевидно, викликане солоною водою. Страшенно боюся, щоб у мене не почався фурункульоз: я знаю, який це буде нестерпний біль. Але заздалегідь вирішую не лікуватися, поки

можна буде терпіти, щоб зробити більше спостережень, потрібних для мого досліду. Я, звичайно, взяв з собою антибіотики, але не хотів скористатися ними. Адже мені можуть закинути, що потерпілі від корабельної аварії цих медикаментів не матимуть. Ось чому я вирішив вживати ліки лише в крайньому разі.

Було смішно, а скоріше сумно бачити, як курс, прокладений на карті, дедалі більше набирає для мене характеру сухопутної дороги".

Ось іще один запис у моєму щоденнику:

"Досягнувши 21° північної широти, я зверну праворуч і візьму курс на 255° компаса замість 230°". Тут навіть цифри виглядають так, ніби це звичайнісінькі грунтові дороги. Я тоді справді вірив, що при першій-ліпшій нагоді зверну праворуч. Безмежний океан став для мене ніби містом, де я можу вільно орієнтуватися, бо знаю свою адресу.

"Я захопився записами в щоденнику і проґавив годину, в яку звичайно визначав широту. Що ж, зроблю це завтра, часу в мене досить. До речі, Колумб на таку ж подорож у цю пору року витратив 22 дні. Я ж розраховую пройти всю відстань за 35–40 днів. Треба тільки навчитися жити споглядальним, рослинним життям, бо з тих пір, як я відчув свою самотність і почав багато думати, час ніби зупинився".

Я запитую себе:

"Чи легше мені було б, якби нас було двоє? Мабуть, так. Але шкодувати тепер нема чого — це не допоможе. Сили небесні, як лютує цей пасат! Якщо моє вітрило витримає його натиск — тим краще, я швидше допливу".

У четвер, 30 жовтня, мене охоплює хвиля нестримного оптимізму, і я записую слово в слово: "Ще 23 дні!" Це означає, що я розраховую

досягнути Антільських островів приблизно 23 листопада. І тут же додаю: "Якщо все буде добре".

А далі: "Сьогодні чудовий день, спокійний, без будь-яких неприємностей. Ніч була такою ж. Я поринув у спогади, пригадав свою колекцію грампластинок, коли раптом наді мною пролетів літак. Мене, звичайно, не помітили…

Будь обережний! Ти занадто часто лічиш дні, і тому час тягнеться дуже повільно. Риба стала клювати рідше, зате здобич трапляється велика. Тепер я можу щодня пити сік, роблячи надрізи на сирій рибі. А раніше мені доводилося різати рибу на дрібні шматочки, класти їх у сорочку і вичавлювати рідину.

Сьогодні 30 жовтня. Погода просто чудова… Молодий пасат починає заспокоюватися, тепер це просто справжній бриз, який жене "Єретика" в потрібному напрямі. Я перебуваю на 21° північної широти і 28° західної довготи".

Тільки пізніше я довідався, що насправді в той день був на 18 чи 19° західної довготи. Я тоді думав, що проплив уже чверть шляху і лишилося пройти всього 35° на захід і 4° на південь, приблизно 1800–1900 миль. Далі побачимо, що з цього вийшло.

У п'ятницю, 31 жовтня, я занотовую в свій судновий журнал:

"Протягом ночі вітер, на щастя, подужчав, і тепер човен знову просувається вперед. Наді мною пролетів чудовий екземпляр "водяного серпокрильця". Я спробував його піймати, пригадавши райський бенкет в день свого народження, та, на жаль, цей птах уперто не хотів іти на гічок".

Учора був чудовий вечір: по радіо передавали Сьому симфонію Шуберта. Дивно, неймовірно, але факт: усе моє плавання проходить під

знаком цієї симфонії. Взагалі її виконують рідко, однак я чув її шість разів протягом 65 днів подорожі. Все-таки я невиправний оптиміст! Того ж дня записую в щоденнику: "З суботи 22 листопада я вже можу побачити землю".

Насправді побачив її й висадився на неї тільки 23 грудня, тобто на місяць пізніше. І саме в цей час у мене виникли сумніви щодо правильності моїх штурманських обчислень і висновків. О 4-й годині пополудні занотовую:

"Навігація — складна справа. Треба весь час враховувати це прокляте схилення і вносити поправки, а на моїй штурманській карті Атлантичного океану це схилення не позначено. Річ у тому, що я не знаю, чи правильно держуся курсу за компасом і справді пливу, відхиляючись на захід, чи, може, просто збільшилось відхилення стрілки компаса. Останнє призвело б до того, що я опинився б набагато південніше, ніж потрібно. Точне визначення широти могло б розвіяти мої сумніви, але швидкість човна так важко виміряти, що я практично не в змозі прокласти гаданий курс "Єретика". Мені здавалося, що за день "Єретик" проходить 80 миль (згодом я узнав, що це була неймовірна, безглузда думка) або навіть і більше (що було цілковитою маячнею), і, отже, найголовніше зараз — триматися між 17° і 18° північної широти. Якщо я йду правильним курсом, то завтра досягну 20°20' північної широти. Який чудовий пасат! Я, очевидно, перебуваю на 26°40' (насправді я перебував приблизно на 18° західної довготи). Значить, лишається пройти ще 33° на захід, тобто близько 1700 миль. За день я проходжу 80 миль — отже, 1700–1800 миль я пройду за 22–23 дні".

Згодом я додаю: "Все мусить так і бути, коли й надалі дутиме сприятливий вітер. Хіба ж я гірший мореплавець, ніж Христофор Колумб!"

Ох, оця самотність! У той день, коли я зробив цей характерний запис, ти мене не на жарт занепокоїла! Я чудово розумію різницю між самотністю й ізольованістю. В нормальних умовах завжди можна

покінчити з ізольованістю. Для цього досить вийти на вулицю або подзвонити по телефону, щоб почути голос друга. Інакше кажучи, ізольованість можна "ізолювати". Але самотність! Цілковита самотність нестерпна. Горе тому, хто самотній! Мені здається, що навколо мене — безмежна самотність, яка налягла з усіх боків і тисне на моє серце й душу.

"Сьогодні, 1 листопада, я досяг 20° північної широти і звернув праворуч. Я прямую на захід з невеликим відхиленням на південь. Але відхилення все ж є. Постараюся піднятися на кілька градусів угору. Міняю галс — вітрило переміщується з правого борту на лівий. Якщо нічого не станеться, воно залишиться в такому положенні аж до прибуття на Антільські острови.

Мушу сказати, що я зовсім перестав керувати човном; закріпив руль так, щоб мій курс точно відповідав показам компаса, і вже не торкався стерна ні вдень ні вночі. Тільки коли-не-коли, приблизно через кожні дві години, треба було легенько натиснути на румпель, щоб скерувати човен на правильний курс, од якого він трохи відхилявся.

Вночі я спав у постійній вогкості; вона не зникала навіть удень. А проте я спав по дванадцять годин на добу. Можуть спитати, як міг я стільки спати в таких умовах? Можливо, я спав тому, що довіряв своєму човну. Тепер я вже знав, що "Єретик" витримає натиск хвиль, які весь час сунули на нього звідусіль. Я знав, що коли навіть величезний страхітливий вал упаде на човен, то хоч це й буде небезпечно, він ніколи не перевернеться. Я дотримувався простої, але втішної логіки: якщо зі мною нічого не сталося вдень, то чому повинно статися вночі?

Вночі я ніколи не вкривався з головою. Насунувши брезент по шию, лежачи горілиць, я засинав під небесним зоряним шатром… Ніколи більше я не бачив такого феєричного зоряного неба, як в Атлантичному океані. Зоріли зорі. Час від часу мені світив небесний нічник — місяць.

Дме постійний і спокійний пасат. Читати багато я не наважуюсь: боюся, що не вистачить батарейок, а що я тоді робитиму без них? Напруга їхня помітно зменшилася. Доведеться економити світло.

Щодня я роблю одні й ті ж обчислення і кожного разу одержую дуже оптимістичні результати, які ніби кажуть мені: десь 23 листопада ти ступиш на землю, десь 23 листопада ти ступиш на землю, десь... Мені здається, що я вже досягнув 27°30' західної довготи. Кількість птахів помітно зменшилася, риба ловиться трохи гірше. Доводиться витрачати на ловлю більше часу: близько двох — двох з половиною годин щодня. Досі я ще не зустрічав саргассових водоростей. А втім, воно й зрозуміло: адже я навмисне відхилився на південь, щоб з ними не зустрічатися. Я помітив, що широта моя змінилася, бо зараз найкраще чути французьку радіостанцію Дакара. Довгота теж: в ефірі стало чути американські радіостанції. А взагалі в ефірі над Атлантичним океаном панують дві нації — англійці і росіяни.

Неділю 2 листопада я навряд чи забуду, — в цей день я мало не став жертвою власної необережності. "Та чи міг я зробити інакше?" записую в щоденнику. Звичайно, міг.

Ось уже кілька днів я почуваю себе гірше. Від незвичайної їжі і постійної вологості на тілі в мене з'явилися дрібні, дуже болючі прищі, які завдають мені справжніх мук. Щоб не ятрити їх, я намагаюся завжди спиратися на єдину надувну подушку. І ось через якийсь необережний рух вона впала за борт. Коли я помітив це, подушка вже відпливла на кількасот метрів од човна. Я спустив вітрило, кинув за борт плавучий якір, пірнув і поплив до неї. Плавець я непоганий, і через кілька хвилин подушка була у мене в руках. Але який жах охопив мене, коли, повертаючись до "Єретика", я помітив, що він оддаляється від мене, і, незважаючи на всі мої зусилля, відстань між мною і човном збільшується! Плавучий якір, цей водяний парашут, чомусь не розкрився і плив на хвилях, наче ганчірка. Ніщо не спиняло човна, і його несло все далі й далі. Я так втомився, що вже не в змозі був наздогнати втікача... Ще б трохи — і "Єретик" плив би далі без мене...

Перед запливом через Ла-Манш у 1951 році я почував себе дуже добре і міг без відпочинку пливти двадцять одну годину. Але тепер я був таким кволим і знесиленим після стількох злигоднів та багатьох днів цілковитої нерухомості, що не зміг би довго протриматися на воді. А тому, кинувши свою надувну подушку, я щосили поплив кролем. Присягаюся, що навіть під час змагань з Буато-старшим в Лас-Пальмасі я напевно не розвивав такої швидкості! Спочатку відстань між човном і мною помітно зменшилася, але потім у мене вистачало сил тільки на те, щоб підтримувати цю відстань.

Раптом "Єретик" уповільнив хід. Я підплив до нього і насилу здерся на борт. Виявилося, що якимось чудом стропи плавучого якоря розплуталися і парашут розкрився.

Ця подія настільки змучила мене фізично й морально, що я поклявся ніколи більше не купатися в морі аж до самого кінця подорожі.

Стосунки з морськими сусідами поволі налагоджуються. Мене супроводжує досить симпатична сімейка. Вона складається з п'яти чи шести дорад і кочурки-буревісника, що кожного дня прилітає до мене рівно о четвертій годині. Цей невеличкий птах з білими плямами на хвості нагадує веселих паризьких горобців. Просто не віриться, що ця пташка долає таку величезну відстань і знаходить собі якусь поживу серед океану! Вона завжди наближається до човна з боку корми і починає бігати по хвилях, бо вміє чудово ходити по воді. А коли сонце сідає, птах летить геть.

Доради ж поводяться, як вірні друзі, і не покидають мене цілу добу. Я їх добре розпізнаю. Ще в перший день плавання, намагаючись підчепити деяких з них саморобним гарпуном, я завдав їм ран, які ще й досі не загоїлись. До речі, в морській воді рани у риб загоюються так само погано, як і в людей. В однієї з дорад лишилася виразка на спині завбільшки з монету в сто су, в другої — під боковим плавцем. Так я розрізняю п'ять чи шість риб, кожній з яких дав ім'я. Найбільшу звуть Дора. Вона невідступно пливе поряд з човном, але тримається

насторожі, добре пильнуючи, щоб її не загарпунили вдруге. Час від часу Дора пірнає під човен або, перевернувшись набік, дивиться вгору, причому весь час поглядає на мене. Коли вітер вщухає і швидкість човна зменшується, всі доради пірнають під човен і починають бити хвостами по резинових поплавцях, ніби питаючи, чого це я так повільно пливу. До цих дорад весь час приєднуються інші, і от саме їх я й ловлю. Це справа нескладна: до тонкої жилки прив'язую гачок-трійник, наживляю летючу рибку, підібрану ранком у човні, і кидаю снасть за корму. Наживку тягну за собою так, щоб вона стрибала на поверхні, наче жива. Доради накидаються на неї, щоб проковтнути. Мить — і одна з них уже на гачку! Всі новенькі незмінно ловляться на цю хитрість, але старі досвідчені доради навіть уваги не звертають на неї — вони добре знають мене!

Вночі 3 листопада в чорній воді спалахує справжній феєрверк, і я витягаю з глибини страшну, схожу на змію рибу з довгими іклами, з яких у темряві капає біляста отрута. Цікаво, що вона відчайдушно билася, поки була у воді, але як тільки я витяг її, риба одразу ж завмерла. Звичайно піймані риби ще довго підстрибують і тріпаються в човні, а в цієї — жодної конвульсії. Це, очевидно, пояснюється тим, що страховище, яке я вловив, було глибоководною істотою. В нього величезні порівняно з головою очі і страшні довгі зуби. Тоді я ще не знав, що це за дивна риба. Чудисько кольору міді вчепилося в мій спальний мішок, вимазавши його липким і, очевидно, отруйним слизом. Не дуже приємна здобич! Я обережно беру химерну рибу за хвіст і кидаю у воду.

Тільки згодом я дізнався, що мені "пощастило" зловити змієподібну макрель, або гемпілуса. Таке саме страхіття стрибнуло вночі прямо в спальний мішок до одного з членів екіпажу "Кон-Тікі". Мабуть, спальні мішки чимось приваблюють риб цієї породи, бо моя теж зловилася вночі і теж вчепилася в спальний мішок! Після цього я став користуватися ним з великою обережністю. Варто мені було згадати про органічні отрути, що ними південноамериканські індійці змащують вістря своїх списів і стріл, як при одному погляді на мішок мене охоплював жах.

Того ж дня, об 11-й годині, я побачив миль за десять від "Єретика" корабель. Мене не помітили.

"Потерпілий, бідний брате мій! Коли хочеш урятуватися, розраховуй тільки на власні сили! Я опинився між кораблем і сонцем, і мене не помітили. Яка досада! Адже корабель зупинився, щоб визначити свої координати, і стояв хвилин десять, не менше! Мої близькі могли б одержати від мене вістку. Цей корабель іде на північний схід, певно, з Америки до Азорських островів"20.

Коли б у цей час я знав, що готує мені доля! Я зробив нову помилку у своїх обчисленнях. У навігаційному довіднику вказано годину заходу сонця для нашої широти при нульовій довготі. Нормально мене повинно зносити на 4' на кожний градус. В довіднику також визначено час, коли сходить та заходить місяць. Але моя гадана довгота, на жаль, зовсім не відповідає довготі, визначеній опівдні і під час заходу сонця, і разом з тим точно відповідає довготі, яку мені дає час заходу місяця. не зна, яку ж вважати правильною? Лише пізніше я довідався, в чому річ: один офіцер військово-морського флоту пояснив мені, що це явище було викликане рефракцією.

Щоб згаяти час і зміцнити пам'ять, починаю розважатися головоломками. Раніше я був зовсім байдужий до математики, а тепер цілими днями займаюсь обчисленням, підраховую в думці середню швидкість "Єретика", ділю 2700 миль, які мені треба пройти, на середнє число миль, які проходжу за добу, щоб дізнатися, скільки днів ще мене носитимуть течії та вітер. Варіюючи середню швидкість, я роблю ці підрахунки сьомий, восьмий, дев'ятий раз...

Цього ще не вистачало! Я починаю вірити в прикмети і стаю марновірним. Що ж, марновірство — супутник і друг самотності. Якщо, наприклад, я відразу не знаходжу люльку, коли хочу курити, то вбачаю в цьому дуже погану прикмету. Перед відплиттям з Канарських островів мої друзі подарували мені маленьку ляльку. Інколи, дивлячись на ляльку, я в думках звертаюся до неї. Потім навіть починаю говорити

вголос, розповідаю, що збираюся робити в майбутньому. Відповіді, звичайно, не жду: поки що це не діалог. Вона почне розмовляти зі мною пізніше. А в цю хвилину мені просто хочеться поговорити — переконатися в тому, що я справді живу.

Я вже добре вивчив морехідні якості свого човна. Коли "Єретик" іде з нормальною швидкістю, а вітер помірний, я визначаю приблизну швидкість по тому, як натягнутий шкот.

Вітер, що вже два дні, як ущух, знову почав загравати з вітрилом, і тепер в середньому я роблю 4 вузли. Просто чудово! Коли б так було весь час, то за двадцять днів...

Вівторок, 4 листопада. Визначив довготу за місяцем. Від моєї гаданої довготи вона відрізняється на 3°, а від того, що показує сонце, — на цілих 9°! Тепер я вже нічого не розумію. Батареї розряджаються, і приймач працює ледве чутно. Власне, його можна слухати тільки ввечері, коли станції чути найкраще. Орієнтуватимуся на свої гадані координати, роблячи максимальні поправки за місяцем. Учора держав курс прямо на захід; сьогодні перебуваю на 18°58' північної широти. А п'ять місяців тому ми пливли біля берегів Менорки і хотіли зробити першу зупинку. Скільки відтоді збігло часу, які простори лишилися позаду!

Вже 6-та година вечора, а я ще не зловив свій "обід". І найприкріше те, що навколо човна аж кишить риб-лоцманів. О 7-й годині я нарешті витягнув свій "обід". Спать лягати натщесерце не доведеться. Навколо мене пірнають дельфіни і кружляє біла чайка-красуня. Хвилі невеликі, погода чудова, а вітер середній. Саме такий, як треба: "Єретик" іде на повний хід. Коли б так було весь час!

Якщо нічого не станеться, через дванадцять днів я згорну "штурманку" адмірала і користуватимуся спеціальною картою

Карібського моря. Тоді мені лишиться пропливти якихось шістсот миль, таку ж відстань, як від Касабланки до Лас-Пальмаса.

Я вже давно не засвічував уночі сигнального ліхтаря і зараз починаю шкодувати, бо кораблі не помічали мого човна. А я ж мав нагоду послати рідним бодай якусь звістку про себе! Ця думка гнітить. До того ж у мене більше немає чого читати. Перед відплиттям постала давня проблема: які книжки взяти в експедицію, що триватиме кілька місяців? Намагаючись поєднати всі жанри, я взяв том Мольєра, повне зібрання творів Рабле в одному томі, Сервантеса, том Ніцше, драми Есхіла двома мовами, Спінозу, вибране Монтеня, а з музичних партитур — "Страсті" Баха і квартети Бетховена.

"Я вже не вірю, що можу зустріти якийсь корабель. Океан — вимерла пустеля, нікого немає, я зовсім самотній. Коли досягну 50° західної довготи, тобто днів через десять (тоді я наївно вірив у це!), якщо тільки кораблі не зустрінуться раніше, — почну засвічувати сигнальний ліхтар".

* * *

Останнім часом мене частенько відвідують акули, та я вже звик до таких візитів і ставлюся до цих хижаків з глибоким презирством. Жалюгідні боягузи! Досить їх тільки стукнути легенько по носі, і вони одразу ж кидаються навтіки. Звичайно все це відбувається так: акула наближається і починає штовхати мордою човен. Я хапаю весло і, розмахнувшись, щосили б'ю акулу по голові; переляканий хижак блискавично пірнає і зникає в глибині. Мої друзі доради, мабуть, тішаться з цього видовища, проте все ж, коли з'являється страшна потвора, вважають за краще триматися на пристойній відстані.

Певно, доради ставляться до мене з глибокою довірою та повагою, бо навколо "Єретика" їх збирається чимдалі більше.

5 листопада я став свідком справжнього феєричного спектаклю. Я часто зустрічав зграйки летючих риб. Звичайно вони вистрибують з води і летять якусь мить над хвилями, наче планери. Але коли на них кидаються мої доради, летючі риби починають перестрибувати з гребеня на гребінь. Злегка торкаючись хвостом поверхні води, вони одночасно відштовхуються плавцями, наче крильцями, щоб злетіти проти вітру і втекти від переслідувачів.

Але доради надзвичайно спритні. їх не обдуриш. Виставивши з води спинні плавці, вони, наче торпеди, мчаться за своїми жертвами і наздоганяють їх саме тоді, коли ті падають у хвилі. Маленькі хитруни думають, що занурюються в море, насправді ж вони потрапляють у хижі пащі дорад.

Крім цього, мені пощастило сьогодні побачити ще одне незвичайне видовище: зграя "морських серпокрильців" переслідувала величезний косяк летючих риб. Не розумію, звідки у відкритому морі взялися ці птахи, аж одинадцять штук.

Згодом виявилося, що саме того дня "Єретик" пропливав дуже близько від островів Зеленого Мису, але, звичайно, я цього не знав.

* * *

Між іншим, про птахів. Звичайно потерпілим кажуть: "Якщо ти бачиш багато птахів, — це значить, що земля близько".

В даному разі таке твердження цілком відповідало істині: земля знаходилася від мене за якихось 60 миль, і тільки вітер та течія заважали мені наблизитися до неї.

Потерпілим, крім того, кажуть:

"Птахи завжди летять у тому напрямку, де знаходиться земля".

Однак ці птахи летіли на захід, в напрямі землі, до якої було щонайменше 1500 миль, і жоден з них не звернув на південний схід, де зовсім близько лежать острови Зеленого Мису. Навіщо ж вселяти в потерпілих обманливі надії на порятунок, які щезнуть, мов міраж, і лише прискорять кінець нещасних! Того ж дня я записую в щоденнику: "Сьогодні неймовірна спека. З насолодою випив би кухоль пива! Найбільше мучить відсутність прісної води. Як уже мені остогид отой риб'ячий сік! Коли б зараз пішов дощик! Хоч часом сонце і ховається за хмари, а океан, як і раніше, хвилюється, дощу все-таки немає і взагалі ще не було. Коли ж він нарешті піде? Я не відчуваю спраги. Мені просто хочеться чогось смачного, як тій людині, що наїлася макаронів, а потім охоче поласувала б ще й курчам. Я не хочу пити, але думка про прісну воду невідступно переслідує мене.

* * *

Вночі 6 листопада на мене знову напала акула, цього разу якась незвичайна. Мабуть, цей хижак уже скуштував людського м'яса і тому нічого не боїться. Раз у раз акула б'є мордою в дно човна. Я прив'язав ніж до кінця весла і приготувався до захисту. Акула перевертається, щоб кинутися на мене збоку, але в цю мить я блискавично встромляю свою зброю в черево акули і розпорюю її від хвоста майже до голови.

Очевидно, мій човен дуже подобається рибам, певно, вони бачать у ньому цікавого і корисного супутника, бо оточують мене тепер з усіх боків. Стільки риби я ще ніколи в житті не бачив, навіть в акваріумі Океанографічного музею Монако. Хай би подивилися ті, хто пророкував, що я нічого не зловлю в океані! Уявляю їхній вираз обличчя!

Через деякий час, коли я робив якісь нотатки, несподівано з'явилася ще одна акула, значно більша, ніж попередня — завдовжки метрів п'ять. Ну й страховище!

Морда плеската, паща широченна — вигляд справді страхітливий! Стривожений, я поспішно перекриваю всі клапани між камерами поплавців. Така обережність необхідна: якщо акула навіть і прорве одну з камер, у мене ж лишаться ще чотири запасні.

Однак ці хижаки взагалі боягузливі, а вдень і поготів. Акула, обнюхавши рульове весло, звертає, і, зробивши кілька кругів навколо човна, пливе геть.

Дивлячись на неї, я пригадую своє недавнє купання в океані. Яка необережність! Я ладен надавати собі ляпасів: адже коли б отака акула напала на мене у воді, справа могла б обернутися дуже погано!

Уночі я ще слухаю радіо, але звук став таким тихим, що нагадує шепіт. Щоб уловити його, доводиться припадати вухом до радіоприймача. Тепер я втратив останню можливість визначати свої координати за точним часом. Визначати курс за Полярною зорею я не вмію, до того ж дзеркальця мого секстанта помутніли від морської води і я не можу ними користуватися вночі. Тепер я втратив будь-який зв'язок із землею, до мене вже не доходять ніякі вісті, і я поступово починаю забувати навіть голос людини. Віднині я чутиму тільки один голос — свій і перестану відрізнятись од мешканців океану, які оточують мене. Дедалі більше мої відчуття, мої сприйняття стають схожими на їхні, я дивлюся і реагую на оточуючий світ точнісінько, як вони. Ми їмо однакову їжу і разом полюємо на летючих риб. Щодня, рівно о четвертій годині, до мене прилітає кочурка-буревісник, моя давня знайома. Доради — це мої підопічні. Ми однаково страждаємо від спеки. Вони ховаються від сонця під човном точнісінько так, як я ховаюсь пополудні в тіні вітрила. Оце й уся різниця.

Мені стає дивно, коли я починаю думати, що десь там, на землі, є люди, що занадто турбуються про свій одяг і зовнішній вигляд… Або про те, що є люди, які живуть спокійним, правильним життям… Невже це можливо? Я тепер живу сьогоднішнім днем, встаю і лягаю разом із сонцем і взагалі повертаюся до первісного, тваринного життя.

І досі не можу без хвилювання перечитувати записи тих днів, коли я почав втрачати сили. Я бачу, як все помітніше міняється почерк. На ньому позначається біль самотності і безмежна туга. Щоденник ст. моїм єдиним другом, якому я можу вилити свою нудьгу та скарги. У перші дні я списував щоденно одну-півтори сторінки, а зараз вкриваю карлючками дві-три з половиною.

* * *

П'ятниця, 7 листопада. Вже двадцять днів, як я в Атлантичному океані. Канарські сірники нікуди не годяться. На щастя, я мав кілька коробок хороших марокканських сірників, які добре горять навіть тоді, коли їх намочити у воді, а потім висушити на сонці. Але їх доводиться заощаджувати.

Ніч минула спокійно, весь час повівав вітрець, і я добре виспався. Коли я прокинувся, щоб дочекатися сходу місяця, і глянув на океан, він здався мені дивною і страшною істотою. Здавалося, що навколо мене інший, казковий світ, зовсім не схожий на наш, світ рухливий, живий і незбагненний, наче я перебуваю на іншій планеті.

В глибині то там, то тут спалахують вогники. В океані вирує життя, про яке ми можемо тільки здогадуватися. Наче в хмарному небі, там мелькають довгі блискавки. Навколо човна вистрибують риби — німі актори таємничої драми. Ми не бачимо її, бо тонка плівка поверхні ховає під собою зовсім інше, чуже нам і незрозуміле життя".

* * *

Двадцять перший день. Вранці риба клювала чудово. Тепер зранку і ввечері я ловлю стільки риби, скільки хочу. Де ж ви, "спеціалісти"? Між іншим, я весь час запитую себе: як можна бути спеціалістом у ще зовсім недослідженій галузі науки?

Сьогодні прочитав у "Малій енциклопедії риб" про рибу-меч. "Риба-меч — жахливий ворог усіх китоподібних. Вона б'є своєю зброєю з розмаху, а не коле, як це думають. Тільки коли її охоплює сліпа і незрозуміла лють, вона мчить вперед, наче торпеда, кидається на судна і пробиває все бивнем".

Втішного мало! Сподіватимуся, що "приємна" зустріч не відбудеться.

Прокинувшись у суботу, 8 листопада, я записую в щоденнику: "Велика зграя птахів!" А я ж перебуваю за тисячу миль від берега. В мій човен упало багато летючих риб завбільшки з сардинку. Уявляю собі, який би це був делікатес, коли б підсмажити їх! Але й сирі вони теж смачні і нагадують справжні анчоуси. Мої любі доради вперто пливуть за "Єретиком", і разом з ними — величезна Дора, яка нізащо не хоче йти на гачок.

Сьогодні щедро світить сонце... Зате вночі прохолодно, і я відпочиваю од спеки. Щоночі хвилин десять я все ще слухаю радіо і за цей час встигаю узнати, що в Булоні та Дюнкерку був шторм. Бідна моя Жінетта! Як вона хвилюється! І як я хочу, щоб усе це швидше скінчилося насамперед заради неї. Зараз я досяг потрібної широти і не хотів би спускатися південніше.

На жаль, тієї ночі я слухав радіо востаннє. Тепер воно замовкло для мене назавжди. В ту хвилину я перебував на 17°14' північної широти, тобто північніше Гваделупи, десь між Антігуа і Барбудою. В щоденнику записую:

"Ніч для мене — жаданий відпочинок. Я завжди з нетерпінням чекаю її настання. По-перше, тому, що вона завершає ще один день; по-друге, тому, що нічого не бачу і, отже, не хвилююся".

Така пасивність дуже характерна для всіх, хто довгий час лишався зовсім один. Людина покірно схиляється перед подіями і тільки питає:

"Що ж буде далі?" Через це кожний день, що не завдав мені горя чи смутку, стає для мене хорошим днем.

Сьогодні за "Єретиком" пливла велика зелена ковбаса завдовжки 2–3 метри і завтовшки сантиметрів 20. Це не водорость, бо ковбаса звивається і скорочується. Купатися мені щось уже перехотілося!

* * *

9 листопада вітер, що й раніше був досить сильний, перейшов у штормовий. Чудово! Тепер "Єретик" іде з швидкістю п'ять вузлів за годину. Аби тільки витримало моє залатане вітрило!

Цієї ночі я змок до рубця. Та це не біда. Ідучи з такою швидкістю, я ризикую значно більшим: якщо зірве вітрило, мій човен втратить хід. Сьогодні, разом з днем відплиття, я зустрічаю в океані вже четверту неділю. Сподіваюся, що мені доведеться святкувати цей день у човні ще разів два, не більше. Адже, починаючи з завтрашнього дня, я вже зможу казати:

"На наступному тижні..."

В ніч з 9 і цілий день 10 листопада вітер дужчав. Швидкість "Єретика" стала більшою, але я весь час тремчу, щоб не пошматувало вітрило. Сьогодні вже минає вісім днів, як я востаннє бачив корабель. Вперше за все плавання я зловив велику, дуже смачну летючу рибу завбільшки з макрель.

"Хмари заснували небо, і завтра мені важко буде визначити широту".

І знову сталося те, чого я боявся кожної миті: велика хвиля плеснула в човен і виповнила його до половини, мало не перевернувши. Коли б це сталося, то я напевно загинув би.

Звичайно, можуть подумати, що з часом я звик до таких пригод, і в мене не було страху. Насправді ж я їх боявся дедалі більше. Нехай я щасливо проплив двадцять днів — що ж з того? Досить однієї хвилі — і все буде кінчено! Я намагався запобігти цьому, але все одно щодня і щохвилини, аж до останнього дня, мені доводилося покладатися на ласку хвиль. Коли через днів десять станеться зі мною отаке лихо, я вже буду на трасах пароплавів, і, можливо, мене врятують, але зараз... Зараз нема на що надіятися.

МІЖ ДВОМА СТИХІЯМИ

11 листопада. Коли потерпілий аварію нарешті побачить вдалині смужки берега, він щосили кричить: "Земля! Земля!" Так, очевидно, і я вдень 11 листопада кричав: "Дощ! Дощ!"

Вже давно я помічав, що поверхня океану якось дивно заспокоюється, ніби на воду ллють жир. І раптом усе зрозумів: "Дощ! Та це ж дощ, і він наближається!"

Я заздалегідь роздягнувся, щоб змити сіль, яка в'їлася в тіло. Потім сів на борт і, розіславши на колінах брезентовий тент так, щоб вода стікала по ньому в резинову надувну подушку місткістю сімдесят літрів, почав чекати. Дощ наближався. Спочатку я почув наростаючий характерний шум, схожий на потріскування: звук води, що падає на воду.

Дощ зім'яв і придавив хвилі. Вітер подув з надзвичайною силою саме в ту мить, коли хмара, яку гнав циклон, опинилася якраз наді мною. Нарешті линув дощ, справжня тропічна злива.

Брезент почав аж угинатися під вагою води, що наповнила його. Я відразу ж захотів напитися прісної води, вперше після такого посту. Але який жах! Воду довелося вилити за борт, бо вона, розчинивши сіль, що осіла на тенті, стала гіркосолоною. Але після того, як брезент одмився,

зібрана в ньому вода здалася мені надзвичайно смачною, дарма що відгонила резиною. А з якою насолодою мився я під потоками прісної води! Цей тропічний дощ ішов недовго, зате був рясний. Я не тільки напився досхочу, але й зібрав у гумовий мішок-подушку літрів п'ятнадцять води. Вночі вона булькотітиме в мене під вухом, нашіптуючи, що життя на завтрашній день забезпечене. Якщо навіть, не піймавши риби, я не матиму чого їсти, в мене буде що пити.

Вже 21 день я не пив ні краплі прісної води, коли не брати до уваги риб'ячий сік. І все-таки почував себе нормально. Отже, потерпілі від аварії зможуть прожити без прісної води 20–21 день і навіть більше, бо я міг і далі додержуватися такого режиму. Але провидіння зглянулося на мене й позбавило необхідності пити цей нудотливий риб'ячий сік. Починаючи з цього дня і аж до кінця плавання я мав досить дощової води. Кілька разів, помітивши, що її запаси вичерпуються, я вже починав хвилюватися, але в потрібну хвилину дощ завжди їх поповнював.

Неодноразово я намагався змити сіль з свого одягу та "постелі". Але зробити цього не вдавалося. На жаль, до кінця плавання я змушений був залишатися "людиною солоної води", як кажуть полінезійці. Сіль, клята сіль просочила мене до кісток!

Того дня мені судилося пережити і радість і жах. Радість приніс красивий птах, якого в Англії звуть "white tailet Tropic bird", або дослівно "білохвіст тропічний", а у Франції — "солом'яний хвіст". Досі мені не зустрічалися такі птахи. Уявіть собі білу голубку з чорним дзьобом і чубчиком на кінчику хвоста. Надзвичайно вільно пташка користується цим чубчиком як рулем глибини. Побачивши птаха, я одразу ж схопив "Raft Book" — книжку-довідник для потерпілих на морі. Там я прочитав, що зустріч з цією пташкою ще не свідчить про близькість землі. Цей птах невідомий у Старому Світі — отже, він міг прилетіти тільки з американського континенту, що було доброю прикметою. Вперше я переконався, що зустрів птаха, який прилетів із тієї землі, до якої я прямую.

Після полудня, о другій годині, я пережив невимовний жах. У цей час я спокійно читав Есхіла, коли раптом сильний поштовх зрушив моє рульове весло. "Мабуть, знову клята акула", подумав я і обернувся. Але те, що я побачив, примусило мене пополотніти: страшна, величезна риба-меч пливла за кормою "Єретика". Вона була метрів шість завдовжки. Риба була страшенно люта. Кружляючи навколо човна, вона зачепила руль, і спинний плавець її грізно настовбурчився.

Важко було недооцінити такого грізного супротивника. Я добре розумів, що, коли тільки пораню рибу-меч, вона відпливе якнайдалі, розвернеться, і тоді кінець "Єретику"! Поспіхом хапаю стрілу, пробую зарядити підводну рушницю, але один необережний рух — і стріла зникає за бортом. Це остання. Тепер я зовсім беззбройний. Тоді я швидко прив'язую до підводної рушниці свій кишеньковий ніж — багнет готовий. Хоч дорого продам своє життя, коли риба нападе на мене.

В такому нервовому напруженні я провів 12 годин. Вже стало темно, а я все стежив за рибою. Я бачив, як непроханий гість залишав за собою фосфоруючий слід на хвилях, і чув сплеск води, яку риба-меч розрізала спинним плавцем. Багато разів риба черкала спиною по дну човна, але, здавалося, вона сама чогось боїться. Жодного разу риба не насмілилась наблизитися спереду. Інколи, набираючи швидкість, вона зовсім уже наближалася до човна, але в останню мить різко звертала вбік. Так, вона боялася мене… і, мабуть, не менше, ніж я її.

Кожна жива істота має свої певні засоби захисту. І коли нападаючий не знає їх добре, це лякає його. Опівночі фосфоричний слід риби-меч зник. Проте всю ніч я вже не міг стулити очей.

Увечері 11 листопада я просто не знав, куди подітися від нудьги. Мабуть, винні в цьому хвилювання та втома. Вночі знову сипонув такий дощ, що я подумав: чи не забагато води після стількох страждань? У щоденнику з'являється запис:

"Було б справді парадоксально — потонути в прісній воді! Але саме це зі мною і станеться, якщо й далі періщитиме такий дощ. Я зібрав стільки води, що її вистачить на місяць. Ну й ллє! А океан реве, мов розлючений звір! Уранці визирнуло бліде сонце, але дощ іде, як і раніше".

Після кількох безсонних ночей я пересвідчився, що найголовніше — це виспатись як слід.

"Дві доби без сну, і ось наслідок — нудьга. Найменша неприємність не на жарт дратує мене.

В цьому районі тунців і риб-мечів аж кишить. Вони вистрибують з води довкола. Ну нехай уже тунці і птахи — не біда, але риба-меч! Це створіння мені не до вподоби. Човен зараз пливе непогано, але я волів би припливти на п'ять чи шість днів пізніше, аби тільки хоч трохи заспокоїтись і відпочити. Ніщо так не впливає на настрій, як похмурі холодні хвилі розбурханого океану".

Океан навкруги — наче в траурі, чорний, як смола, і тільки подекуди котяться білі баранці, що вночі світяться від фосфоруючого планктону. Справжня тобі вечірня сукня, прикрашена білими квітами, — японський траур... Не видно ні зірочки, ні бодай шматочка чистого неба. Важкі чорні хмари сунуть низько-низько і давлять на мене. Тепер я розумію цей вираз.

О 17-й годині, 12 листопада, я нотую в щоденнику плавання:

"Дощ не вщухає, ллє без кінця. Коли ж нарешті буде край цьому? Досить уже! Починаю сумніватися, чи не перебуваю я насправді ближче до берега, ніж про це свідчать мої обчислення. Птахів зустрічається дедалі більше. Інколи можна налічити в зграях аж десять штук. Моя книжка-довідник про птахів твердить, що коли їх понад шість, то земля знаходиться за 100–200 миль".

Я навіть і не підозрював тоді, що ледве відплив за якихось сто миль від островів Зеленого Мису.

* * *

В ніч з 12 на 13 листопада до мене знову завітала акула. Принаймні я думаю, що то була акула. Справді, звідки мені знати — акула це чи риба-меч? Щоразу, коли зажерлива розбійниця підпливає до мене вдень, я спокійний: нагороджую її традиційним ударом весла по носі, і вона тікає.

Але вночі, боячись, щоб одна з цих диявольських потвор не пробила човна своїм мечем, я не наважуюсь протидіяти. Ціпеніючи від напруження, я намагаюся визначити, хто мій гість, і чекаю, коли він попливе геть. Пропав мій нічний спокій! Частенько акули та й інша морська гадь розважаються, підштовхуючи човна, наче м'яч, а я не смію їм перешкодити.

Тим часом злива не вщухає. Рятуючись від цього потопу, я напинаю над головою брезент. Відразу ж починає збиратися вода. Незабаром її вже стільки, що вона загрожує розірвати тент біля шнурків, якими він припасовується до човна. Доводиться час від часу виливати воду за борт. Небагато людей можуть зрозуміти, як крається серце в потерпілого від корабельної аварії, коли він виливає за борт запаси прісної води. Тепер навіть без акули і риби-меч спати практично неможливо: злива не припиняється ні на мить. Важко уявити, як вода вміє просочуватися крізь будь-яку, навіть найменшу шпарку.

Потроху я починаю вірити в те, що деякі речі просто сповнені ворожості до мене. Так, наприклад, коли я хочу визначити свої координати, то вимірюю спочатку потрібний кут і роблю обчислення. Олівець завжди кладу поруч. Але варто через десять секунд обернутися, як його вже немає, він кудись запропадає. В мене, напевно, починається манія переслідування. Раніше я просто сміявся з цих

чудернацьких історій, пригадуючи випадок з вірьовочкою або з чайником із "Троє в одному човні" Джерома.

П'ятниця, 14 листопада. "Протягом останніх двох діб я знесилився більше, ніж за все плавання. Злива не припиняється, і все в човні змокло. Настрій у мене бадьорий, але через постійну вогкість я починаю відчувати фізичну втому. Сонця нема, і не можна нічого висушити".

Вночі гігантська хвиля підкралася ззаду до "Єретика", підхопила його і з нечуваною швидкістю потягла за собою, наповнивши водою. Рульове весло зламалося, наче сірник. "Єретик" відразу ж стає боком до хвиль, вітрило майорить і зловісно хлопає, мало не розриваючись у тих місцях, де я нещодавно зашив його. Я кидаюсь до щогли, хочу спустити вітрило, але, зачепившись, з розгону падаю на тент, який, зрозуміло, рветься.

Тепер уже таку дірку не зашиєш. І треба ж, щоб це сталося саме тоді, коли я готуюсь витримати навальний наступ хвиль! Я кидаю в море обидва плавучі якорі. "Єретик" одразу ж слухняно повертається носом до хвиль і грудьми зустрічає безупинні атаки ворога. Я зовсім знесилився і вирішив що б там не було відпочити. Щільно закриваюся брезентом і вирішую спати цілу добу, не звертаючи уваги ні на розбурхані стихії, ні на будь-які інші події.

Вітер шаленів ще годин десять, але мій хисткий човен чудово виніс усі випробування. Однак небезпека ще не минула. Хоч вітер і пронісся, залишився розбурханий океан. При сильному вітрі хвиля, ніби підтримувана залізною рукою, не падає. Але досить цій опорі зникнути, як водяні вали починають безладно падати під власною вагою, трощачи і ламаючи все на своєму шляху".

* * *

Субота, 15 листопада. 13 годин 30 хвилин. "Дощить увесь день. Щоб не гаяти даремно часу, вирішую скористатися перепочинком і пишу. В мене залишилися тільки два рульових весла. Сподіватимуся, що вони витримають. Заливний дощ іде з учорашнього дня,' з 10-ї години вечора. Сонце навіть не проглядає. Я змок до рубця. Всередині човна все вимокло, а сушити нема де. Мій спальний мішок перетворився на справжню ганчірку. Про те, щоб визначити координати, не може бути й мови. Цієї ночі так бурхало і крутило, що інколи мене аж сумнів брав, чи не потрапив я в "зону бур". Зараз, на щастя, віє пасат, і човен швидко пливе, часом навіть надто швидко: турбуюсь, чи не загрожує це моєму вітрилу? Коли ж, нарешті, випогодиться? Сьогодні на заході з'явився шматок голубого неба, та вітер дме із сходу. Може, завтра розпогодиться. А поки що попереду ще одна "веселенька" ніч. Близько сьомої години ранку наді мною досить низько пролетів літак. Я намагався привернути його увагу, але даремно: мій кишеньковий ліхтарик не працює. Від 3 листопада це перша ознака, що земля десь поблизу. Сподіваюся, незабаром з'являться й інші ознаки. Як не дивно, але небо на заході зовсім звільнилося від хмар.

Того дня зав'язалася справжня космічна боротьба між добрими і злими силами природи, яку я назвав "битвою між Синім і Чорним". Двобій розпочався на заході, де з'явилася блакитна пляма розміром з кашкет. Я навіть і гадки не мав, що з цього може вийти щось серйозне. Суцільні чорні, наче смола, хмари навально посунули з усіх боків на цю нещасну блакитну плямку. Сповнені свідомості власної сили, вони пішли в наступ. Але синє розширило свої фланги, і через кілька годин маленькі сині просвіти з'явилися на півдні і на півночі, тобто праворуч і ліворуч од "Єретика". Здавалося, їх зараз же поглине гігантська чорна хмара, що навально йшла в наступ. Та коли чорні вдавалися до важких масованих ударів, то сині дотримувалися тактики охоплення з боків і просочування з тилу. Добрі сили торжествували. Нарешті на четверту годину дня синє остаточно перемогло. "Боже, що може бути краще за сонце! Моє тіло все вкрите виразками… Але сонце сяє, і це головне…"

Насправді ж починався найважчий період моєї подорожі.

Сонця не було три дні, і я не знав, де знаходжуся. Човен мав такий вигляд, ніби витримав справжню баталію. Під час бурі в мене зірвало капелюх; тепер доведеться захищатися від тропічного сонця тоненькою шапочкою з клейонки — зовсім не підходяща річ для такого клімату. Брезентовий тент розірвало в двох місцях. Сам човен не ушкоджений, але всередині його все просякнуте солоною водою.

Одна неприємна подія ще раз переконала мене в тому, що я повинен пильнувати, як ніколи.

Під час бурі я вирішив закрити корму "Єретика" від хвиль, які щомиті загрожували залити моє хистке суденце. Я міцно прив'язав кусок прогумованої тканини до обох поплавців і туго натягнув. Цей пристрій не давав змоги хвилям підніматися біля кормової дошки. Коли буря скінчилася, я подумав, що не зайвим буде залишити це прикриття. Наступної ночі я прокинувся від страшенного шуму і вмить вискочив із свого спального мішка. Кормового захисту й сліду не було — зірвало. Я перевірив поплавці — вони, на щастя, були цілі й туго накачані. Істоту, яку мені так і не судилося побачити, мабуть, привернув яскраво-жовтий колір прогумованої тканини, напнутої між поплавцями. Вистрибнувши з води, вона схопила її і відірвала. Робота була така чиста, що я ніде не міг знайти навіть слідів цієї операції.

Я дуже схуд, ослаб і виглядав не краще, ніж мій човен. І коли 16 листопада з'явилося довгождане світило, я зустрів його з радістю і вдячністю, адже воно мусило покласти край усім моїм мукам, викликаним вогкістю. Я не знав, що саме сонце завдасть мені найтяжчих страждань протягом наступних 27 днів подорожі.

От бачиш, потерпілий від корабельної аварії, ніколи не треба впадати у відчай! Навіть тоді, коли тобі здається, що ти перебуваєш у безодні людських страждань, обставини можуть усе змінити. Проте не поспішай і не грій у серці великі надії. Пам'ятай, що на зміну випробуванням, які ти вважаєш нестерпними, можуть прийти нові, що затьмарять згадку про перші. Коли болять зуби — це жахливо, і ти

думаєш, хай би вже краще боліли вуха. А коли болять вуха, зубний біль здається приємним спогадом. Тому я можу дати тільки одну пораду: в будь-яких обставинах не втрачай самовладання!

ЯКА ДОВГОТА?

Неділя, 16 листопада. Ось уже чотири тижні я пливу в океані. Цілий місяць… Уперше за чотири дні я зміг визначити свою широту. Признаюсь, мені було трохи страшно, але виявилося, що "Єретик" залишився на 17-й паралелі, точніше на 16°59'. Це ж зовсім непогано. Значить, я пристану до берега десь між Гваделупою, Монтсерратом і Антігуа. Що ж до дня прибуття, то я розраховую дістатися до суходолу між двома суботами: 22 і 29 листопада, коли, звичайно, нічого особливого не станеться. Ласкаво світить сонце, дуже тепло, летять бризки…

16 годин. Пильнуй! Ще одна риба-меч! Цього разу значно менших розмірів. Вона трохи покрутилася навколо човна і зникла, однак мені це не дуже подобається.

Понеділок, 17 листопада. Сьогодні дме добрий вітер, і "Єретик" мчить уперед. Для мене настають важкі дні: я не знаю, наскільки точно визначаю координати. От коли б зустріти якесь судно, щоб уточнити своє місцеперебування! Загалом мені лишилося пройти приблизно 500 миль. Було б дуже прикро зазнати невдачі саме зараз!

Небо все ще підозріле. Та все одно я йду вперед. Теоретично я зможу побачити землю через шість днів. Я дуже стомився і мрію про теплу ванну, сухе взуття, суху постіль, смажене курча і літр пива.

Вівторок, 18 листопада. Сьогодні настрій у мене кращий, але все це тягнеться занадто довго і докучає. Я вже починаю заздалегідь думати про те, в якому місці мені вдасться причалити. Коли я лишуся на тій самій довготі, то підійду до берега або в Порт-Луї, або в Пуент-а-Пітр

(Гваделупа). Обидва ці порти захищені од вітру, і, отже, мені важко буде зайти в якийсь із них. Коли не пощастить пристати в Пуент-а-Пітр, спробую досягти північного узбережжя Гваделупи або островів Дезірад чи Марі-Галант. Найгірше, коли зі мною щось трапиться вже біля самого берега. Це було б так безглуздо, що я не хочу навіть вірити в таку злу долю. А втім, ще рано ділити шкуру невбитого ведмедя.

Середа, 19 листопада. Сьогодні визначив свою широту і стурбувався: мене віднесло, порівняно з учорашніми координатами, миль на 20 південніше. Після перевірки виявилось, що я просто помилився. Ху! Аж полегшало!

Опівдні я визначив своє місцеперебування. Робити мені більше нічого, і час плине повільно. Звичайно вранці я ловлю риби стільки, скільки мені треба на цілий день, і потім не знаю, як згаяти час. Лишається тільки думати, коли я припливу. А дні такі довгі!

Сонце яскраве, але погода ненадійна. Добре, що хоч маю можливість провадити свої медичні спостереження і читати. Вранці знову сіяв дощ.

Четвер, 20 листопада. "Єретик" пливе точно на захід по 16°48' і в такому разі повинен досягти берега між Гваделупою та Антігуа. Коли так піде й далі, спробую причалити біля Гваделупи, бо це французька територія. Сьогоднішня ніч була чи не найспокійніша за весь час плавання. Бачив багато птахів.

П'ятниця, 21 листопада. Що ближче підпливаю до землі, то більше мене охоплює сумнів, чи правильно я визначаю свої координати. І все ж помилки не повинно бути!

І досі не зустрів жодного судна. Правда, під час подорожі до Канарських островів я зустрів теж тільки два кораблі і до того ж у кількох милях від берега. Цікаво, що птахів я бачу тільки вранці, коли

вони летять на схід, і ввечері, коли вони повертаються на захід. Очевидно, їх польоти зв'язані із землею. Це непогана прикмета.

Погода мінлива, але загалом добра. Вітер то сильний, то ледве дише. Швидше б уже припливти!

Субота, 22 листопада. Вітер ледве повіває, і "Єретик" повзе, мов черепаха. При такій швидкості мені потрібно буде ще днів вісім. Останні дні, як я й сподівався, дуже тяжкі. Мимоволі впиваюсь поглядом у горизонт. Можна збожеволіти, до чого ж хмари бувають схожі на землю! Та я знаю, що побачу її не раніше ніж у понеділок. Тільки б побачити, нехай навіть мені доведеться цілий тиждень простояти на місці, не маючи змоги причалити.

Птахів з островів стає все більше. Коли б я тільки знав, що воно значить. Поки що не видно жодного корабля. Хоч би подув бодай легенький вітрець!

Неділя, 23 листопада. Вже шосту неділю я зустрічаю в океані. Сподіваюся, це буде остання. Знову подув вітер, цього разу постійний. Якщо він не вщухне, я припливу до берега у вівторок чи в середу. От тільки не знаю, де пристану, бо "Єретика" відносить на північ.

Зустрів дивовижних риб, схожих на баліст, але з двома плавцями, як в акули. Спробував зловити хоч одну, бо летючі риби мені вже остогидли, але марно.

17 годин. На південному сході збирається чергова короткочасна гроза. Цікава тут погода: то світить яскраве сонце і на небі ні хмаринки, то, навпаки, заливний дощ. З однієї крайності в іншу.

Гроза насувається. Що зі мною буде? А втім, я вже не так хвилююсь. Якщо навіть і здійметься буря, берег недалеко! Цього ранку я бачив разом трьох "солом'яних хвостів", а в моєму довіднику для потерпілих

сказано: "Три білохвости поряд означають, що земля не далі як за 80 миль". Більше того, в ту мить, коли з півдня насунула грозова хмара, я побачив птицю фрегат. Той самий довідник каже: "Фрегат ніколи не ночує в морі і не залітає далі ніж за 100 миль від берега. Тільки одного разу зустріли фрегата, як виняток, за 300 миль від найближчого острова". Все це знову переконує мене, що я недалеко від землі.

Ще до того, як вдалині з'явилися перші ознаки бурі, я відчув якесь занепокоєння. А втім, занепокоєння — може, це навіть і не те слово. Швидше це було панічне бажання сховатися, врятуватись, утекти — куди саме — я не знав, та мені було й байдуже, аби тільки втекти. Розкривши морський довідник, я почав перечитувати розділ про тайфуни. Небо було рожеве, все в золотих блискітках, і тільки на обрії виднілося кілька чорних плям. Скільки я не вдивлявся, не міг помітити нічого небезпечного. Та, незважаючи на це, мене охопило таке передчуття, ніби ось-ось має щось трапитись. Як мені хотілося кудись сховатися від катастрофи, що насувалася!

Уже згодом, на острові Барбадос, я довідався, що кораблі, які пливли за кількасот миль північніше від мене, теж потрапили в зону тайфуну. Моряки цих кораблів пережили таке ж почуття тривоги, як і я.

Чорна смуга перекреслила зліва направо весь горизонт позаду "Єретика" і затулила сонце. Поступово стає холодніше. Чорна хмара насувається немов залізна завіса, і схоже на те, що вона незабаром закриє все небо.

Вітер дув з неослабною силою, аж поки хмари не пішли в наступ. Океан лишався спокійним, і я сподівався, піднявши вітрило, втекти від бурі. Але незабаром стало чути вже знайомий мені характерний шум, схожий на потріскування або віддалену кулеметну стрільбу: хмара несла заливний дощ. Здавалося, ніби тисячі соснових шишок тріщать у полум'ї лісової пожежі. І тоді ураган, немов скажений звір, кинувся на мене.

Я вже не раз помічав цікаве явище: буря завжди супроводжується вітром, який зовсім не залежить від неї. Коли здійнявся сильний вітер, я вирішив за всяку ціну скористатися ним і, доки зможу, не спускати вітрила.

Я намотав шкот на руку, щоб відразу ж його послабити, коли налетить шквал.

Зненацька серед дня настала темна ніч. У світлі блискаючих струменів води я побачив, що моє вітрило напнуте до краю і щомиті може тріснути. Це тривало недовго, але було жахливо. Цілу годину я мчав серед розбурханих стихій, управляючи тільки шкотом. Через годину ураган випередив "Єретика", але шкот до крові натер мені руку.

Як тільки грозові хмари попливли далі, вітер одразу вщух, наче його й не було. Вперше з часу відплиття "Єретика" з Канарських островів моє вітрило зморщилося, залопотіло і нарешті обвисло. Досі мені здавалося, ніби я вже переніс найважчий етап подорожі: місяць поганющої погоди, рвучких вітрів і дощів. Насправді це було не так.

Найпідступніший ворог парусних кораблів — мертвий нескінченний штиль — чатував мене попереду.

Думаю, щоденник мого плавання найкраще розповість про тугу і відчай, які охопили мою душу.

Понеділок, 24 листопада. Це таки правда: не кажи гоп, поки не перескочиш! Буря принесла з собою південний вітер. Тепер я за допомогою кіля ледве можу держатися курсу 320° за компасом, тобто значно відхиляючись на північ. Дуже боюся потрапити в Гольфстрім, бо тоді "Єретика" остаточно пожене на північ. У цей час я думав, що перебуваю біля злиття північної екваторіальної течії та Гольфстріму. Тоді мені довелося б пливти ще місяць. Якби мене віднесло на північ до 23–24°, то на довершення всього я страждав би й від холоду, бо стає

прохолодно. Адже зараз зима! Коли б пощастило зустріти якесь судно! Хоч би вітер змінився. І треба ж, щоб отаке сталося миль за 90 від Дезірад! Це вже, мабуть, тільки мені так не щастить. Ось і пасат не дме там, де він мусить дути… Я боюся, що це триватиме дуже довго.

15 годин. Вітер усе той же, але настрій покращав. Недарма ж "Морський довідник" запевняє, що пасати стихають випадково і ненадовго. Але все одно це дуже затримає мене, бо зараз Гваделупа лежить за 100 миль. Розраховувати на неї не доводиться. Тепер краще держати курс на Барбуду21, що знаходиться за 120 миль од мене, або ж Пуерто-Ріко, який знаходиться за 400 миль. Отже, мені доведеться пливти ще тиждень, коли встановиться вітер, а як ні — то півроку. Мої координати змінилися. Я піднявся на 19' північніше і перебуваю на широті, що проходить між Барбудою та Антігуа. Де ж цей, в біса, вітер! Треба ж, щоб так не пощастило майже наприкінці подорожі. Хоча б корабель побачити!

Але навколо — пустеля.

Вівторок, 25 листопада. З вест-зюйд-весту прилетів помірний, але сприятливий вітер. Мені вдалося спуститися на 11 миль південніше до 17°5'. Все це добре, але клята буря змучила мене. Починаються важкі, виснажливі дні. Чи правильно я визначив довготу? Чи справді найближча земля знаходиться за 60 миль од мене? Завтра я обов'язково мушу побачити землю. Інакше я не уявляю, де перебуває "Єретик". Я — наче той заблудлий подорожній, який знає напрямок, але не знає, скільки йому ще йти. За найпесимістичнішими обчисленнями, я міг би збочити на 7° східніше, тобто бути миль за 400 від берега. З такою швидкістю доведеться бути в дорозі ще днів шість. Не слід занепадати духом принаймні до вівторка 2 грудня. Коли ж і тоді я не припливу до землі, то не знаю, що й думати.

Як повільно минають дні! Зникла навіть моя стара знайома кочурка, що завжди прилітала рівно о четвертій годині. А позавчора ж вона ще

гостювала в мене. Досі я бачив її щодня. Може, тепер вона полетіла на берег або далеко в океан? Ніяких ознак людини.

Здається, з океану просто зникли всі кораблі, а з неба — літаки.

Середа, 26 листопада. Ранком, ще вдосвіта, знову бачив двох фрегатів, тих самих, що не залітають далі як на 100 миль од берега... Ще один доказ!

Як і поблизу Канарських островів, видимість дуже погана, не більше як 15 миль. Я нічого не бачу, а ці острови розташовані за 30 миль один від одного. Тільки б не повторилася історія з Канарськими островами: я мало не проминув їх у тумані. Коли б знаття, то поплив би на південний захід до Пуерто-Ріко.

А що, коли пройду мимо цього острова, не помітивши його? Шкода. Позавчора було видно навколо, мабуть, миль на сорок! Проклята буря! Вирішую спуститися на паралель Гваделупи і пливти між 16° і 16°30'.

15 годин. Повзу, немов черепаха. До Антігуа ж, мабуть, не більше як 60 миль, а я ледве просуваюся вперед. За день я пропливаю 30 миль — виходить, берег взагалі чорт знає де, бо останні двісті миль я б уже давно проплив. Врешті, це питання часу, невелика різниця — сорок вісім чи сімдесят дві години (!). Як довго, особливо тепер, коли, на мою думку, до берега зовсім близько! Я не можу собі уявити, що, можливо і майже напевно, в наступний вівторок стоятиму на твердій землі. Навіть думка про це здається дивною й неприродною.

Четвер, 27 листопада. Як повільно пливе "Єретик"! З неділі я зробив щонайбільше 20 миль. При такій швидкості я досягну Антільських островів у наступний вівторок або середу. Отже, ще мучитися днів десять! Я страшенно боюся проминути острови, бо видимість дуже погана. Весь час пильно вдивляюся в горизонт — це дуже втомлює.

Цілісінький день напружую зір, а темних окулярів, щоб захистити очі від сонця, в мене немає.

Жодного тобі корабля, літака чи бодай птаха. Ні, з мене досить (підкреслено в моєму щоденнику). Сорок днів — це більш ніж досить.

18 годин. Добра прикмета: на човні муха.

Отже, земля наближається.

П'ятниця, 28 листопада. 9 годин. Сьогодні вранці знову нічого не видно, і це мене серйозно непокоїть. Уже сорок один день, як "Єретик" в Атлантиці… Довгота, яку я визначив за заходом місяця, підтверджує мою думку, що земля близько, може, до неї лишилося якихось миль 60. І хоч я перебуваю зараз на правильній широті, все ж ледве просуваюся вперед.

Бачив на хвилях електричну лампочку… Чого тільки не зустрінеш в океані! Та я по самі зав'язки ситий цією дивиною.

19 годин. Повіяв легенький вітерець. Такого не було вже днів вісім. Коли він не вщухне, я побачу землю через вісімнадцять годин.

3 понеділка, 3 листопада, не зустрів жодного корабля.

Субота, 29 листопада. Насмішка! Вітер дув точно десять хвилин. Розпечений диск сонця висить прямо наді мною. Під тентом 38–39°. Штиль, спека, не видно ні землі, ні кораблів, ні літаків, і навіть жодного птаха — хоч помирай з відчаю.

Тепер я майже не просуваюся вперед і пропливаю за годину півмилі, не більше. Так мені доведеться пливти ще днів десять-дванадцять. А мені ж казали, що пасати панують в Атлантиці і дмуть аж до берега! Боюся навіть думати про свою родину: там, мабуть, усі божеволіють.

Коли б я міг послати вістку про себе якимось кораблем! Але навколо — нічого, нікого... Тільки безмежний, невблаганний океан!

Прив'язав ніж до весла і загарпунив балісту, але їсти її не наважуюсь. В одній книжці сказано, що баліста їстівна риба, в іншій — що вона отруйна. Ні, краще утриматися. Добре було б, якби спеціалісти все-таки зупинилися б на чомусь одному.

19 годин. Знову, як і вчора, здійнявся вітер. Тільки б не стих. До човна наближається якась невідома мені риба. Та це ж велика баракуда! Мені б дуже хотілося піймати її, але вона, мабуть, сама не від того, щоб поласувати моїм м'язом.

Неділя, 30 листопада. Ось уже цілий тиждень я зовсім не просуваюся вперед. Прокляття на тих, хто запевняв мене, ніби пасати дмуть до самого берега! Вісім днів мертвий штиль, ніяких надій на якісь зміни.

Пасат просто обманщик: він супроводжує вас три чверті подорожі, а потім кидає. І зважте, що це в найсприятливішу пору року! Що ж, треба скоритися. Коли я проходитиму щодня приблизно 30 миль, або в середньому 55 миль за весь час подорожі, то підійду до берега в неділю 7 грудня. Потерплю з тиждень, але потім — здаюсь.

Понеділок, 1 грудня. От тобі й маєш! Минув листопад, а я так і не побачив землі. Пробую визначити свою довготу: схід місяця дає мені 50°, а захід — 60°. Нічого не розумію! Цього вечора має зійти повний місяць. Побачимо.

Піднявся помірний сприятливий вітер, і я трохи просунувся вперед. Зате вночі знову панував цілковитий штиль. Де бісового батька, я знаходжуся — за 40 чи за 1200 миль од берега?

Палюча спека. Повитий серпанком обрій порожній.

Коли б у мене були батарея для радіоприймача і хронометр, я зміг би точно визначити свою довготу.

15 годин. Тримаюся тієї ж широти. Легенький вітер пестить обличчя. Ніби для того, щоб підбадьорити мене, прилетів фрегат, уже четвертий за ці п'ять днів. Оскільки їх зустрічають найдалі за 300 миль од берега, а першого з них я бачив п'ять днів тому, можна вважати, що до берега лишилося миль 100. Не втрачати надії!

18 годин. І навіщо мені треба було розглядати свої фотографії... Франція, Касабланка, Лас-Пальмас!.. Від цього настрій у мене тільки погіршав. Моя експедиція затягнулася, і весь трагізм у тому, що я не знаю навіть, де перебуваю. Мені здається, що лишилося не більше як 200 миль, але коли я допливу — післязавтра, через десять, двадцять, тридцять днів, — невідомо. Інколи мені хочеться знову опинитися на Канарських островах. Але я знаю, що тоді клята гордість не дала б мені спокою.

З'явися зараз на горизонті хоч один корабель чи було б у мене радіо, я не почував би себе таким самотнім. Який я злий на "спеціалістів", що запевняли мене, ніби до кінця подорожі вітер буде північно-східний чи східний. Насправді вітру зовсім немає або він дме (після минулого урагану) з південного сходу.

Вівторок, 2 грудня. (В мене був гнітючий настрій, і тому записи в щоденнику, які відносяться до цього періоду, важко читати).

На обрії — нічого. Океан пустинний. Сьогодні вранці бачив птаха нового виду. Згідно з довідником, він теж не залітає від берега далі як на 100 миль.

Коли б вітер весь час був такий, як на початку плавання, я б дістався до землі ще тиждень тому, але вітер дме лише п'ять-шість годин на добу, менше навіть, ніж під Касабланкою. То що ж, виходить, я так

ніколи й не подолаю цих 200 чи 300 миль? Пройти за місяць 2500 миль і стільки ж часу витратити на якихось 300 миль!

Знову моє вітрило висить, наче ганчірка. Збожеволіти можна! Я потроху стаю песимістом. Мій експеримент тривав нормально сорок чотири дні, і було б просто безглуздо, коли б він зазнав невдачі саме наприкінці!

Чого б я тільки не дав, аби повідомити рідних про свою долю! Але навколо мертва пустеля, ні літака, ні корабля! Ну й гидота ця "Raft Book". Вона хоч кого може збити з пантелику і довести до божевілля своєю нісенітницею про птахів.

15 годин. Не розумію ще однієї речі. Я повинен би зараз вживати всіх заходів, щоб мене не зносило на південь, але вже десять днів віє нещадний вітер саме з півдня. Ну, чи не диво? Де ж північно-східний пасат? Він дме точнісінько з південного сходу. Отже, ще один день змарновано. На щастя, таких зовсім безхмарних днів небагато, бо інакше мій мозок, мабуть, уже давно розтопився б. На обрії збирається велика гроза.

Середа, 3 грудня22. Все остогидло. Знову повіяв північно-східний пасат, але дуже слабкий. Зате перед цим він дув взагалі із заходу, це було зовсім мило!

11 годин. Зненацька подув пасат, та такий сильний, якого не було вже протягом тижня. Давай, друже!

15 годин. Мої запаси прісної води помітно зменшилися. Добре, коли б пішов дощ, тільки не дуже великий!

18 годин. Пролетів ще один фрегат; протягом останнього тижня я вже втратив їм лік. Тим часом англійський довідник "Raft Book" твердить, що фрегат не зустрічається далі як за 100 миль від берега.

Сподіваюся, що все це відноситься тільки до даного птаха, коли б це стосувалося й інших, то я вже давно пристав би до берега. Сто чортів, як же хочеться пити! Ех, зараз би випити одразу літр молока!

Четвер, 4 грудня. На горизонті нічого нового, нічогісінько. В мене починається виснаження всього організму.

Сьогодні до мене прилетів метелик, а вранці я бачив павутиння, яке летіло в повітрі. Отже, якщо зважити на все це — земля не повинна бути далеко. Але ні кораблів, ні літаків не видно.

П'ятниця, 5 грудня. Може, земля лежить за якихось кілька десятків миль од мене, а я не можу дістатися до неї, бо немає вітру. Сили мене майже покинули. Коли так триватиме й далі, "Єретик", звичайно, допливе до землі, але в ньому буде вже мій труп. Сонце пече немилосердно, на небі жодної хмаринки. Я вже нічого не розумію і не знаю, де перебуває "Єретик". Моє останнє побажання: коли "Єретик" приб'є до берега разом з моїм трупом, хай хтось за мене все-таки надає ляпасів авторові книги для потерпілих на морі. Вона створена тільки для того, щоб вбити в нещасних останню надію на порятунок. Наприклад, у цій книжці написано: "Значна кількість фрегатів свідчить про те, що земля недалеко, миль за 100". Тиждень тому я бачив їх немало, а проплив з того часу миль 300. Отже, автор — нечесна людина, бо свідомо пише брехню або ж пише І про те, чого сам не знає і про що йому краще І взагалі не писати! Це ж саме стосується і тих, хто дав опис пасатів. Видно по всьому, що вони ніколи не плавали в цих місцях. Передайте цим "спеціалістам", що в районі Антільських островів у листопаді—грудні два дні вітер, а десять — мертвий штиль.

Невеличка задача: човен рухається із середньою швидкістю 100 метрів за годину; визначте, скільки потрібно часу, щоб подолати 150 кілометрів, які відокремлюють мене од землі, якщо вона взагалі існує?

В усякому разі я умру раніше, згорю на сонці, знесилений спекою та голодом. Мені здається, що всі сили змовилися проти мене. З самісінького ранку я варюся на пекучому сонці, а вгорі — хоч би хмаринка, в той час як зовсім близько — метрів за 800, небо вкрите суцільними хмарами. Просто дивно, до якої міри оволодіває нами на морі манія переслідування. Здається, ніби все проти тебе, і нічого не ладиться. Маленькі хмарки ледве пливуть собі — їх жене легенький вітер. А в мене таке враження, ніби вони навмисне обходять сонце, аби тільки не пройти перед ним і не захистити мене від пекучих променів.

Сил немає. Коли я загину, це станеться лише тому, що проти мене виступили і штиль, і безпощадне сонце. Учора навколо шаленіла злива, а на мене хоч би краплина впала. Жорстоко! Моє вітрило мляво полощеться. Без сумніву, дме пасат. Що таке зона пасатів? Район, де практично ніколи немає вітру. Таке безвітря не можна пояснити навіть припущенням, що мене занесло в "зону бур", бо в цю пору року вона пересувається на 5° північної широти, а коли б я перебував на цій паралелі, то вже давно досяг би землі.

Жане Люку, якщо я загину, так і не допливши до землі, видай, будь ласка, книжку з моїми нотатками — хай вона нагадує про мене Жінетті, моїй дружині. Недаремно я казав у свій час: "Коли моряки вірять, що мені пощастить перепливти Атлантичний океан, це погана прикмета". Всі вважали, що Середземне море, Касабланка, Канарські острови — нездійсненна річ, а я собі плив і плив... І от зараз безглуздо гину серед безмежного океану. Уявляю, як радітимуть деякі "спеціалісти"!

Мене дуже непокоїть, що коли досі навіть у зовсім безвітряну погоду десь угорі був вітер, то сьогодні його взагалі немає. Невже доведеться чекати Ще тиждень! Сьогодні минуло 32 дні, як я не бачив жодного корабля, і 21 день — літака. Відчай давить мене безмірно. Пам'ятаю, Джек казав: "Ми загинемо від вітрів, бур і тайфунів". А я зараз гину від штилю. Коли б я міг послати в ефір сигнал SOS!

Немов глузуючи, жодна хмаринка не закриває сонця, а їх же багато. Нічого не доберу: тепер в небі з'явилися дрібні хмарки, які летять швидко і низько, а в мене — спокій і спокій. Навіть у Середземному морі мені рідко доводилося бачити отаке. Як би я зараз скупався у ванні!

Субота, 6 грудня. Знявся досить сильний північний вітер. Це краще, ніж нічого. Вранці знову бачив трьох тропічних білохвостів, усіх разом: коли вірити довідникам, до землі 60–80 миль. Врешті, такого не може бути, щоб автор книжки для потерпілих помилявся в усьому. Отже, завтра або післязавтра я, можливо, побачу землю.

Але, незважаючи на все, мені хочеться висловити зараз свої останні бажання, бо, може, я не дістануся до берега живим!

1. Хочу, щоб ці нотатки лягли в основу книги, всі авторські права на яку заповідаю Жінетті Бомбар, моїй дружині.

2. Вказівки і розпорядження моїй дружині і моїм дітям.

3. Вважаю за потрібне заявити, що ні в якому разі не можна дозволяти авторам книжок для потерпілих вбивати морально тих, для кого призначена їхня писанина. Всі ознаки наближення до землі, перелічені ними, — цілковита брехня, що вбиває людей.

Наостанку хочу сказати: експеримент тривав п'ятдесят днів і цілком підтвердив мою теорію — на більше людських сил не вистачає. Те, що я загинув, зовсім не позбавляє надії потерпілих.

Також було б бажано, щоб у програму з астрономії для ліцеїв та шкіл включили курс практичної навігації.

Неділя, 7 грудня. Знову на обрії нічого не з'явилося. Однак я не думаю, що перебуваю від берега дуже далеко. (В цьому місці почерк

став чіткішим.) Треба допливти живим хоч би заради Жінетти, Наталі, Рено і Анни. Але як це страшно й важко!

Безжально пече сонце. Дошкуляє спрага. Мої запаси прісної води кінчаються — лишилося ще якихось 5 літрів. А скільки літрів води довелося тоді вилити за борт! Риби ловлю небагато, але її цілком вистачає. Невже я знову змушений буду пити морську воду і риб'ячий сік? Для мого хворого шлунка це просто жахливо. Вчора північний вітер відніс "Єретика" на 18 миль південніше, і найближчий до мене острів Дезірада лишився осторонь. Тепер вітер знову ледве дихає — просто вмерти можна з відчаю.

Проте морські довідники переконують: "Найбільш сильний і постійний пасат буває в районі Антільських островів з листопада до березня або квітня. В цей період він дме здебільшого в північному напрямку, тобто із сходу-півночі-сходу на північний схід, з середньою швидкістю 4 за Бофортом" ("Антільські острови", т. II, стор. 8, рядок 9–15).

Як можна друкувати такі жахливі речі! Коли завтра або післязавтра не побачу землі, я остаточно складаю зброю.

16 годин 30 хвилин. Геть усі змовилися проти мене: знову здійнявся вітер, але він жене "Єретик" на південь. Не щастить мені та й годі. Нічого не вдієш, на південь так на південь. Попереду шлях відкрито аж до острова Гренада — до нього 240 миль. Шкода, що дрейф так уповільнює рух "Єретика".

Усе свідчить про близькість землі… тільки вона чомусь не з'являється. Подекуди пливуть маленькі шматочки дерева, за човном іде косяк риб, дуже схожих на летючих оселедців. Всього цього не побачиш серед океану, далеко від берега. Але я хочу побачити саму землю!

Понеділок, 8 грудня. Землі ще не видно, зате знову настало безвітря. Прикро робиться, коли згадаєш, що такий тип, як автор книжки для потерпілих на морі, пише брошуру для американського флоту і в ній теж помиляється на кожному кроці. Автор заявляє, що фрегата лише одного разу бачили за 300 миль од берега, а я сам бачив його в середу і відтоді проплив понад 300 миль.

Уранці в суботу я бачив знову трьох тропічних птахів. Автор довідника запевняє, що в такому разі до берега 60–80 миль. Нехай навіть 100 миль! Припустімо, я з суботи до неділі пройшов щонайменше 40 миль і до понеділка ще 40. Отже, мусить лишитися миль 20. Проте на обрії знову нічого не видно, і попереду ще один день спеки. Сьогодні п'ятдесятий день плавання. В середньому я пропливаю за добу 54 милі. На початку плавання я просувався швидше, останнім часом швидкість моя зменшилася до 30 миль за добу.

Щоб пропливти 550 миль до Канарських островів, мені вистачило 11 днів. А зараз я повинен подолати відстань у п'ять разів більшу. На це потрібно 55 днів. Отже, я припливу в суботу.

В мене зосталося мало прісної води, а пити морську воду тепер я не можу, бо в мене хворий шлунок. Риба ловиться погано, вона боїться мене і не йде на гачок. Ну, та не біда, мені цілком вистачає летючої риби, що падає в човен. У крайньому разі з'їм непорушний запас харчів і умру. Той, хто писатиме книгу для потерпілих на основі мого експерименту, повинен особливо підкреслити, що зустріч з птахами різних видів свідчить про наближення землі, але берег може бути ще за сотні миль. Я остаточно зневірився, проте триматимуся до останнього.

Якби я міг точно визначити свої координати! Мені здається, що коли б я напевно знав, де перебуває "Єретик", хай навіть і далеко від берега, мені все ж було б легше. Думаю, що всі пароплавні та авіаційні лінії приводять західніше від островів, по Карібському морю. В такому разі в мене немає жодного шансу побачити судно чи літак.

Навіть не віриться: одного дня дув такий вітрище, що я навіть кинув плавучий якір. Тепер вітрило підняте, і я не згорну його нізащо. Але вітру знову немає. Що робити? Як позбутися цього почуття невпевненості?

14 годин 30 хвилин. Маєте!.. Точнісінько така погода, як і минулої п'ятниці: мертвий штиль і обвисле полотнище вітрила. Хай живе пасат! Мені можуть сказати: це ж вірна прикмета того, що земля недалеко! Так покажіть мені ту землю! Я і завтра не сподіваюсь її побачити, бо навряд чи зрушу з місця.

16 годин 30 хвилин. Океан хвилюється, отже, десь є вітер, але тут, біля мене, хоч би дихнув. Спека і спрага.

17 годин. Я перебуваю менш ніж за 40 миль од острова Домініки, та все одно мені до нього ніколи не допливти, бо немає вітру. (Далі в щоденнику почерк стає зовсім нерозбірливим, таким я ще ніколи не писав.) Який жахливий день чекає мене!

Навколо панує тиша. Дивлячись на слід "Єретика" за кормою, я раптом помітив удалині якесь чорне тіло, плоске і блискуче. Воно швидко наблизилося, і я зміг добре роздивитися білуваті плями та лискучу шкуру істоти, що нагадувала рухливий плоский щит. Коли потвора вже була за п'ятнадцять метрів од човна, я зрозумів, що це гігантський скат, або "манта". Всупереч здоровому глузду я заспокоївся, бо довідник запевняв, ніби ця морська істота "їстівна", і захопився спокійно її фотографувати. Я навіть не подумав, що мною могли пообідати! Скат більше не наближався, він весь час тримався на однаковій відстані.

Фантастична істота пливла за човном близько двох годин, потім зменшила швидкість і звернула вбік, виблискуючи, наче металевий щит, викинутий на поверхню з глибин океану. Пізніше один рибалка з Дакара сказав мені:

— Це була чи не найбільша небезпека за всю вашу подорож, бо "манта" могла перевернути вас одним ударом плавця або стрибнути просто в човен.

Вівторок, 9 грудня. 15 годин. З учорашнього вечора з сьомої години подув вітерець. Хоч би не стих! Невблаганне сонце пече. Всю ніч мене мучили кошмари. Берега не видно, та й було б справжнє чудо, коли б він з'явився, бо за вчорашній день я дуже мало проплив. Цього ранку знову бачив трьох тропічних білохвостів, вони кричали. Якщо не помиляюся, птахи, коли вони далеко від землі, не повинні кричати. Склав меню обіду, який хочу замовити за рахунок мого знайомого — він був переконаний, що я не перепливу океан. Про всяк випадок склав два меню: або гусяча печінка з трюфелями, суфле з креветок, качка з кров'ю, картопля соломкою у фритюрі, всілякі сири, омлет з ромом і варенням та охолоджені фрукти в шампанському; або омар "термідор", куріпка, шпигована трюфелями, зелений горошок, найрізноманітніші сири, млинці "Сюзетт" (дюжина) та охолоджені фрукти в шампанському. Що ж до вин, то я обрав такі: мускатель, поммар 1928, вон-романе 1930, мутон-ротшільд 1947, шато-ікем 1929, старий кюр і після обіду сигара.

"АРАКАКА". ПРИБУТТЯ

Чудо сталося знову в середу! Того ранку я насилу підвівся. Звичайно я прокидався і вставав із сходом сонця, але останнім часом не поспішав поглянути на обрій, бо знав, що й цього разу він порожній. Тому я спокійно лежав і чекав лише, поки сонце підніметься вище і почне припікати. О десятій годині ранку я встав, кинув погляд на горизонт і раптом аж підскочив, наче мене вдарило електричним струмом.

— Корабель! — закричав я.

І справді, праворуч, милі за дві з половиною від "Єретика", йшов корабель. Це було велике торгове судно водотоннажністю 7000 тонн. Воно рухалося повільно. Мене, мабуть, ніхто не помітив. Я кинувся до

геліографа, щоб спрямувати промінь сонця на корабель. Через деякий час, що здався мені вічністю, мене помітили, і корабель, змінивши курс, рушив у мій бік.

Настрій мій одразу ж поліпшився. Я чомусь вирішив, що це торгове судно йде в один із портів Антільських островів: отже, земля недалеко. Швидко піднімаю прив'язаний до весла свій маленький триколірний прапорець. Яку ж гордість відчув я, коли побачив, що й на кораблі тричі підняли й приспустили прапор "Юніон Джек" — так вітають тільки військові кораблі у відкритому морі. Я відповідаю теж, вимахуючи своїм прапорцем. Судно наближається до "Єретика", капітан бере рупор і питає англійською мовою:

— Потрібна допомога?

Я відповідаю:

— Скажіть, будь ласка, точний час і точну довготу.

— 49° 50.

Різниця в порівнянні з моїми обчисленнями становить 10° або 600 миль.

Ці слова приголомшують мене. У відчаї я хапаю весла, щоб підпливти до корабля, весь час повторюючи: "Тим гірше! Я виніс п'ятдесят три дні. Досить з мене!"

Капітан питає:

— Хочете піднятися на борт?

Я подумав: "Тим гірше, нехай беруть на борт, усе одно експеримент закінчено. Зрештою, п'ятдесят три дні — чудовий доказ".

Піднімаюся на палубу "Аракаки" — великого вантажно-пасажирського судна, що йде з Ліверпуля. Мене зустрічає огрядний, жвавий чоловік років п'ятдесяти. Це капітан Картер із Ліверпуля. Він одразу ж пропонує мені:

— Ми вас доставимо разом з човном у Британську Гвіану, в Джорджтаун.

Спочатку я погоджуюся, але потім одразу спливає в пам'яті випадок з "Сіді Феррук". Я вже бачу своїх друзів, булонських моряків, які обов'язково скажуть:

— Все це добре, однак ти не переплив Атлантичного океану.

Тоді п'ятдесят три дні важкого і небезпечного випробування втратять будь-яке значення. Хоч моя теорія практично доведена, але для простих людей, особливо ж для моряків, сам факт, що я дістався до берега не на човні, означатиме невдачу. Щоб мій експеримент допоміг урятувати життя багатьом потерпілим, треба було обов'язково його закінчити. А тому я одразу ж взяв себе в руки і попросив капітана дати деякий час на обміркування. Він запропонував мені поки що помитися під душем, і я з задоволенням погодився. Миючися в душовій, я мимоволі почув розмову двох офіцерів:

— Ці французи завжди знайдуть вихід!

Я одразу ж вирішив продовжувати плавання. В думці прикидаю: при такій же швидкості "Єретика" мені потрібно ще двадцять днів. Сьогодні 10 грудня — значить, десь 3 січня я пристану до берега. Щоб визначити свої координати в цих місцях, мені потрібна книжка "Морські ефемеріди" на 1953 рік.

Капітан приходить до мене в душову і питає:

— Я гадаю, ви не відмовитесь од сніданку?

Спочатку я рішуче відмовляюсь, але він наполягає:

— Ви не повинні відмовлятися од гарячого сніданку!

Перший сніданок за п'ятдесят три дні плавання. Я запам'ятав його добре: яйце, малесенький шматочок яловичої печінки, ложка капусти і два чи три банани...

Нарешті я дістав змогу надіслати телеграму дружині! Капітан провів мене в штурманську рубку і показав на карті моє точне місцеперебування та схилення, яке я повинен буду врахувати, коли наближатимуся до землі. Він дав мені морський альманах на 1953 рік і подарував нову батарею для приймача.

І ось, похитуючись, хоч я весь час намагаюсь твердо ступати, прямую до борту, звідки вже звішується трап у човен. Капітан Картер схвильований. Весь екіпаж підбадьорює мене і призначає побачення на березі. Коли я вже спускаюся по трапу, капітан каже мені:

— Я дуже хочу щось зробити для вас. Скажіть, що може принести вам задоволення, радість? Можливо, у вас є якісь побажання?

Я пригадав: з самого початку подорожі я зовсім не чув по радіо Баха, — і відповів, що дуже хотів би послухати в різдвяну ніч "Шостий Бранденбурзький концерт".

— Якщо треба буде, я переверну весь світ, але даю слово — в різдвяну ніч ви почуєте цей концерт.

Відчеплено буксирний канат. "Аракака" чекає, поки "Єретик" відпливе якнайдалі од її страшного гвинта, що може втягнути човен у вир.

За цей час здійнявся слабенький вітер, і я поспішив скористатися ним. Піднімаю вітрило і рушаю на захід.

Усе це тривало близько півтори години. "Аракака" знову запускає двигуни і під оглушливий рев сирени, тричі привітавши мене прапором, повільно віддаляється.

Люба "Аракако", я добре знаю, як жалкуватиму потім, що не скористався цією можливістю, певно, останньою. Але для закінчення мого експерименту вкрай необхідно пливти далі, вперед до мети. Правду кажучи, я пізніше пишався своєю наполегливістю.

Знову повертаюся до свого суднового журналу.

"Середа, 10 грудня. Я тільки-но був на кораблі, трохи поїв і продовжую своє плавання. На жаль, я перебуваю лише на 50° і попереду ще 600 миль. З такою швидкістю доведеться пливти п'ятнадцять-двадцять днів. Нічого, сміливіше! Настрій у мене бадьорий, але "спеціалістам" я все одно нічого не прощу!

Тепер я можу правильно визначити свою довготу. Не розумію, як я міг помилитися і помітити час відплиття 12-ю годиною 15 хвилинами, коли було точно 13 годин.

Жінетта знає, що я живий, подорож триває.

Це був вантажно-пасажирський корабель "Аракака" під командуванням капітана Картера, що йшов з Ліверпуля в Гвіану. Мушу сказати: я ледве не лишився на борту".

І справді, побачити корабель у цій частині океану — випадок винятковий. Усе свідчило про те, що я міг би не зустріти нікого аж до самої землі. Коли б так сталося, то незабаром я, мабуть, збожеволів би. Переконаний, що земля десь поблизу, я дедалі частіше вдивлявся б у горизонт, втомлюючи очі й мозок, і з кожним днем все більше занепадав би духом. "Аракака", ти врятувала мене не лише тим, що заспокоїла мою родину, ти врятувала мене морально! Я тепер знаю, де перебуває "Єретик", і можу навіть визначити свою довготу. Річ у тому, що серед морських таблиць капітан Картер показав мені маленьку табличку, названу рівнянням часу. Вона давала щоденну поправку, яку треба було віднімати од часу проходження сонця через меридіан. Отже, досить було знати приблизний час проходження сонця через меридіан, щоб визначити місцеперебування "Єретика" з точністю до 60 миль.

Тепер я мав усі можливості для успішного закінчення подорожі.

Мушу визнати, що в той день, та й у наступні дні, мені зовсім не хотілося риби — ось що наробив сніданок на борту "Аракаки". Пізніше, в Парижі, один з найвизначніших лікарів-дієтологів сказав: "Коли б ми знали, що ви поснідали на кораблі, то не дали б за ваше життя й ламаної копійки".

Зі мною сталося те саме, що відбувається з політичними засланцями і звільненими військовополоненими. Я пережив два режими харчування. До цього сніданку п'ятдесят три дні я харчувався ненормально. А потім просто недоїдав, харчувався недостатньо, бо риба мені остогидла. Зрозуміло, організм поволі звикає до меншої кількості їжі. Але тільки-но йому знову дають нормальне харчування, тільки-но шлунок згадує, що існує це ненормальне харчування, він ніби каже: "Я повернувся до нормальних умов і тепер можу трохи повередувати". Організм у цей час нагадує спортсмена, який зупинився на півдорозі і далі не може бігти. І ось тут шлунок впадає у відчай… За останні 12 днів плавання після зустрічі з "Аракакою" я схуд більше, ніж за попередні 53 дні.

Тепер у мене остаточно склалася думка про книжки для потерпілих, про ці поради з навігації і ознаки наближення землі — всілякі там тріски, метелики над хвилями, павутиння та птахи. Даруйте мені, автори згаданих довідників, але птах фрегат, який, може, й не ночує в морі, зустрічається за 1500 миль од берега. Так само у ваших книжках сказано, що фрегат не ловить рибу.

Але ж я на власні очі бачив, як він хапав у повітрі летючих риб, коли їх переслідували доради!

Чому я припустився такої помилки в своїх навігаційних обчисленнях? Вперше я визначив свої координати, від'їжджаючи од Канарських островів. Море було дуже неспокійне, і вершечок хвилі мені видався обрієм. І вже цілком випадково мені пощастило визначити широту точно, але я помилився в часі. Ось чому я думав, що о 12-й годині 15 хвилин перебуваю на 15° західної довготи, насправді ж я був там лише о 13-й годині.

Мені хотілося дістатися до французької території, тим більше, що на західному узбережжі французьких Антільських островів лежить єдиний захищений порт. Отже, я повинен держатися широти Мартінікі і тільки в крайньому разі, коли зніметься північний вітер, відхилитися до Барбадосу. Звичайно, тут був ризик, бо мене могло відігнати південніше від цього англійського острова, а це продовжило б мій шлях ще на 500 кілометрів, аж до континенту.

Через три дні після зустрічі з "Аракакою" встановилася якась дивна погода, найдивніша за всю мою подорож. Зранку знову був мертвий штиль, хоч кошлаті хмари проносилися майже над самісінькою моєю головою. Човен, зрозуміла річ, і з місця не зрушив. І так цілий день. Я мало не збожеволів від безсилої люті, дивлячись, як хмари швидко летять в напрямку землі.

На щастя, я був не самотній: у мене з'явився супутник, правда дещо неповороткий, але все ж супутник… Почалося все з того, що ліворуч від човна я раптом почув голосне сопіння. Дивлюсь і бачу: до мене пливе великий кит. Спочатку я боявся, що це миле створіння підпливе дуже близько до "Єретика" і з почуття дружби легенько торкне його хвостом, а це викликало б небезпечну аварію. Однак розумна тварина не підпливала ближче як на 3–4 метри, хоч і маневрувала навколо мене цілий день. Увечері кит велично віддалився, і більше я його не бачив.

Тим часом насувався шторм. О першій годині ночі здійнялися великі хвилі і почали гратися човном, наче шкаралупкою. Протягом останніх днів подорожі мені здорово перепало. Досі я пережив 20 штормових днів, але за цей час вода лише двічі заливала човен. За останні ж 12 днів плавання довелося скупатися 4 рази. Добре, що я хоч поліпшив техніку осушувальних робіт: як тільки човен наповнювався, я починав вичерпувати воду капелюхом, який вміщав 2–3 літри води, а потім завершав роботу черевиком. Саме такі найпростіші речі часто бувають найдійовішими в боротьбі із стихіями.

Бачили б ви, з якою радістю я дивився на своє вітрило, коли воно нарешті залопотіло і наповнилося вітром! Приємно було чути плескіт і шипіння хвиль за кормою "Єретика", що свідчили про максимальну швидкість. Човен плив із швидкістю близько трьох вузлів за годину. Швидкість я визначав по шуму хвиль за кормою, бо лота, звичайно, не мав.

Чим ближче я підпливав до землі, тим більше боявся, що в останню хвилину біля самого берега може статися якесь безглузде нещастя. Адже доля моя залежала тільки від однієї хвилі. Це жахливо! Чого тоді варті всі минулі перемоги над стихіями та небезпеками? На морі ніколи не можна бути спокійним! І незважаючи на це, з моїх грудей вирвався крик радості, коли вітер засвистів у щоглі і вдарив у вітрило.

Вночі я спав щасливим сном, коли раптом прокинувся од відчуття, ніби навколо діється щось незвичайне. Схоплююсь і бачу, як за кормою

"Єретика" мерехтять фосфоруючі сліди величезної риби. Хто це — риба-меч чи акула? Не знаю. Невідома істота поводиться дивно: вона раз у раз кидається на мене й пропливає під самісіньким човном, торкаючись спиною дна. Отака моторошна гра тривала шість годин. У відчаї я вже був збирався атакувати непроханого гостя, коли він зник так само несподівано, як і з'явився.

На ранок, хоч жодна хвиля і не обрушилася на "Єретик", я прокинувся весь мокрий. Певно, човен почав пропускати воду. Очевидно, нападник вночі пошкодив гумове дно своєю шкурою, шорсткою, немов наждаковий папір. Треба якнайшвидше пливти до берега, бо становище моє зовсім загрозливе. Поплавці лишилися неушкодженими, і повітря не виходить з них. Зате крізь малесенькі отвори просочується вода, і я нічого не можу зробити. Кожні п'ять годин, коли вода збирається до рівня дерев'яного настилу, доводиться виерпувати її. Десять днів, аж до Барбадосу, я мусив займатися цим.

* * *

Мізерний сніданок на борту "Аракаки" призвів до неприємних наслідків. Мене весь час мучить різкий біль і спазми в шлунку. З'їдаю я за день стільки ж, скільки і до зустрічі з "Аракакою", проте знемагаю від позіхань, як це часто буває із зголоднілою людиною. Тим часом раніше, протягом п'ятдесяти днів, цього не помічалося. Ночами мене переслідують "гастрономічні" кошмари. Найчастіше сниться один і той же сон — курка з рисом. Чому — я і сам не знаю.

* * *

Почав користуватися новою картою. Стару, загальну карту Атлантики згорнув і тепер прокладаю курс на спеціальній карті Карібського моря. Великий масштаб створює враження, що пройдено значно більшу відстань. Аж дивно!

22 грудня. Ледве запломеніла ранкова зоря, я прокинувся і був дуже здивований, побачивши великий вантажний корабель, що тільки-но обігнав "Єретика". Човен плив одним курсом з кораблем, і не помітити мене було просто неможливо. Вирішивши передати рідним вісточку, я запалив бенгальський вогонь, щоб зупинити корабель. Але корабель повільно віддалявся од мене. Я подумав, що ніхто не помітив моїх бенгальських вогнів. Схопивши останній, я кинув його високо вгору. Моя імпровізована ракета окреслює вогненну траєкторію, і тоді корабель повертає назад. Пришвартуватися до нього було трудніше, ніж до "Аракаки", бо океан у цей день був дуже неспокійний. Це було голландське судно, яке прямувало в Порт-оф-Спейн на англійському острові Трінідад — найпівденнішому з островів Антільської групи. Я хотів попросити капітана повідомити на острів Барбадос і Мартініку про моє прибуття найближчими днями і, крім того, взяти якусь страву (звичайно, не рибу, хай їй чорт!), щоб як слід зустріти різдвяну ніч, коли до того часу я не висаджусь на землю.

Капітан виявився дуже люб'язною людиною і запропонував мені чашку кави. Координати мої підтвердилися: "Єретик" справді перебував на 13°50' північної широти і 58°20' західної довготи.

З капітаном у нас відбулася така розмова.

— Як це ви умудрились, капітане, пройти мимо і не помітити човна?

— Ми його помітили і підпливли дуже близько, навіть зробили коло, але ніяких ознак життя не помітили. Ми подумали, що це кинутий спортивний човен, і рушили далі. Тільки ваші сигнали примусили нас повернутися.

— Ви говорите: ніяких ознак життя, капітане? А підняте вітрило, спущений у воду руль, радіоантена — хіба це не ознаки життя? Ви не помітили мене, поки я сам не примусив вас це зробити. А коли б я

справді був потерпілим, напівживим і неспроможним покликати на допомогу, ви б мене любісінько покинули вмирати, чи як?

Очевидно, капітан просто не замислювався над такими питаннями. Неможлива річ, але йому навіть не спало на думку дати сигнал, щоб подивитися, чи відгукнеться хто на нього.

Нехай читач не думає, що цей випадок винятковий і незвичайний. Ще в Середземному морі ми помітили, що для пасажирських пароплавів найголовніше, в усякому разі важливіше за життя потерпілого, — розклад. Це не кораблі, а справжні морські трамваї. Вони зупиняються тільки тоді, коли якийсь пасажир помітить щось підозріле, а інакше спокійно пливуть своїм курсом.

Я знову сів у човен і, позначивши на карті своє місцеперебування, пересвідчився, що незабаром — "кінець одіссеї". Мені лишилося подолати миль 70 на південний захід, щоб пристати до північного узбережжя Барбадосу. Сильний вітер гнав човен, і, вирахувавши приблизну швидкість "Єретика", я сподівався побачити спалахи маяка на північному березі острова між дванадцятою і другою годиною ночі по Грінвічу. Біле світло цього маяка видно за 20 миль.

За день я дуже втомився. Хоч я добре розумів, що берег ще дуже далеко, все ж не міг одірвати очей від горизонту, наче сподівався на якесь чудо.

Заснув я солодко і спав спокійно до другої половини ночі, потім прокинувся і став на останню вахту… О пів на першу небо раптом осяяв яскравий спалах, а за ним через кілька секунд — другий. Я кинувся до хронометра. Не минуло й десяти секунд, як новий спалах освітив хмари. Вперше за шістдесят п'ять днів плавання я знову встановив зв'язок із землею: це були відблиски маяка в нічних хмарах.

У цю мить я перебував миль за 16 від північного узбережжя острова Барбадос. Лишалося щонайменше дванадцять годин, щоб обміркувати, як краще пристати до берега. Отже, я ще міг виспатись як слід, але так був схвильований наближенням землі, що довго сидів на поплавці і, як зачарований, дивився на спалахи світла, мимоволі рахуючи секунди. Ці спалахи справляли на мене враження якогось чуда. Може, це й справді було чудо? Минуло години дві, поки я переконався, що все це не фантазія і не сон.

Для тих, хто вперше підпливає до Барбадосу, одного з найбільших "островів Антільського архіпелагу, його східний берег зовсім неприступний. Північне узбережжя острова являє собою суцільне нагромадження скель, об які безперервно розбиваються хвилі. Вздовж південного берега на протязі милі тягнеться смуга рифів, відокремлена од острова вузькою протокою. Смуга рифів порізана багатьма проходами, але скористатися ними можуть лише ті, хто добре знає ці місця.

Отже, мені лишалося або дістатися до північного берега і спробувати пристати до невеликої семикілометрової смуги берега, або ж обійти острів і кинути якір на заході, викликавши геліографом лоцмана з порту Спейгтаун.

На сході запломеніла ранкова зоря; стало розвиднятися. З подивом я побачив, що перебуваю значно ближче від берега, ніж думав. До острова лишалося 4–5 миль. Мене охопило хвилювання, досить відмінне од того, з яким я наближався до Канарських островів. І справді, надія на те, що мені пощастить обминути північне узбережжя і уникнути смертельної загрози східного берега, була так само проблематична, як і надія на щасливу висадку незабутнього 3 вересня.

Вперше за всю подорож я спустив у воду кілі, щоб, ставши до вітру бортом, встигнути обійти північний скелястий ріг, біля якого в білій піні гуркотів прибій.

Друзі попереджали мене, щоб, наближаючись до землі, я був дуже обережний. Усі потерпілі тепер можуть скористатися моїм досвідом.

Друже мій, потерпілий від корабельної аварії! Коли ти нарешті побачиш землю, тобі може здатися, що всі твої нещастя вже позаду. Справді, було б безглуздо, щоб земля, до якої ти линув думками і серцем, погубила тебе. Але не поспішай! Нетерпіння може все зіпсувати. Зупини човен, уважно роздивись і аж тоді вибирай шлях. Пам'ятай, що "90 процентів усіх нещасних випадків трапляється саме в час висадки на землю". Обирай місце, де море найспокійніше і де берег піщаний, а не скелястий. Скелі — це смерть. Особливу увагу зверни на колір моря: біла піна, що супроводжує сильний прибій, повинна насторожити тебе, бо там можуть ховатися рифи. Довіряй тільки вільним просторам, де немає зрадливих вирів і підводних скель.

Обігнувши північний ріг острова, я почав сигналізувати геліографом усім фермам і цукровим заводам, які вишикувалися вздовж узбережжя. В цьому місці океан був порівняно спокійний, прибій не шаленів, але на пісок набігали височезні вали. І раптом мене пойняв жах, коли я побачив біля самого берега великий баркас, який п'ятеро чоловіків марно намагалися спрямувати в океан. У цей час я перебував за півмилі від них. Невже вони помітили "Єретика" і, незважаючи на бурхливі хвилі, поспішають мені на допомогу? Жахливо! Величезна хвиля раптом впала на них, і коли я знову побачив човен, то людей у ньому вже не було. Я мало не збожеволів. Мабуть, ці люди вважали, що я в небезпеці, і тепер через мене загинули! Я щосили поплив до них, а коли наблизився, то побачив, що це рибалки-негри, які зовсім мене не бачили. Кожного дня, ризикуючи життям, вони сміливо виходять в океан по здобич. Серед прозорих хвиль рибалки наглядають великих морських їжаків, а побачивши, пірнають, не боячись, що їх може викинути на піщаний пляж метрів за 200.

Я перебував метрів за 300 від пляжу і вирішив до нього причалити. На це довелося витратити понад три години.

Тільки тепер, коли передо мною був піщаний пляж, небезпека минула: я благополучно привів до мети своє суденце. Мені пощастило зберегти спорядження й щоденник, який, можливо, врятує життя багатьом потерпілим на морі.

Я був дуже виснажений і насилу міг керувати човном. Як і на всіх піщаних відмілинах африканського узбережжя та Антільських островів, сила хвиль тут неоднакова. Вона періодично, залежно від типу берега й мілини, то більшає, то меншає. Найнебезпечнішими вважають сьомий та шістнадцятий вали — їх треба уникати за всяку ціну. Біля Барбадосу необхідно було берегтися сьомого валу.

Вітер дув збоку, тому я повернув "Єретик" кормою до землі. Після третього валу я взяв курс на берег. Коли набіг п'ятий, я знову розвернув човен так, щоб сьомий вал, який з гуркотом насувався, зустріти носовою частиною. Так потроху я наближався до землі, щоразу повертаючи "Єретик" носом до сьомого валу, який дедалі ставав небезпечнішим. Рибалки, хоч і помітили мене, проте, мабуть, не усвідомили як слід, хто я і звідки міг припливти — вони не догадалися, що з цього боку човен міг припливти тільки від далеких берегів їхніх предків. Одразу ж мене оточили три човни, і ми почали з рибалками розмову каліченою англійською мовою. Троє негренят видерлися до мене на "Єретик". Уперше за все плавання в Атлантиці в мене з'явився екіпаж. Мав же я з ними мороку! Негренята нишпорили по всіх закутках, зазираючи то туди, то сюди. Один з хлопчаків попросив у мене годинник, але коли пересвідчився, що він цокає ледве чутно, презирливо скривився. Другий страшенно зацікавився шматком мила і, здавалося, виявив бажання його з'їсти. Третій, схопивши бінокль і приклавши його до очей зворотним боком, марно намагався оглянути обрій. Коли ж я пояснив, що в біноклі повно води, він почав трусити його, наче пляшку.

Хоч як щиро радів я, мене все ж почали серйозно непокоїти дві речі: мої риболовні снасті та непорушний запас харчів, який мені хотілося доставити цілим і запечатаним у найближчу поліцейську дільницю. Але

я був занадто стомлений, а тому вирішив знайти двох чи трьох свідків, які б підтвердили цілість мого непорушного запасу харчів.

"Єретик" був метрів за двадцять од пляжу, який з жовтого поступово ставав чорним від юрби цікавих. Рибалки на човнах радили мені дочекатися відпливу, запевняючи, що тоді хвиля буде значно меншою. Насправді їм хотілося встигнути як слід обшарити мого човна, перш ніж він потрапить у руки натовпу, що чекав на березі. Але моє бажання стати на тверду землю, вдихнути її запах, відчути нагрітий сонцем пісок виявилося найсильнішим. Хвилі не загрожували човну, а "екіпаж" вимучив мене, і терпець мій увірвався. Тому я стрибнув у воду І поплив до берега, тягнучи "Єретика" за плавучий якір, Через хвилину сотні помічників кинулися до мене й внтягли на берег…

Я стояв на землі. Вона хиталася піді мною, але це була земля, і нестримна радість заполонила моє серце. Я так безмірно радів, що на мить забув про муки, яких завдавав мені голод.

Хочу звернути увагу потерпілих на одну обставину. Не треба одразу їсти, і не слід їсти багато, інакше все може закінчитися смертю. Можна прийняти все, що вам запропонують із рідкого, але бійтеся твердої їжі: це страшний ворог нашого слабого шлунка. Ви вирвали своє життя у моря, то ж не віддавайте його так просто на землі!

Знайте, що тільки-но ви дістанетеся до землі, на зміну боротьбі з голодом прийде боротьба проти переїдання.

ЗЕМЛЯ

Отже, я став на берег Барбадосу. Земля виявилася досить хисткою — і зрадливою, бо це був зибучий піщаний пляж. І досі не розумію, як я міг втриматися на ногах. І навіть знайшов у собі сили йти по піску. Він мені здавався землею обітованою.

Довелося уважно наглядати за всіма речами, тому що тубільці, які оточили мене, дивилися на кожну дрібницю наче на манну небесну і виявляли неприємне бажання привласнити всяку річ, яка опинялася в їх руках. Тим часом я потроху виймав з "Єретика" все спорядження, відкладаючи окремо найбільш пошкоджені речі. Коли я перебирався через піщану мілину, човен вщерть виповнився водою, і тепер все потрібно було сушити. Тільки-но я вийняв банку з непорушним запасом, як тубільці помітили напис "продукти" і зчинили страшенний ґвалт:

— Food! Food!23

Я з жахом побачив, що не зможу за всім устежити. Кожної миті я чекав, що банка з продуктами буде зламана. А це, якщо навіть усередині продукти залишилися б цілими, нанівець звело б усі практичні підтвердження моєї теорії. Підійшов полісмен і повідомив, що до найближчої дільниці 3 кілометри. Довелося йти пішки, і коли б хто знав, яких нелюдських зусиль це мені коштувало! Я й досі не розумію, як дійшов туди. Я негайно ж засвідчив цілість непорушних запасів харчів. Для цього потрібно було знайти свідків з певним розумовим рівнем. Такими свідками стали шкільна вчителька, вона ж місцевий пастор, і полісмен. Після цього я роздав американські консерви, здобувши таким чином прихильність тубільців Барбадосу.

Мені згодом дорікали за те, що я не опечатав у присутності свідків свій судновий журнал і щоденник плавання, аби потім довести, що я не підробив своїх навігаційних обчислень. Мабуть, ті, хто звертається до мене з такими докорами, зовсім не уявляють, як почуває себе людина, що ступила на берег після 65 днів, проведених у цілковитій самотності й майже без руху.

Повільно, підштовхуваний з усіх боків тубільцями, зупиняючись на кожному повороті, щоб випити склянку води, я прямував до поліцейської дільниці. Зрозуміла річ, начальникові її важко було з'ясувати, з ким він має справу — з великим злочинцем чи з одчайдушно хоробрим мореплавцем. Про всяк випадок з чарівною ввічливістю британського

полісмена він приніс мені чашку чаю і хліб з маслом. І цієї миті почалася моя боротьба проти переїдання. Я задовольнився чаєм, поклавши багато цукру.

Будинок поліції оточили сотні людей в яскравому вбранні, дуже поширеному серед тубільців цих островів — видовище було досить мальовниче.

Нарешті близько 11-ї години мені подзвонив по телефону сам полковник Реджі Мічелін, головний комісар поліції англійської території Антільських островів. Це, очевидно, позитивно вплинуло на полісмена, і він запропонував мені душ.

Верховний комісар повідомляв, що незабаром приїде машина, яка відвезе мене в Бріджтаун.

Через дві години я вже був у столиці острова, де мене запросив до себе полковник Мічелін, типовий англієць, ще молодий, енергійний чоловік. У нього я познайомився з французьким консулом. Не встиг я пояснити, що через кілька днів, трохи відпочивши, збираюся повернутись у Францію, як під'їхала машина, а в ній троє моїх друзів.

Разом з ними приїхав міський лікар, якого я попросив негайно оглянути мене, для того щоб наслідки моєї подорожі-експерименту стали відомі всім без винятку. Того дня я почував себе досить бадьоро: міг стояти, навіть трохи ходити й підніматися сходами. Але через кілька днів серйозно почали даватися взнаки наслідки нерухомості, тривалої самотності і ненормального життя, яке мені довелося вести протягом плавання.

Нарешті всі митні формальності було виконано. З допомогою консула відправляю кілька телеграм у Францію. А о 6-й годині вечора я вже на "Блукаючій німфі". Увечері, страшенно знервований, я довго не можу заснути і тому починаю порпатися в своєму радіоприймачі: знімаю

нейлоновий чохол, який захищав радіо від морської води, витираю все, щоб по можливості привезти його в хорошому стані.

0 10-й годині повертаю ручку настройки і раптом чую французькою мовою:

— Доктор Бомбар, ми одержали телеграму капітана "Аракаки". Ми дуже вдячні вам за ваш експеримент, який ви здійснюєте заради потерпілих у морі. Ми знаємо, що ви зараз пливете на "Єретику" серед океану. Ваш замовлений "Брандебурзький концерт" транслюватимуть завтра ввечері в цей самий час, ось на таких і на таких хвилях.

На ранок французьке радіо вже знало про моє прибуття на острів Барбадос і надіслало телеграму, де ще раз попередило, що концерт передаватимуть по радіо того ж вечора. Одночасно я одержав ще дві звістки, найприємніші після телеграми дружини.

1. Королівський яхт-клуб Барбадосу повідомляв, що мене обрано членом клубу на весь час мого перебування в цьому місті.

2. Телеграма капітана Картера:

"Щиро вітаю справжнього джентльмена, який знайшов у собі сили і мужність, щоб продовжувати небезпечне плавання, коли до його послуг були безпека і комфорт".

Це послання втішило й підбадьорило мене, особливо коли через деякий час почалися випади на мою адресу. Людина, яку я зустрів в океані, справжній моряк, висловила мені свою повагу, захоплення і дружнє почуття.

На Барбадосі я з величезним задоволенням прожив вісім днів, незважаючи на втому, яка дедалі більше давалася взнаки. Спочатку вона примусила мене ходити з тростиною, а потім і зовсім кинути

прогулянки пішки. Тепер я оглядав чарівний острів з машини і мушу сказати, що Барбадос здався мені справжнім раєм. Остогидлива блакить океанських просторів змінилася зеленню природи, і якою зеленню! Саме було різдво, а на Антільських островах панувала весна.

Губернатор прийняв мене дуже гостинно й люб'язно. Колись йому довелося тривалий час перебувати в полоні у японців, і він краще, ніж будь-хто, міг оцінити моральне значення мого експерименту. З Франції мені надіслали кілька підбадьорливих телеграм. Негри, зустрічаючи мене на вулицях, кричали з дружньою фамільярністю: "Хелло, док!"

Усе це, звичайно, було приємно! На вулицях Бріджтауна моя борода стала майже легендарною. Та все має кінець. Настав час повертатися у Францію, де мене з нетерпінням чекала дружина (це зрозуміло було з її телеграми) та друзі. Вдень 31 грудня я вилетів у Сполучені Штати.

Нью-Йорк зустрів мене справжньою сніговою бурею і жахливими морозами. Ось уже рік, як я не відчував такого холоду: мій шлях через океан пролягав через тропічний пояс. Різдвяну ніч я провів, лежачи на пляжі під теплим і ясним зоряним небом.

Цей переліт страшенно втомив мене, і я вирішив на кілька днів відкласти повернення в Європу, хоч знав: мене нетерпляче чекають рідні й друзі. Більшу частину часу я проводив у готелі, лежачи в ліжку, або в маленькому порту Сег-Харбор, де жили мої друзі в будинку під чарівною вивіскою "Білий кит".

6 січня ввечері я знову сів у літак. Ми летіли за маршрутом: Нью-Йорк — Монреаль— Гандер — Париж. Під час зупинки в Монреалі мене впізнали багато молодих французів, що живуть у Канаді. Вони привітали мене з щасливим закінченням подорожі через океан і почали фотографувати під спалахи магнію. Це дуже здивувало одну артистку, що саме піднімалася в літак. Вона кивнула головою в мій бік і запитала:

— Хто це?

— Доктор Бомбар.

— Доктор Бомбар?

— Авжеж, той, що недавно переплив Атлантичний океан.

— Але ж я теж перелечу океан! — відповіла вона.

Стюардеса залишила артистку, навіть не пояснивши, що умови моєї подорожі мали "трохи інший характер".

І ось внизу Париж. Я бачу натовп людей, що очікують мене. Хвилююся невимовно, наче школяр перед екзаменом… Літак приземляється, відчиняються дверцята — і я, розгублений, стою перед гомінким і привітним морем друзів, які прийшли зустріти мене. Коло з'єднано, подорож закінчено.

ВИСНОВОК

Подорож на "Єретику" закінчено. Тепер я докладу всіх зусиль, щоб мою "єресь" зрозуміли, щоб вона стала вірою для потерпілих на морі.

Кожна жертва корабельної аварії може досягти землі, причому не в гіршому стані, ніж я. Я теж був звичайним потерпілим, як і всі інші. Моє здоров'я не являє собою чогось виняткового. До війни я тричі хворів на жовтяницю, а в післявоєнний період переніс тяжке захворювання від недоїдання. Отже, в мене не було ніяких переваг перед іншими людьми, що здійснюють таке ж плавання. Звичайно, за час плавання я схуд, але все ж дістався до берега. Наголошую, йдеться не про хороше життя, а про те, як вижити протягом часу, потрібного для того, щоб дістатися до берега або зустріти корабель.

Тепер я стверджую: море може справді забезпечити їжею і питвом у такій кількості, якої вистачить, щоб упевнено вирушити в плавання назустріч порятунку.

Протягом 65 днів подорожі від Канарських до Антільських островів мені дуже не щастило. Проте мій експеримент аж ніяк не можна вважати подвигом або чимось винятковим.

Я схуд на двадцять п'ять кілограмів і переніс немало різних хвороб. Моя шкіра стала сухою і вкрилася сипом та виразками, а на пальцях ніг злізли всі нігті. Різко погіршав зір, через тривале голодування помітно зменшилася сила м'язів. Але я досяг мети!

Під час плавання я харчувався виключно "продуктами" океану — рибою, планктоном, а пив морську воду. І треба сказати, що білків та жирів у мене було досить. Проте недостатня кількість цукру викликала сильне виснаження організму. Це практично підтвердило правильність моїх лабораторних дослідів перед подорожжю.

Ще один доказ, як розум може впливати на фізіологію потерпілого: психічний голод після зустрічі з "Аракакою" значно гірше вплинув на моє здоров'я, ніж справжній фізіологічний голод, який ми терпіли з Пальмером тривалий час у Середземному морі. Психічний голод, якщо можна так висловитися, не є справжнім голодом, це лише бажання попоїсти чогось кращого, а бажати і не одержувати — небезпечно. Фізіологічний голод через перші сорок чотири години викликає біль, схожий на спазми і судороги, що згодом припиняються. Натомість з'являється сонливість, млявість і знесилення.

У першому випадку організм випалює себе, у другому — тліє.

Медичний огляд показав, що ніякого захворювання, викликаного нестачею вітамінів, у мене не було. Отже, планктон усе-таки дав мені потрібний для організму вітамін С.

Дощову воду я зібрав тільки через 23 дні. Таким чином, я довів протягом перших 23 днів, що риб'ячим соком цілком можна вгамувати спрагу, що питво теж можна добувати з моря.

Від часу відплиття з Монако я 14 днів пив морську воду і 43 дні — риб'ячий сік. Так я переміг згубну на морі спрагу.

Мої медичні висновки будуть докладно висвітлені в дисертації. Крім того, разом з працівниками міністерства військово-морського флоту я напишу довідник для потерпілих на морі, де буде зібрано висновки з мого експерименту.

Одразу ж хочу підкреслити, що рятувальний човен може протриматися у морі значно більше ніж 10 днів. Він має всі потрібні морехідні якості, щоб врятувати потерпілому життя. "Єретик" — один з типів таких рятувальних човнів. Я хочу також скласти для потерпілих докладний розпорядок дня, який допоміг би активно і з користю проводити час і разом з тим зберіг би волю до боротьби.

Щоб вселити надію й віру в порятунок, непогано було б написати на човні: "Пам'ятайте, одна людина вже зробила цю подорож у 1952 році".

Мій експеримент доводить, що ніхто не мусить ризикувати своїм життям, коли ризик не пов'язаний з громадською користю.

Сподіватися — значить прагнути до кращого. Потерпілий від корабельної аварії, позбавлений всього після катастрофи, може і повинен надіятися. Доля одверто ставить перед ним дилему: жити або вмерти, і він мусить напружити всі свої сили і волю, щоб знайти в собі мужність для боротьби з відчаєм, і вижити.

Діти і молодь, хто думає уславитися або ж безплатно пропливти на плоту в Америку чи ще кудись! Подумайте краще або ж порадьтеся зі мною! Обмануті міражем, захоплені спокусливою ідеєю, уявляючи собі

таке плавання, як легеньку веселу подорож, ви можете зробити величезну помилку і зрозумієте всі труднощі боротьби за життя лише тоді, коли вже буде надто пізно. Ваш відчай буде тим більшим, що ви ризикували без будь-якої користі. Тим часом є багато благородного і прекрасного, заради якого можна ризикувати життям!

А ти, потерпілий брате мій, якщо віритимеш і сподіватимешся, то пересвідчишся: твої шанси на порятунок збільшуватимуться з кожним днем, як у Робінзона Крузо. І в твоїй душі не буде місця для зневіри та відчаю!

1

Планктон складається з мільйонів дрібних, майже мікроскопічних істот, що перебувають у суспензійному стані як у солоних, так і в прісних водах. Він поділяється на дві основні групи: на зоопланктон, що складається з тваринних мікроорганізмів і риб'ячих ікринок, та фітопланктон, переважно рослинного походження, що складається з дрібних водоростей. Біологічна роль планктону величезна, адже він є єдиною їжею для. китів — найбільших з усіх існуючих на землі ссавців. (Прим. автора.)

2

Брас — морська міра довжини; дорівнює 162 см. (Прим. перекладача.)

3

Тобто вітамін С. (Прим. редактора.)

4

Зона штормів. (Прим. перекладача.)

5

Цей пристрій колись широко використовували мореплавці. Знову витяг його із забуття відомий капітан Восс. Плавучий якір можна зробити з будь-якого предмета, здатного напівзанурюватись у воді. Його прив'язують довгим канатом чи тросом до носа корабля. Принцип дії плавучого якоря такий: він повертає судно носом до хвиль, щоб воно в найвигіднішому положенні приймало на себе їх удари. Під час бурі вітрила згортають, і корабель дрейфує за вітром, тягнучи за собою плавучий якір. Через опір води трос натягується, і корабель повертається носом проти хвиль та вітру. Течія повільніше несе суденце, і йому вже не страшна бортова хвиля, що раніше могла його перевернути.

Нашим плавучим якорем був невеличкий парашут, який розкривався у воді, коли човен тяг його за собою. По суті, ми уповільнювали дрейф так само, як парашутист сповільнює свій спуск. Згодом я використав цей якір для іншої мети, щоб, згідно з моєю теорією, зменшити на човні кількість спорядження. (Прим. автора.)

6

Маяки та сигнальні ревуни мають свої особливості. Вони визначаються тривалістю спалахів, проміжками часу між ними, кольором вогнів і місцем спалахів. Ці дані дозволяють визначити місцезнаходження маяка та його назву. Довідник, виданий морським міністерством під назвою "Книга маяків", дає опис кожного з них. (Прим. автора.)

7

Поль Валері. "Морське кладовище". (Прим. перекладача.)

8

Ось причини цього явища. Ранком, коли сходить сонце, земля нагрівається швидше, ніж море; тепле повітря йде вгору ("Природа боїться пустоти!" — це пояснення Паскаля неправильне, але яке воно поетичне!)

Холодне повітря з моря лине на землю, де нагрівається й піднімається вгору. Так утворюється потік повітря з моря на суходіл. Але через те, що море нагрівається повільніше за землю, воно зберігає тепло довший час, і тому згодом утворюється зворотний потік. Ми користувалися допомогою нічного бризу і береглися денного, що міг прибити нас до берега. (Прим. автора.)

9

Компас становить котушку, бусоль якої поділено на чотири частини (роза вітрів) і розбито на 360°. Північ знаходиться на 0° або 360°, схід — на 90°, південь — на 180°, захід — на 270°. (Прим. автора.)

10

Схиленням зветься кут між стрілкою компаса, яка вказує на магнітний полюс у місці вимірювання, і дійсним географічним полюсом. Стрілка бусолі завжди відхиляється од географічного полюса на захід або на схід. Карти вказують на таку поправку, яку треба брати до уваги, щоб визначити свій справжній курс. До цього додають або віднімають певне число градусів з показань компаса. (Прим. автора.)

11

Йдеться про легендарну Атлантиду. (Прим. перекладача.)

12

"Морехідні довідники" дозволяють розпізнавати береги навіть тоді, коли мореплавці їх не знають. У довідниках подано докладні описи берегів усього світу, а також точні відомості з гідрографії (течії) та метеорології кожного місця морів і океанів. (Прим. автора.)

13

Жербо, Ле Тумелен, Енн Девідсон — спортсмени-мореплавці, які здійснили перехід Касабланка — Канарські острови. (Прим. перекладача.)

14

ЗалюбкиІ (ісп.).

15

Написане залишається (лат.).

16

Так називають полінезійців, що живуть дарами моря. (Прим. автора.)

17

6–7 кілометрів за годину. (Прим. автора.)

18

Мермоз — відомий французький льотчик, що одним з перших здійснив переліт через Атлантику. (Прим. перекладача.)

19

Риболовним набором у герметично закритій банці здебільшого споряджають американські рятувальники шлюпки. (Прим. автора.)

20

Треба не забувати, що я припустився помилки, визначаючи своє місцеперебування; я думав, що перебуваю західніше, ніж це було насправді. Тому цей корабель, мабуть, ішов од островів Зеленого Мису до Канарських островів. (Прим. автора.)

21

Барбуда лежить між 17° 40' північної широти і 60°50' західної довготи; Барбадос — між 13°10' північної широти та 59°30' західної довготи. (Прим. автора.)

22

Для опису плавання, що проходило в ці дні в драматичних обставинах, автор використав нотатки з свого судового журналу. (Прим. автора.)

23

Їжа (англ.)